

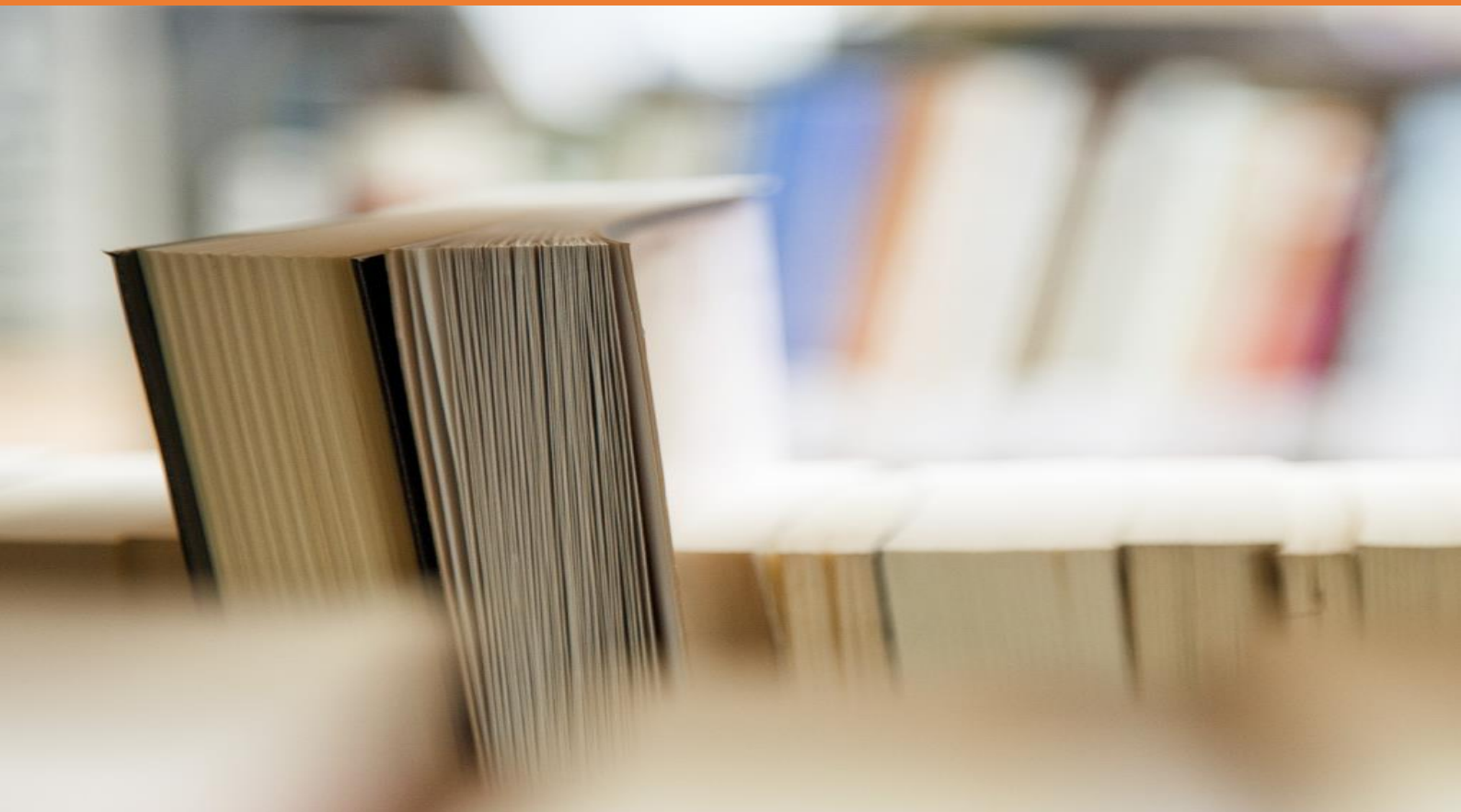

Отворете
ги прозорците

Pestalozzi
Children's
Foundation

Арита Агаи
Теута Рамадани-Расими

Прирачник за проценка на способностите на учениците со цел за стекнување на знаење

Отворете
ги прозорците

Pestalozzi
Children's
Foundation

Арита Агаи
Теута Рамадани-Расими

Прирачник за
Проценка на способностите на учениците за
стекнување на знаење

Тетово, 2024

Прирачник за Проценка на способностите на учениците за стекнување на знаење.

Издавач

Педагошки Факултет, Универзитет во Тетово

Автори

- Арита Агаи
- Теута Рамадани-Расими

Соработник

- Теута Ајани

Графичко и техничко уредување

- Мухаммед Агаи

Лектор

- Марина Спасовска
- Марина Даниловска

Тетово, 2024

Публикацијата е во рамки на проектот: „Инклузија на деца со посебни образовни потреби“, поддржан од Детската фондација Песталоци и здружението на граѓани „Отворете ги прозорците“.

Содржина

Предговор	9
Вовед	10
I ДЕЛ	13
1. УЧИЛИШНА ЕВАЛУАЦИЈА	13
1.1. Тематски области	13
1.2. НАБЉУДУВАЊА НА ДЕТЕТО ОД СТРАНА НА НАСТАВНИКОТ	15
II ДЕЛ	46
ОСНОВНИ ВЕШТИНИ - ГРАДИМЕ СТОЛБОВИ ЗА УЧЕЊЕ	46
Практични стратегии за вклучување на учениците со посебни потреби во основните училишта	46
1. Вовед во сетилен развој	49
а. Што е сетилен развој?	49
б. Зошто е важен сетилниот развој?	49
в. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	50
1.1. Вестибуларен развој (чувство за движење и за рамнотежа)	52
1.1.1. Што е вестибуларен развој?	52
1.1.2. Зошто е важен вестибуларниот развој?	52
1.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	52
1.1.4. Образовна стратегија	53
1.1.5. Активности кои помагаат во развојот на вестибуларниот систем	54
1.2. Сетилото за допир и неговиот развој	54
1.2.1. Што е сетилото за допир?	54
1.2.2. Зошто е важно сетилото за допир?	55
1.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	55
1.2.4. Образовна стратегија	56
1.2.5. Активности кои помагаат да се диференцира или да се разликува она што го допираат	57
1.3. Проприоцептивна обработка (чувство за положба на телото)	58
1.3.1. Што е проприоцептивна обработка?	58
1.3.2. Зошто е важна проприоцептивната обработка?	58
1.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	58
1.3.4. Образовни стратегии	59
1.3.5. Активности кои ќе помогнат при движење	59
1.4. Аудитивна обработка	60
1.4.1. Што е аудитивна обработка?	60
1.4.2. Зошто е важна аудитивната обработка?	60
1.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	60

1.4.4. Образовна стратегија.....	61
1.4.5. Активности за подобрување на аудитивната обработка	62
1.5. Визуелен развој	62
1.5.1. Што е визуелен развој?	62
1.5.2. Зошто е важен визуелниот развој?	63
1.5.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	63
1.5.4. Образовна стратегија.....	64
1.5.5. Активности за подобрување на визуелните вештини	64
2. Вовед во груба моторна координација	65
а. Што е груба моторна координација?	65
б. Зошто е важна грубата моторна координација?.....	65
в. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	65
2.1. Моторно планирање.....	66
2.1.1. Што е моторно планирање?	66
2.1.2. Зошто е важно моторното планирање?	67
2.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	67
2.1.4. Наставни стратегии	68
2.1.5. Активности кои помагаат да се подобри моторното планирање	68
2.2. Стабилност на држење на телото (позиција на телото) и рамнотежа	69
2.2.1. Што се стабилност на положбата на телото и рамнотежа?.....	69
2.2.2. Зошто се важни стабилноста на положбата на телото и рамнотежата?.....	69
2.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	69
2.2.4. Наставни стратегии.....	70
2.2.5. Активности за подобрување на стабилноста на држењето на телото и вештини за одржување рамнотежа.....	70
2.3. Просторна и телесна свест	71
2.3.1. Што е просторна, а што телесна свест?	71
2.3.2. Зошто е важна свесноста за просторот и телото?	71
2.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	72
2.3.4. Наставни стратегии.....	72
2.3.5. Активности за подобрување на свесноста за просторот и телото.....	73
2.4. Двонасочна интеграција	73
2.4.1. Што е двонасочна интеграција?	73
2.4.2. Зошто е важна двонасочната интеграција?.....	74
2.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	74
2.4.4. Наставни стратегии.....	75
2.4.5. Активности за подобрување на стабилноста на држењето на телото и на вештините за рамнотежа	75
2.5. Премин на средната линија и латерализација	76
2.5.1. Што е премин на средната линија и латерализација?.....	76
2.5.2. Зошто е важно преминот на средната линија и латерализацијата?.....	76

2.5.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	76
2.5.4. Наставни стратегии.....	77
2.5.5. Активности за подобрување на премин на средната линија и на латерализацијата	78
3. Вовед во контрола на фината моторика	79
а. Што е контрола на фината моторика?.....	79
б. Зошто е важна контролата на фината моторика?.....	79
в. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	79
3.1. Визуелна моторна интеграција	80
3.1.1. Што е визуелна моторна интеграција?	80
3.1.2. Зошто е важна визуелната моторна интеграција?	80
3.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	81
3.1.4. Наставни стратегии	81
3.1.5. Активности за подобрување на визуелната моторна интеграција	82
3.2. Вид и моторна контрола на очите	82
3.2.1. Што претставува видот, а што моторната контрола на очите?.....	82
3.2.2. Зошто е важна моторната контрола на очите и на видот?	83
3.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	83
3.2.4. Наставни стратегии	84
3.2.5. Активности кои ги зголемуваат визуелното следење и контролата на моториката на очите	85
3.3. Рачни вештини.....	86
3.3.1. Што се рачни вештини?	86
3.3.2. Зошто е важно?	86
3.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	86
3.3.4. Наставни стратегии	87
3.3.5. Активности за подобрување на рачните вештини.....	87
4. Вовед во перцепцијата	89
а. Визуелна перцепција.....	89
б. Перцепција на допир.....	89
в. Аудитивна перцепција	90
г. Како се снаоѓаме кога имаме недостаток на перцепција?	90
4.1. Визуелна дискриминација	91
4.1.1. Што е визуелна дискриминација?	91
4.1.2. Зошто е важна визуелната дискриминација?	91
4.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	91
4.1.4. Наставни стратегии.....	92
4.1.5. Активности за подобрување на визуелната дискриминација	92
4.2. Визуелни просторни односи	93
4.2.1. Што е визуелен просторен однос?	93

4.2.2. Зошто е важен визуелниот просторен однос?	93
4.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	93
4.2.4. Наставни стратегии.....	94
4.2.5. Активности за помагање на визуелните просторни врски.....	95
4.3. Визуелна непроменливост на формата	95
4.3.1. Што е визуелна непроменливост на формата?	95
4.3.2. Зошто е важна визуелната непроменливост на формата?	96
4.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	96
4.3.4. Наставни стратегии.....	96
4.3.5. Активности за подобрување на визуелната постојаност на формата	97
4.4. Визуелна дискриминација на фигурата од околината.....	98
4.4.1. Што е визуелна дискриминација на фигурата од околината?.....	98
4.4.2. Зошто е важна визуелната дискриминација за фигурата од околината?	98
4.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	98
4.4.4. Наставни стратегии.....	99
4.4.5. Активности за подобрување на визуелната дискриминација на фигурата во околината	99
4.5. Визуелно затворање	100
4.5.1. Што е визуелно затворање?.....	100
4.5.2. Зошто е важно визуелното затворање?	100
4.5.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	101
4.5.4. Наставни стратегии.....	101
4.5.5. Активности за подобрување на визуелното затворање	102
4.6. Визуелна меморија.....	102
4.6.1. Што е визуелна меморија?	102
4.6.2. Зошто е важна визуелната меморија?	103
4.6.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	103
4.6.4. Наставни стратегии.....	103
4.6.5. Активности за подобрување на визуелната меморија	104
5. Вовед во јазикот.....	105
5.1. Внимание и слушање	105
5.1.1. Што е внимание и слушање?	105
5.1.2. Зошто се важни вниманието и слушањето?	106
5.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	106
5.1.4. Наставни стратегии.....	106
5.1.5. Активности кои го подобруваат вниманието и слушањето	106
5.2. Рецептивен јазик.....	107
5.2.1. Што претставува рецептивен јазик?.....	107
5.2.2. Зошто е важен рецептивниот јазик?.....	107
5.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	107
5.2.4. Наставни стратегии.....	108
5.3. Експресивен јазик	108

5.3.1. Што претставува експресивниот јазик?.....	108
5.3.2. Зошто е важен експресивниот јазик?	108
5.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	108
5.3.4. Наставни стратегии.....	109
5.4. Слушна (аудитивна) меморија	109
5.4.1. Што е тоа слушна меморија ?	109
5.4.2. Зошто е важна слушната меморија?.....	109
5.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?.....	110
5.4.4. Наставни стратегии.....	110
5.4.5. Активности за подобрување на аудитивната меморија	110
6. Организација	111
6.1. Што е организација?	111
6.2. Зошто е важна организацијата?	111
6.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	111
6.4. Наставни стратегии	112
6.5. Активности за подобрување на организациските вештини	113
7. Социјален и емоционален аспект.....	115
7.1. Што е социјален, а што емоционален аспект?	115
7.2. Зошто се важни социјалните и емоционалните аспекти?	115
7.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?	117
7.4. Активности за промовирање на социјалните, емоционалните и бихејвиоралните вештини	117
Прилог 1	119
Референции.....	126

Предговор

Последната деценија значи многу позитивни промени во образовните политики, кои ги охрабрија наставниците да ги прифатат разликите и да ги отворат вратите за различностите. Како резултат на тоа се сменија и пристапите кон наставата. Па така, се забележуваат промени во однос на одвојувањето на децата кои имаат различни потреби за учење, како и диференцирање на потребите на сите деца во рамките на една училница. Ова влијаеше на наставниците да размислуваат повеќе во однос на разликите отколку на недостатоците, на способностите наспроти ограничувањата, како и на тоа како да ги перципираат децата, повеќе како поединци со посебни потреби за учење, отколку како деца со низа симптоми од одреден синдром или здравствена состојба.

Целта на овој прирачник е да помогне во вклучувањето на децата во различни активности со одредена цел, како што се: игри, едукативни активности (на пр. пишување), активности од секојдневниот живот, физички активности (облекување и соблекување по различни активности по предметот физичко образование). Едукативниот аспект на активности овозможува разбирање на развојот на детето во смисла на биолошките, физиолошките, сензорните и психолошките процеси, овозможувајќи им на наставниците да ја проценат мотивацијата на децата, без оглед на внатрешните ограничувања.

Наставниците го олеснуваат учењето во рамките на образовните програми. Тоа може да се види во нивната професионална настава, која овозможува креирање сцена за учење на децата, обезбедувајќи им опрема (алатки), појаснувања и ресурси од кои можат да го истражуваат и да го разберат светот.

Успешното вклучување на децата со посебни образовни потреби може да се постигне со споделување на оваа експертиза. Прирачникот „Проценка на способностите на учениците за стекнување на знаење“ е труд кој има за цел да го направи токму тоа, информирајќи ги наставниците и родителите за влијанието на инклузијата на децата и на успехот во образованието. Овој прирачник дава неколку појаснувања во однос на тоа зошто децата реагираат на одреден начин. Исто така, тој ќе им даде основни знаења на наставниците во врска со развојот на детето. Практичните елементи обезбедуваат можни стратегии за решавање на некои специфични прашања што се појавуваат во училницата, а што се развиени во соработка со наставниците (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

Основните вештини за раниот сензорен развој се објаснети детално, со цел да се разбере на кој начин тие ги зајакнуваат одредените едукативно-образовни активности. На пример, вештината на пишување не бара само сложени манипулативни вештини, туку и визуелен и просторен развој, визуелна диференцијација, распоред на стимули, вештини за симболи, како и препознавање на писменост. Во овој прирачник се предложени многу практични стратегии кои би помогнале кога детето не може да ги развие овие основни вештини.

Вовед

Овој прирачник е посветен на вклучувањето на учениците со посебни образовни потреби во основните училишта, преку кој читателот се информира за процесот на набљудување на работата на ученикот во текот на часот, идентификување области на елементарни/базични вештини, кои бараат посебно внимание, за планирање на програми за развој на елементарни/базични вештини и сл., со кои ангажираниот наставник може да ги издेलи и да ги разликува ресурсите за учење, со цел секој ученик да го искористи својот потенцијал максимално.

Нашиот интерес и мотив за создавање на овој прирачник е да ги поттикнеме наставниците да користат практични образовни стратегии во училищата, секогаш кога ќе најдат на потешкотии со ученици со посебни образовни потреби, кои имаат потешкотии при усвојување на наставната програма во основните училишта. Во текот на изработката на овој прирачник ги анализираме ставовите и искуствата на наставниците, образовните асистенти и на другите специјалисти за образование.

Прирачникот претставува практичен водич, кој содржи различни активности и пристапи кои ќе им послужат на наставниците да им помогнат на учениците кои наидуваат на потешкотии со училишната програма, користејќи ги основните вештини и тематските области, наменети за учениците од основните училишта.

Потребата од рана интервенција, поврзаноста ученик-родител-наставник е добра практика, како и повторното нагласување на постојните законски регулативи: Секое дете е важно, Промена за децата (DfES, 2003); Меѓународна рамка за услуги за деца, млади и породилни услуги (Department of Health, 2004) и Закон за дискриминација на попреченост (Office of Public Sector Information, 1995). Како резултат на овие меѓународни политики за посебни образовни потреби, сè повеќе деца со широк спектар на посебни потреби учат во редовните училишта (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

Овој прирачник ја истражува врската помеѓу набљудувањето на ученикот во училишната средина од страна на наставникот и можните причини за тешкотиите што ги доживува детето. Осветлува практични стратегии, гледани од аспект на возраста и на когнитивниот развој на детето, со цел да се помогне во надминувањето на неговите потешкотии.

Сите докази сугерираат на тоа дека се неопходни рани интервенции, со цел детето да го достигне својот потенцијал. Меѓутоа, обезбедувањето поддршка и интервенција се менува кога детето ќе почне да оди на училиште. На почетокот на неговиот развој тоа учи нови вештини, па затоа наставникот треба да користи многу малку стратегии за да му помогне или да му олесни. Но доколку детето почне да наидува на потешкотии во решавањето на училишните задачи и активности, тогаш е неопходно наставникот да почне да користи стратегии и активности за поддршка.

Поради различните барања што им се поставуваат на наставниците и на другиот помошен персонал во училиштата, во врска со развивањето програми и постигнувањето

резултати, сите ресурси презентирани во прирачникот се наменети да обезбедат лесни и практични начини да им помогнат на наставниците во работата со ученици кои наидуваат на потешкотии при усвојувањето на училишните програми.

Во првото поглавје од овој прирачник е креиран водич, кој обезбедува лесен и брз начин за идентификување на проблемите на учениците при завршувањето на одредена училишна задача, а тоа се прави врз основа на однесувањето што го покажуваат учениците и истите се забележуваат во чек-листите, кои се стандардизирани и имаат легенда. Исто така, тој обезбедува алтернативни стратегии, базирани на вредностите од чек-листите, како примарни и секундарни вештини, со цел зголемување на перформансите, а воедно и предлага активности за подобрување на нивните вештини.

Наставниците имаат недостатокот од алатка за брза проценка на вештините на учениците, повразни со предметните знаења и вештини. Оваа алатка е стандардизирана и е преземена од Јенкинсон и др. (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008), и, како таква, е преведена и адаптирана според потребите на воспитно-образовниот систем во Република Северна Македонија. Со идентификување на најчестите вештини, примарни или секундарни, кои имаат директно влијание врз способноста на ученикот да ја изврши дадената задача, може да се создаде индивидуален профил на ученик.

Во водичот се опфатени седум области од образовниот систем во кои треба да се вклучи ученикот, и тоа: општи знаења, описменување, броење, науки, ликовно образование/дизајн, ИКТ, физичка култура, а кои ќе се евалуираат преку седум области за развојот на детето, и тоа: сензорен развој, груба моторика, фина моторика, визуелна перцепција, говор, организациски пристап и социјален и емоционален аспект.

Седумте области кои се опфатени во чек-листите (листите за проверка) се показатели за корелацијата на прирачникот со наставната програма. Вештините кои ќе бидат опсервирани, на пр., во описменување, преку проценка во седум области, ќе се добиваат вредности, каде што ученикот ќе покажува потешкотии, како примарни (истакнат како симбол дијамант во табелата) и како секундарни (истакнат како симбол квадрат во табелата). Во додатокот на стратегии и активности, наставникот ќе се ориентира само на тие стратегии кои се однесуваат на подобрување на примарните вештини на ученикот, сè со цел да извршува училишна активност.

Во Прирачникот се опфатени наставните предмети, како што се: јазик, математика, науки, ликовно образование/дизајн, ИКТ и физичко образование. Прирачникот е применлив од прво до деветто одделение во основното образование.

Второто поглавје од Прирачникот може да се користи на неколку начини:

- За дете кое покажува специфична тешкотија во стекнување на вештини за неговата возраст, се повикуваме на поглавјето **Основни вештини**. Ова поглавје лоцира специфични области на вештини и ги идентификува можните однесувања што може да ги набљудува наставникот. Дава совети и идеи за управување со училницата и предлага активности за мала индивидуална или за групна работа.

- За дете кое има потешкотии со совладување на училишна задача. Овде се повикуваме на поглавјето **Тематски области**. Ова поглавје му овозможува на наставникот да ги поврзе набљудувањата што ги направил на часот со вештините што ги сочинуваат основите на градење на столбови за да се научи таа задача. Со идентификување на најчестите вештини, примарни или секундарни, кои имаат директно влијание врз способноста на ученикот да ја изврши дадената задача, може да се создаде индивидуален профил на ученикот. Основните вештини, во зависност од областа во којашто се идентификувани, ќе помогнат во планирањето програма за работа на ова прашање.

Прирачникот е применлив од прво до деветто одделение во основното образование во Република Северна Македонија.

За кого е наменет инклузивниот прирачник?

1. Одделенските наставници;
2. Специјалните едукатори;
3. Стручните соработници во сите основите училишта;
4. Студентите – идни наставници на педагошките факултети;

I ДЕЛ

1. УЧИЛИШНА ЕВАЛУАЦИЈА

1.1. Тематски области

Во текот на еден ден наставникот воведува теми од наставната програма на различни начини. Кога учат нова вештина, децата мораат да се надоврзуваат на претходните достигнувања.

Основните вештини се главните столбови кои ни помагаат да се движиме напред и да совладуваме нови вештини. Ако децата имаат недостаток во која било област, тоа ќе влијае на нивните активности во училищата.

Основните столбови за учење во овој прирачник се категоризирани на следниов начин:

1. Сетилен развој;
2. Координација на груба моторика/Моторни вештини;
3. Контрола на фината моторика;
4. Визуелна перцепција;
5. Јазик;
6. Организација;
7. Социјални и емоционални аспекти.

Тематските области се избрани, со цел да опфатат широка шема на задачи коишто детето мора да ги заврши за време на неговото основно образование.

Наставниците треба да бидат вешти во функционалната анализа и да ги гледаат компонентите за имплементација на секојдневните вештини.

Користејќи ги овие принципи, основните области на наставната програма, како што се: писменост, математика и наука, како и некои попрактивни области: ликовно образование/дизајн, физичко образование и информатичка и комуникациска технологија, се анализирани со разгледување на однесувањата на учениците во училищата, забележани од страна на наставникот и потоа во споредба со основните столбови, коишто, вообичаено, предизвикуваат тешкотии.

Треба да се забележи дека, доколку детето има потешкотии во учењето, тоа ќе биде претставено во табелата каде што ќе бидат забележани во различни области на основни вештини, но, сепак, ова може да се должи и на незрелост, а не само на специфична тешкотија. Кога се разгледуваат следните табели во однос на одредено дете, важно е да се земат предвид академските способности на детето. Секоја тематска област е претставена во табела, која, исто така, се однесува на конкретната основна вештина. За секое набљудување на наставникот, секоја од основните (примарни) вештини што ги зајакнува задачата се идентификува со дијамант **◆**; Дополнителните (секундарни)

вештини кои, исто така, може да влијаат на перформансите на детето, се идентификувани со отворен квадрат □ .

Информациите во табелата се групирани во основни области кои ги зајакнуваат барањата на наставните области. Кога ќе се пополни Табелата за детето, многу е веројатно дека тешкотиите што тоа ќе ги покаже во училиницата ќе се искристализираат во неколку основни области на вештини и тоа ќе биде основа за планирање на индивидуалната програма за него.

Табелата може да се користи за идентификување на индивидуалниот профил на детето:

- Темелно прочитајте ја листата на набљудувања, идентификувајте ги релевантните тешкотии и подвлечете ја секоја редица каде што детето покажува тешкотии;
- Погледнете ги основните столбови вертикално, истакнувајќи ги столбовите што ги содржат ◆ и □ ;
- Додадете сè во секоја редица и запишете го секој резултат на дното на табелата;
- Погледнете го вкупниот резултат за ◆ и идентификувајте ги основните столбови со трите најголеми резултати (постигнувања);
- Погледнете го вкупниот резултат за □ и идентификувајте ги основните столбови со трите најголеми резултати (постигнувања);
- Погледнете ја релевантната основна вештина во поглавјето **Основни вештини** и изберете соодветни активности за цели во индивидуалните програми за деца;
- Користете ја дадената програма за изработка на индивидуални програми за децата, а доколку е потребно, пренесете ги овие информации во образовниот план и во планот за вклучување на учениците;
- Прегледајте го напредокот на детето во договорени интервали;
- Треба да се земе предвид упатување до специјализирана служба ако детето и понатаму покажува тешкотии во споредба со другите врстници.

1.2. НАБЉУДУВАЊА НА ДЕТЕТО ОД СТРАНА НА НАСТАВНИКОТ

Набљудување на детето од страна на наставникот	
1. ОПШТИ ЗНАЕЊА	
Моторна координација	
1.	Не може да седне на тепих, без да предизвика вознемиреност;
2.	Не може да одржи правилна положба на телото додека седи за да ја заврши задачата;
3.	Седи криво/паѓа од столот;
4.	Не може да одржи функционална работна позиција;
5.	Има постојано движење/нервоза во движење;
6.	Се сопнува и паѓа/се судира со луѓе и со предмети;
7.	Паѓа, потпирајќи се на сидови, луѓе или опрема;
8.	Не може да остане во сопствените граници;
9.	Не може да ги координира телесните движења;
10.	Има проблеми при учество во екипните спортови;
11.	Има потешкотии со чекање во ред;
12.	Има ниско ниво на енергија/слаба издржливост/лесно се откажува.
Контрола на фината моторика	
1.	Ја урива опремата/ги урива работите;
2.	Има тешкотии со чување на училишниот прибор, соодветен за неговата возраст, како на пр.: ленир, ножици
3.	Неправилно сече и лепи;
4.	Има слаба контрола на компјутерското глумче;
5.	Не може да ги прицврсти и да ги закопчува копчињата од облеката;
6.	Има слаба манипулација кога се обидува да извршува задачи со двете раце, како што е конструкција.
Вештини во училиница	
1.	Не може да следи прецизно;
2.	Не може правилно да го држи моливот/има чудно, неразвиено фаќање/држење;
3.	Лошо пишува букви и бројки;
4.	Незрело пишува за возраста;
5.	Има бавна брзина во пишување задачи;
6.	Ги оцрнува/валка задачите;
7.	Има тешкотии со препишување од табла или од книга;
8.	Има тешкотии со регистрирање на идеи;
9.	Неуредно работи/чкрта и брише;
10.	Има тешкотии со разликување на дводимензионални и на тродимензионални форми;
11.	Не може да креира 3Д-модел од 3Д-примери;
12.	Не може да креира тродимензионални модели (макети) од дводимензионални фотографии;
13.	Има слаба флуентност при читање;
14.	Има слаб изговор и правопис;
15.	Слабо е во истражување на информации за темата;
16.	Има тешкотии при користењето компјутер;
17.	Не ги завршува задачите.
Вкупен број на примарни точки	
Вкупен број на секундарни точки	

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик			Социјални и емоционални аспекти			
	Вестибуларен развој	Чувство за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премин на средната линија и лагериализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик		Експресивен јазик	Аудитивна меморија	Организација
Моторна координација																									
1.	☐	☐	☒			☒	☒	☒																	☐
2.	☐	☐	☒			☒	☒	☒	☐	☐															☐
3.	☐	☐	☒			☒	☒	☒		☐															☒
4.	☐	☐	☒			☐	☒	☒	☐	☒															☐
5.	☒	☒	☒			☒	☐	☒				☐													☐
6.	☒	☐	☐		☐	☒	☒	☒				☐													☐
7.	☒	☐	☒			☒	☒	☒																	☐
8.	☐	☒	☒			☐	☐	☒			☐														☒
9.		☒	☐			☒	☐	☒	☐		☒	☐													☒
10.	☐	☐				☒		☒	☐			☒													☒
11.	☐	☒	☐			☒	☒	☒																	☐
12.	☒	☐				☐	☒	☒					☐												☒
Контрола на фината моторика																									
1.		☐	☒			☒	☒	☒	☐		☐	☐													
2.		☐				☒			☒	☐	☒	☒	☒												☐
3.						☐			☒	☐	☒	☐	☒		☒		☐								☐
4.		☐				☒	☐		☒	☐	☒	☐	☒		☒		☐								☐
5.		☒	☐			☒			☒		☒	☐	☒		☐		☐								☐
6.		☐	☒			☒		☐	☒	☐	☐		☒												☐
Вештини во училишница																									
1.		☒				☒				☐	☒	☐			☐	☐	☒								
2.		☒	☒			☒	☐			☐	☒		☒												☐
3.		☒				☒		☒		☐	☒		☐		☐		☐		☒						☐
4.		☒	☐			☒	☐	☒		☐	☒		☒		☒		☐		☒						☐
5.		☒				☒	☐			☐	☒	☐	☒					☒				☐		☒	
6.		☐	☒			☐	☒		☐		☒	☐	☒												☐
7.		☐			☒	☒			☐		☐	☒	☒				☒	☐	☒					☐	
8.						☒			☐		☒	☐	☒		☒		☒		☐			☐			☐
9.			☒			☒				☐	☒	☐	☒		☒		☐								☐
10.					☐	☒		☒		☐	☐	☒	☒		☐	☒	☐				☐			☐	
11.						☒		☐		☐	☐	☒	☒		☒		☐				☐				☐
12.						☒				☐	☐		☐		☒	☒	☒				☐			☐	
13.					☒	☒				☐	☐	☒			☐	☒	☒				☐			☐	
14.						☒				☐	☐	☐			☐		☒	☒	☒		☐		☒	☐	
15.						☒				☐	☒	☐			☐		☒	☒	☒		☐		☐	☐	
16.					☒	☐				☐	☒	☒			☐		☒	☒	☒		☐		☐	☐	
17.				☐		☒				☐	☒	☐			☐		☐		☒	☒				☐	
☒						☒				☐	☒	☐			☐		☐		☒	☒				☐	
☐						☒				☐	☒	☐			☐		☐		☒	☒				☐	

Набљудувања на детето од страна на наставникот

Подготвеност за работа

1. Потребни му се многу движења за да ги собере сите алатки кои му се потребни за работа;
2. Има тешкотии со планирање и организирање на пристапот кон задачата;
3. Слаба организација на работа со хартија/неуредна презентација;
4. Не е вешто за самостојно започнување на задачата;
5. Изгледа неорганизирано додека се труди да ја работи задачата;
6. Лесно се расејува, обично од задачата;
7. Бавно е и ретко ја завршува задачата;
8. Има избрзан и невнимателен пристап;
9. Му треба многу време за да се облече за активностите за физичко образование.

Слушање

1. Невешто слуша/разбира вербални упатства;
2. Не може да го следи текот на вербалните инструкции;
3. Потребно му е време за да одговори на упатствата и да ја заврши задачата;
4. Невешто ги слуша другите;
5. Има потешкотии да ги слуша другите и да земе збор кога сака да каже нешто;
6. Не учествува во групни дискусии;
7. Започнува со задачата пред да биде целосно дадена инструкцијата;
8. Смета дека бучните средини се дезориентирачки.

Однесување

1. Не е свесно за безбедносни прашања;
2. Импулсивно/избрзано ги врши сите задачи и активности;
3. Збунето е/не може да учествува во активностите;
4. Изгубено е во сопствен свет;
5. Има тешкотии со споделување алатки со други/со почитување на редот;
6. Социјално е изолирано/преферира да работи само;
7. Има недостаток на самодоверба/или прекумерна самодоверба во различни социјални ситуации;
8. Се однесува несоодветно/се однесува како „кловн“, како забавувач;
9. Брзо се откажува/користи самоомаловажувачки разговори;
10. Изразува моментален гнев и иритација;
11. Има тешкотии во разбирањето на границите и во следењето на правилата;
12. Емоционално е реактивно/плачливо/лесно се вознемирува и е груб критичар.

Вкупен број на примарни точки
Вкупен број на секундарни точки

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Организација	Социјални и емоционални аспекти	
	Вестибуларен развој	Чувство за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премин на средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Зид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни вреќи	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик			Аудитивна меморија
Подготвеност за работа																									
1.				☐	☐	☒	☒												☐	☐		☒	☒		
2.				☐	☐	☒	☒					☒					☐		☐	☒		☒	☒		
3.						☐	☐				☒	☒	☐		☒		☐			☒	☒		☒	☒	
4.				☐	☐	☒	☒											☐	☒	☒	☐	☒	☒		☐
5.				☒	☐	☒	☒									☐		☐	☒	☒		☒	☒		☐
6.	☐	☐	☒	☐	☒														☒	☒		☐	☐		☐
7.			☐	☒	☒	☒	☐		☐										☒	☒		☐	☐		☐
8.			☐	☐	☐	☒	☒			☒		☐							☒					☒	
9.		☐				☒	☐	☒		☐		☒							☐						☒
Слушање																									
1.				☒			☐		☐										☒	☒		☐	☒		☒
2.				☒		☐													☒	☒		☐	☒		☐
3.				☐		☒		☒											☐	☒		☐	☒		☒
4.				☒		☒		☐											☒	☒		☐	☒		☒
5.				☒		☒													☒	☒		☐	☒		☒
6.			☐	☐		☒													☒	☒		☐	☒		☒
7.			☒	☒		☒							☐						☒	☒		☒	☒		☒
8.				☒		☒													☒	☒		☒	☒		☐
Однесување																									
1.			☐	☐	☒	☒		☐											☐	☒					☒
2.	☐		☒	☒	☒	☒				☐			☐						☒	☐					☒
3.			☐	☒	☒	☒								☐	☐				☒	☒					☐
4.		☐	☐	☐	☐										☐	☐			☒	☒		☒	☒		☒
5.				☒	☒	☒														☒	☒				☒
6.	☐			☐		☒		☐												☒	☒		☒	☒	☒
7.	☐			☐	☐	☒													☒	☒		☒	☒		☒
8.						☒	☒	☒											☐	☐	☐				☒
9.						☒	☐	☐				☐	☐							☒	☒				☒
10.						☒	☐	☐				☐	☐							☒	☒				☒
11.						☒		☐												☒	☒				☒
12.	☒		☐			☒														☒	☐				☒
☒																									
☐																									

Набљудувања на детето од страна на наставникот

2. ПИШУВАЊЕ И ЧИТАЊЕ

Пишување

1. Не го држи моливот постојано во иста рака;
2. Не може правилно да го држи моливот/има чуден, неразвиен стисок;
3. Лошо формира букви;
4. Пишува косо;
5. Буквите ги пишува со различни големини;
6. Пишува лошо или без растојание меѓу линиите;
7. Има лоша поставеност на буквите;
8. Ги пишува буквите наопаку;
9. Има недостаток на флуентност при пишување/тенко пишување;
10. Има намален обем на работа;
11. Не ги завршува задачите;
12. Има бавна брзина на пишување;
13. Криво седи/паѓа од стол;
14. Седи нервозно на столот/не може да седи мирно;
15. Не може да ги поврзе буквите/да следи точки;
16. Работи неуредно, со пречкртување и бришење;
17. Има замаглено работење;
18. Во голема мера се потпира на визуелната поддршка;
19. Има тешкотии со препишување од табла или од книга;
20. Не може да се сети на текот на настаните и детално да ги раскаже;
21. Има тешкотии со пополнување на празни места и зборови во даден текст;
22. Има тешкотии со префрлање од печатни на ракописни букви;
23. Невешто е во изборот на соодветен ракопис за задачата;
24. Има лош правопис и граматика;
25. Има проблеми при изготвување на работата;
26. Има проблеми со планирање на работата;
27. Не е способно да започне со креативно пишување;
28. Не може да се потсети и да презентира релевантни точки;
29. Не може да работи од лево кон десно;
30. Има лоша организација на работа на хартија;
31. Не може само да ја иницира задачата;
32. Има неправилна структура на реченицата;
33. Ги меша идеите бидејќи брза да ги стави мислите на хартија;
34. Не може да создаде јасна структура пред да започне да пишува;
35. Има тешкотии при организирање на мислите за да ги стави на хартија.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика				Контрола на фината моторика		Визуелна перцепција				Јазик				Социјални и емоционални аспекти				
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премин на средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формагаформата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија		Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик	Аудитивна меморија
Пишување																								
1.	☐																							
2.		◆	◆			◆	☐			◆	☐	◆												
3.		◆					◆						☐		☐			☐						
4.		☐								◆		☐	◆	☐	◆									
5.		☐	◆							◆	☐		☐	◆	◆			☐						
6.		☐				◆		☐			☐	◆		◆	◆		☐	◆						
7.		◆	☐			☐				◆	◆		◆	◆	☐	☐								
8.		☐								◆	◆	☐	◆	◆	☐			☐						
9.		◆	☐				◆			◆	☐	◆		☐			☐							
10.				☐		◆	◆			◆		☐				☐			◆		☐			
11.				☐		◆				◆		☐				☐			◆	◆			☐	
12.		◆					☐			◆	☐						◆	☐			☐		◆	
13.	☐	☐	◆				◆	◆				☐							◆	☐				
14.	☐	☐	◆				◆	◆			☐								◆	☐				
15.	◆					◆				◆	☐		☐			◆								
16.			◆			◆				◆	☐		☐	◆		☐	☐							☐
17.		☐	◆			◆	◆			◆	☐			◆		☐	☐							☐
18.		◆				◆				☐	◆		☐						☐	◆		☐		☐
19.	☐				◆					☐	◆				◆	☐			☐		◆			☐
20.				☐		☐				☐	◆								◆	☐	◆	◆	◆	◆
21.				☐						◆	☐				◆	☐			◆	◆	☐		☐	
22.		◆	☐			☐				◆	☐	◆			◆					☐	☐			
23.						◆				☐		◆	◆							☐	☐		☐	☐
24.				☐						☐	☐		☐			◆	◆			☐	◆	◆		
25.						◆				☐									☐	◆	◆	◆	☐	☐
26.						◆				◆							☐	◆		☐	◆	☐	☐	
27.				☐	☐	◆													☐	◆	◆	◆	◆	◆
28.				☐											◆	☐			☐		◆	◆	◆	◆
29.						☐		◆		◆	◆	☐	☐						☐					
30.						☐		☐		◆	◆			◆		☐				☐	◆	◆	◆	◆
31.				☐	☐	◆													◆	◆	☐	◆	☐	☐
32.						☐													☐	◆	◆	◆	☐	◆
33.						◆											◆	☐		☐	◆	◆		☐
34.						◆									☐				☐	◆	◆	☐		☐
35.						◆												☐		◆	☐	☐		☐
◆																								
□																								

Набљудувања на детето од страна на наставникот

Зборување и слушање

1. Не може да ги следи упатствата по нивниот правилен редослед;
2. Ретко дава точни одговори на прашањата;
3. Не може да ја каже суштината на објаснувањето;
4. Не може да ја идентификува структурата на звуците во јазикот;
5. Не може да се сети на истакнати точки;
6. Слабо ги разбира изговорените зборови;
7. Има тешкотии со учество во драмски сесии;
8. Неспособно е да го разбере туѓото гледиште;
9. Се затвора во себе;
10. Започнува со задачите пред да завршат инструкциите;
11. Изгледа неорганизирано кога се труди да ја изврши задачата;
12. Лесно го губи вниманието, особено од задачата;
13. Се наоѓа во сопствен свет;
14. Не може да поставува релевантни прашања, да го разјасни тоа што не го разбира;
15. Има измешана структура на говорот/измешани мисли;
16. Има нејасност при зборување;
17. Ограничен вокабулар/тешкотии во пронаѓање на вистинскиот збор;
18. Има отпор да зборува пред другите;
19. Не е фокусирано кога зборува.

Читање

1. Има лоша дистинкција на фонетскиот систем;
2. Не може да го поврзе звукот со соодветната буква;
3. Има слаба флуентност при читање;
4. Не сака да чита на глас пред другите;
5. Не може да разликува букви со вообичаени правописни структури;
6. Не може да идентификува ритам/рима/звучни структури;
7. Зависник е од физичките инструкции за следниот текст;
8. Има недостаток на флуентност кога го чита текстот;
9. Бавно чита од табла/книга;
10. Кога чита, или испушта или додава зборови;
11. Го губи редот кога чита од книга/табла/или од компјутерски екран;
12. Има тешкотии да разликува букви/зборови од различни фонтови;
13. Има тешкотии при наоѓање зборови по азбучен ред (во речници, индекси и сл.);
14. Има тешкотии со разбирање на текстот;
15. Показува недоследност помеѓу она што го чита и она што го разбира додека чита;
16. Има тешкотии при извлекување клучни информации од текстот;
17. Има тешкотии да реагира имагинативно на тоа што ќе го чита.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Оснолни столбови	Сетилен развој					Груба моторика				Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Организација	Социјални и емоционални аспекти		
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премин на средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик			Експресивен јазик	Аудитивна меморија
Зборување и слушање																									
1.				◆		□													◆	◆		◆	□		□
2.				◆															◆	◆		◆	□		□
3.				◆															◆	◆		◆	□		□
4.				◆															◆	◆		◆	□		□
5.				□															◆	◆		◆	□		□
6.				◆															□	◆		◆	□		◆
7.				□	□				□		◆								◆	◆		◆	□		□
8.				□															◆	◆		◆	□		◆
9.	□	□	◆	◆	□														◆	◆		◆	□		□
10.				◆	□				□										◆	◆		□	◆		□
11.				◆	□				◆		□					□			◆	◆		◆	□		□
12.			◆	□	◆				□		□								◆	◆		◆	□		□
13.		□		□	□														◆	◆		□	◆		◆
14.	□			□	□														□	◆		◆	□		◆
15.				□					◆										□	◆		◆	□		□
16.									□										□	◆		◆	□		◆
17.				□															□	◆		◆	□		□
18.	□			□															□	◆		◆	□		◆
19.				□	□				□										◆	◆		◆	□		◆
Читање																									
1.				□															◆	◆		◆	□		□
2.													□		□	□			◆	◆		◆	□		□
3.															□	◆	◆		□	◆		□			◆
4.				□	□						◆				□	◆	◆		□	◆		□			◆
5.				□	□						□				◆	◆	◆		◆	◆		◆	□		◆
6.				◆	□						□				□	□			◆	◆		◆	□		◆
7.				□					◆					□		◆	◆		□	◆		◆	□		◆
8.				□						□					□	◆	◆		□	◆		◆	□		□
9.	□			□	□						◆				◆	◆	◆		◆	◆		◆	□		□
10.				□	□						◆				◆	◆	◆		◆	◆		□	◆		□
11.				◆	□					□				◆	◆	◆	◆		□	◆		□		□	
12.				□	□						◆			◆	□	◆	◆		◆	◆		□		□	
13.				□	□										◆	□	◆		◆	◆		□		□	
14.											□				◆	◆	◆		◆	◆		□		□	
15.															◆	◆	◆		◆	◆		□		□	
16.				◆	□					□	◆				◆	◆	◆		□	◆		□		◆	
17.				◆	□										◆	◆	◆		□	◆		□		◆	
◆																									
□																									

Набљудување на детето од страна на наставникот

3. БРОЕЊЕ

Броеви

1. Лошо формира броеви;
2. Пишува броеви наопаку во споредба со врсниците;
3. Има непостојана големина на броеви, што влијае на презентацијата на задачата;
4. Има несозреана способност за пресметка на броеви во споредба со другите врсници;
5. Има лоша поделба на броевите низ квадратите/или преку линијата;
6. Има лошо подредување на броеви низ квадрати/или преку линиите;
7. Слабо е во логичка математика;
8. Има тешкотии при изборот на математички проблеми;
9. Не може да се изврши брзи математички операции;
10. Не може да ги разбере математичките правила, како на пр.: +, -, x, (собирање, одземање, множење, делење);
11. Има проблеми при собирање;
12. Има недостаток на способност за препознавање на броеви;
13. Не може да ја научи или да ја запомни таблицата за множење;
14. Не може да ја креира и да ја објасни структурата на броевите;
15. Има тешкотии со предвидувања;
16. Не може да препознава редослед;
17. Не може да ја објасни завршената задача;
18. Има проблеми со разликување/класификација/организирање на податоци или информации;
19. Има потешкотии со подредување броеви во сметалка;
20. Има проблеми при извршување на логички математички задачи;
21. Има тешкотии со разликување/подредување на структури на броеви.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Оснолни столбови	Сетилен развој					Груба моторика				Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Социјални и емоционални аспекти				
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Преминна средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик		Експресивен јазик	Аудитивна меморија	Организација	
Броеви																										
1.		◆				□		◆		□	◆		□	◆					□							
2.										◆	◆	□		◆	◆	□										
3.		□	◆					□		◆	□		□	◆	◆											
4.								□		□				◆	□				◆	◆	□	◆				
5.		◆	□			□		□		◆	◆			◆		□										
6.						□	□			◆	◆		□	□		◆								◆		
7.								□									◆	□	□	◆		◆	□			
8.								□							◆	□	◆		□	◆	◆	□		□		
9.				◆															□	◆	◆	◆	◆	□		
10.														◆	□		◆	□	◆	◆	◆	□	□			
11.											□		◆	□	◆			◆	□	◆	◆	□	□			
12.		□						◆					◆		□			◆	□	◆	◆	□	□			
13.				□	□										◆		□	◆		◆	□	◆				
14.														◆	◆		□	□	□	◆	◆	□	□			
15.				□	□	◆								□	◆		◆		□			◆				
16.						□							◆	◆	□	□		◆		◆						
17.						◆								□	□		□		◆	◆	◆	□				
18.						◆							◆	□	◆	□				◆	□	□				
19.						◆				◆	□	□	□	◆		◆				□						
20.			◆	□															□	◆	◆	◆				
21.											□		◆		◆		◆			□	□		□			
◆																				□	□					
□																										

Набљудување на детето од страна на наставникот

Облик, простор и мерни единици

1. Не може правилно да именува форми, простор и мерни единици;
2. Има тешкотии да разликува едноставни просторни структури/просторни врски;
3. Не може да ги опише својствата на обликот;
4. Има проблеми со проценка на ширина, длабочина, висина и волумен;
5. Не е способно да мери или да чита мерења;
6. Има проблеми со разбирање и со разјаснување на мерките;
7. Има проблеми со линеарни и вертикални отчитувања, како на пр. читање графикони (дијаграми);
8. Има тешкотии при цртање форми кои се блиску една до друга, една врз друга или преклопени;
9. Слабо е во манипулирање со математички алатки;
10. Не може да отчитува тридимензионални модели за да создаде тридимензионални модели;
11. Не може да отчитува дводимензионални модели за да создаде дводимензионални модели;
12. Нема точност при копирање на дводимензионални форми;
13. Не може да препознае и да множи дводимензионална симетрија;
14. Слабо ги разбира позициите и движењето на предметите.

Маневрирање со податоците

1. Не може да избере, класифицира и да анализира релевантни информации презентирани во писмена форма;
2. Не може да избере, класифицира и да ги анализира релевантните информации презентирани вербално;
3. Има тешкотии со толкување на податоците, со цел решавање на проблемот;
4. Има проблеми со широка примена на математичките принципи низ наставната програма;
5. Има тешкотии да идентификува кои промени треба да се направат за да се дојде до точни заклучоци;
6. Има нефлексибилен пристап кон постигнување на решенија;
7. Не може да разбере и да препознае дека конкретното решение на проблемот е неразумно;
8. Има лоша организација на информациите напишани на листот;
9. Не може да презентира информации во различни стилови;
10. Бавно го усвојува математичкиот јазик/терминологијата;
11. Има тешкотии да го објасни и да го оправда своето размислување;
12. Не е способно да најде податоци во табела/листа;
13. Има потешкотии во разбирање на суштината на информациите напишани на табла/графикон или на список;
14. Има потешкотии во цртање и пополнување на табела/графикон или на список;
15. Има лоша организација на работа на хартија/неуредна презентација;
16. Не може самостојно да ја иницира задачата;
17. Не може да презентира исти податоци користејќи различни стилови;
18. Има недостаток на свест/и разбирање за можните различни начини на презентирање на информациите;
19. Не може да презентира резултати со помош на (ИКТ);
20. Има тешкотии со креирање табели/графикони/пиктограми, со користење на ИКТ;
21. Лошо ги разбира поимите, како: фер, не е фер, сигурно и сл.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

ОСНОВНИ СТОЛБОВИ	Сетилен развој				Груба моторика				Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција				Јазик				Социјални и емоционални аспекти						
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Преминна средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија		Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик	Аудитивна меморија	Организација	
Облик, простор и мерни единици																										
1.																										
2.																										
3.																										
4.																										
5.																										
6.																										
7.																										
8.																										
9.																										
10.																										
11.																										
12.																										
13.																										
14.																										
Маневрирање со податоците																										
1.																										
2.																										
3.																										
4.																										
5.																										
6.																										
7.																										
8.																										
9.																										
10.																										
11.																										
12.																										
13.																										
14.																										
15.																										
16.																										
17.																										
18.																										
19.																										
20.																										
21.																										
◆																										
□																										

Набљудување на детето од страна на наставникот

4. НАУКА

Научно истражување

1. Има проблеми со поставување соодветни прашања;
2. Не може да размисли што може да се случи пред да започне со задачата;
3. Не може да следи аудитивни инструкции;
4. Одбива да зборува за својата работа/задача пред другите во класот;
5. Дава нејасни објаснувања на резултатите од задачите;
6. Има тешкотии со планирање и организирање идеи;
7. Потребни му се повеќе потези за да ги собере алатките потребни за задачата;
8. Има тешкотии во развивањето идеи од почетните/првите инструкции;
9. Има слаби истражувачки вештини, како на пр. проценка, анализирање;
10. Предизвик му е да подготвуваа графикони за прикажување на резултатите од трудот;
11. Има лоша контрола/или импулсивни движења што резултира со намалена безбедност;
12. Има тешкотии со практичните аспекти на задачата;
13. Има неразвиени вештини за цртање;
14. Има тешкотии при снимање на идеи/набљудувања;
15. Има предизвикувачки предвидувања за исходот;
16. Има проблеми при размислување и правење работи одеднаш;
17. Има потешкотии при проценување на длабочина, должина, висина и ширина;
18. Има тешкотии со генерализација на принципите;
19. Има тешкотии при анализа на едноставни структури/асоцијации;
20. Има прекумерен или слаб одговор на сетилно истражување, како на пр. видот, слухот, мирисот, допирот и вкусот;
21. Опседнато е само со одреден аспект од науката.

Животни процеси и живи суштества

1. Има тешкотии да идентификува делови од телото кај себе, кај други луѓе и кај животните;
2. Одбива да пробува нова храна;
3. Има тешкотии во воспоставувањето врски помеѓу животните процеси кај познатите животни и растенија;
4. Има проблеми со разликување материјали/предмети со различни форми, за да се овозможи класификација;
5. Не може да визуелизира целосен животен циклус;
6. Не може да ги сфати апстрактните концепти за да ја заврши задачата;
7. Не е способно да го предвидува исходот.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Социјални и емоционални аспекти		
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премин на средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик		Аудитивна меморија	Организација
Научно истражување																									
1.				☐		☐													☒	☒	☒				☒
2.						☒											☐	☒	☒	☐				☐	
3.				☒															☒	☒			☒	☐	
4.																			☒	☐	☒	☒		☒	
5.						☒													☒	☐	☒	☐		☐	
6.				☐	☐	☒											☐		☒				☒	☒	
7.		☐		☐	☐	☒	☒						☒							☐			☒	☐	
8.				☐	☐	☒													☒	☒		☒		☐	
9.						☒									☐		☐	☐		☒	☒		☒	☒	
10.						☐					☒	☐	☐		☒	☒	☒	☐		☐				☐	
11.	☐	☐	☒			☐	☒	☒			☐		☒		☐								☒	☐	
12.	☐	☐				☒		☒	☐		☒		☒		☐		☒							☐	
13.		☐				☐		☒			☒	☐	☒				☐	☒					☐	☐	
14.				☐	☐	☒					☒		☒		☒				☐			☐		☐	
15.						☒					☒						☒	☒		☒	☐		☐	☐	
16.				☐	☐	☒			☒		☒								☒	☐				☐	
17.								☒							☒	☒				☐				☐	
18.						☒													☐	☒	☒	☐		☐	
19.				☐											☒	☒	☒	☐	☐					☐	
20.	☐	☒	☒	☒	☒										☒	☒	☒	☐	☐					☐	
21.																			☐					☒	
Животни процеси и живи суштества																									
1.	☒	☐	☐		☒									☐		☒									
2.		☒																						☒	
3.				☐	☐											☒	☒	☐	☒	☒		☐	☐		
4.					☐										☒	☒	☒		☐	☐		☒	☐		
5.						☒									☐		☒	☒		☒	☐		☐	☐	
6.						☐													☒	☒	☒	☐		☒	
7.															☒	☐	☒	☐		☐	☒		☒	☐	
☒																									
☐																									

Набљудување на детето од страна на наставникот

Материјали и нивните својства

1. Има одбивност да допира, вкусува или мириса одредени материјали;
2. Не може да се справи со некои звуци;
3. Има тешкотии да разликува различни текстури;
4. Има лоша сензорна повратна информација/тешка рака или недоволен притисок;
5. Има проблеми со разликување и класификација на предметите;
6. Не може да разликува и да именува вообичаени типови материјали;
7. Има неусогласеност помеѓу академските способности и практичната работа;
8. Има незрел и лош квалитет на финалниот работен производ, во споредба со другите врсници;
9. Има невнимателен и избрзан пристап;
10. Тешки му се сите практични работи;
11. Има тешкотии со ракување со материјали;
12. Има слаба точност при мерење, сечење и цртање.

Физички процеси

1. Не може да поврзе причина и последица;
2. Не може да ги разбере основните концепти, како на пр. влече/турка;
3. Не може да толкува дводимензионални објекти за да создаде тридимензионален круг;
4. Има тешкотии со цртање тридимензионален модел;
5. Има проблеми со користење на скали за мерење;
6. Има тешкотии со линеарно или вертикално читање;
7. Не може да се сети на традиционални/конвенционални симболи;
8. Не може да користи и да запомни соодветен научен јазик/поим;
9. Не е свесно за својот личен простор и за просторот на другите;
10. Прави прекумерни движења со телото додека ја извршува задачата.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Оснолни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик			Социјални и емоционални аспекти			
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премини на средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик		Експресивен јазик	Аудитивна меморија	Организација
Материјали и нивните својства																									
1.		◆																							◆
2.				◆																					◆
3.		◆										□													◆
4.	◆	◆	◆									□													◆
5.													◆		◆	◆		◆	□	□			□		◆
6.					◆								◆		◆	□	□			□	◆	□			◆
7.		◆	□			◆		□		◆	□				◆	□									◆
8.		◆		□	□	◆	□		□	◆		◆		◆											◆
9.		◆	□			◆	□			◆		□							□						◆
10.		□	□			◆		◆		◆		◆		□									□		◆
11.		◆	□			◆		◆		◆		◆		□									□		◆
12.		□	□			□	◆		□	◆		◆		◆									□		◆
Физички процеси																									
1.					◆												◆	□		◆	□	□			◆
2.	◆		◆				◆													◆					◆
3.					□								□	◆	◆	◆	◆								◆
4.					□		◆			◆	□	□		◆	◆		□								◆
5.					□			◆		□	□		□	◆		◆				◆					◆
6.									□	□	◆			◆		◆							◆		◆
7.													□		◆		◆	◆							◆
8.											□									◆	◆	◆	◆		◆
9.	◆	□	◆		□		◆																		◆
10.	◆	□	◆		◆	□	◆																		◆
◆																									◆
□																									□

Набљудување на детето од страна на наставникот

Истражување и развој на идеи

1. Не може да биде креативно;
2. Не може да ги поврзе идеите;
3. Има тешкотии со поставување на вистинските прашања;
4. Не може да ги сфати клучните концепти за извршување на задачата;
5. Не може да го следи протокот на аудитивни инструкции;
6. Има тешкотии со планирање на идеи;
7. Не може да избере идеи и материјали што ќе ги користи во својата работа;
8. Има ограничена можност за собирање и анализа на материјалите потребни за извршување на одредена задача;
9. Има тешкотии со практичниот аспект на работата;
10. Има тешкотии со добивање идеи;
11. Не може да замисли едноставни скици/прототипи;
12. Има слаби вештини за набљудување;
13. Има тешкотии во развивањето идеи од првите/почетните инструкции;
14. Не му се допаѓаат одредени текстури;
15. Опседнато е со одредена боја, форма или текстура;
16. Одбива да користи различни материјали за фигуративна уметност;
17. Ги смета бучните средини за многу вознемирувачки.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

ОСНОВНИ СТОЛБОВИ	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Организација	Социјални и емоционални аспекти					
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премин на средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик			Аудитивна меморија				
Истражување и развој на идеи																													
1.						◆																							◆
2.						◆												◆								□	□		◆
3.						◆																					□		◆
4.				□		◆																		□		◆		□	◆
5.				◆		□																		□		◆		□	◆
6.						◆									◆	◆		◆								□		□	□
7.					□	◆								◆		□	◆		□					◆				□	
8.				□		□								◆			◆		□					◆		□		◆	
9.		□	□			◆		□	◆		◆		□		◆				□										
10.						◆			□		◆	□	◆		◆					□				□		□			
11.						◆									◆	□		◆										□	◆
12.					◆							◆				□			◆					◆		□			
13.		◆				◆							◆							□				□	□	□	□		◆
14.		◆			◆								◆																◆
15.		◆			◆																								◆
16.		◆			◆																								◆
17.				◆																									
◆																								◆	◆	□	◆		
□																													

Набљудување на детето од страна на наставникот

5. УМЕТНОСТ/ДИЗАЈН

Истражување и правење уметност, занает и дизајн

1. Сите практични работи му се тешки;
2. Има тешкотии со маневрирање со алатки;
3. Има слаба точност при мерење, сечење и цртање;
4. Постојано ги менува рацете кога користи алатки;
5. Користи само една рака за време на активности каде што се потребни двете раце;
6. Не може да нацрта препознатливо што било;
7. Има неразвиени вештини за цртање;
8. Не може ефикасно да ги постави алатките;
9. Има несозреано цртање на човечки фигури;
10. Не сака валкани активности;
11. Има тешкотии да идентификува тактилни квалитети на материјалите со допир;
12. Има тешка рака или слаба контрола на пишување/притисок;
13. Има ниска свест за нечиј личен простор и за туѓ простор;
14. Несмасно ги врши задачите за кои се потребни двете раце;
15. Заборава вербални упатства и практични демонстрации;
16. Има невнимателен и избрзан пристап;
17. Прави прекумерни движења на телото при извршување на задачите;
18. Брзо ги извршува сите активности/задачи, почнува без да размисли;
19. Прави импулсивни движења кои ја доведуваат во опасност неговата и безбедноста на другите;
20. Не може да избере соодветен материјал за задачата;
21. Потребни му се многу потези за да ги собере сите потребни алатки;
22. Има лош квалитет на извршената работа, во споредба со работата на другите врсници;
23. Има несовпаѓање помеѓу когнитивната способност и способноста за нејзината примена;
24. Не може да ги разбере скалите за мерење;
25. Не може да создаде тридимензионални модели;
26. Не може да толкува дводимензионални модели за да создаде тридимензионални модели;
27. Има тешкотии со цртање тридимензионални објекти;
28. Има проблеми со претставување на дводимензионални модели за повторно да се создадат дводимензионални модели;
29. Има тешкотии со анализа на структури/истражување на конкретни детали од артефакти;
30. Има проблеми со проценка на должина, длабочина, висина;
31. Има проблеми со разбирање и генерализирање на заедничките својства на објектот.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик			Социјални и емоционални аспекти			
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премина средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик		Експресивен јазик	Аудитивна меморија	Организација
Истражување и правење уметност, занает и дизајн																									
1.		☐	☐			☒		☒		☒		☒			☐									☐	
2.			☒	☐		☒				☒		☒			☐									☐	
3.	☐	☒	☐			☐				☒		☒			☒									☐	
4.		☐				☐					☒	☒													
5.	☐	☒	☐			☒	☐			☒		☒													
6.		☐				☐				☒		☒	☒	☐			☐								
7.		☐				☐	☒	☐		☒		☒					☐	☒							
8.		☐	☒			☐	☒			☒		☒													
9.		☒				☒				☒		☐			☐				☐						
10.		☒	☒																						☒
11.		☒	☒																	☐	☒				☒
12.	☒	☒	☒																						
13.		☐	☒			☐																			☒
14.		☐	☒			☒	☐			☐		☒													☒
15.				☐	☐	☐												☒		☒	☐				☒
16.			☐	☐	☐	☒				☒		☐							☒	☒					☒
17.	☒	☐	☒			☒	☒												☐						☐
18.		☐	☐			☒	☐			☒									☒	☒					☒
19.	☐		☒	☐		☒	☒	☐	☐										☒						
20.		☒			☒	☐										☐			☒	☐		☐	☒		☒
21.				☐	☐	☒	☒												☒	☐		☒	☒		
22.						☒				☒	☒	☒		☐	☐		☐							☐	
23.		☐				☒		☐	☒	☒	☐	☒			☐		☒								
24.						☒									☒	☒				☐					
25.						☒		☐		☐		☒			☒	☒		☐							
26.						☐				☐		☒			☒	☒	☐	☐						☒	
27.										☒	☐	☐			☒	☒		☐							☒
28.										☒	☐	☒			☒	☒	☐								
29.															☒	☒			☐		☐				
30.								☒							☒	☒	☒			☐	☐				
31.	☒													☒	☒			☒		☐					

Набљудување на детето од страна на наставникот

Евалуација и развој на работата

1. Има тешкотии во слушање вербални упатства;
2. Има тешкотии во слушање на другите;
3. Не сака да зборува за својата работа пред другите во класот;
4. Има тешкотии наизменично да зборува и да ги слуша другите;
5. Не може да остане фокусирано и да придонесе во дискусии;
6. Има тешкотии во следењето на низа пишани инструкции;
7. Има тешкотии во следењето на низа вербални инструкции;
8. Има ниска свест за причината и последицата;
9. Не може да го предвиди исходот;
10. Има проблеми со развивање идеи;
11. Многу е опседнато и фиксирано во сопствените идеи;
12. Отпорно е на идеите на другите;
13. Не може да согледа какви промени може да се направат.

Знаење и разбирање

1. Има слабо разбирање за формата, големината и за просторот;
2. Не може да поврзе една форма со друга;
3. Има проблеми во анализа на шемите кои се повторуваат;
4. Има тешкотии да забележи мали сличности/разлики во стилот, бојата, околината и во културата;
5. Има тешкотии со концептуализација на завршен дизајн;
6. Има проблеми со разбирање и генерализирање на заедничките својства на објектот.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

ОСНОВНИ СТОЛБОВИ	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Социјални и емоционални аспекти		
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премина средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик		Аудитивна меморија	Организација
Евалуација и развој на работата																									
1.				◆																◆	◆				◆
2.				◆																◆	◆				◆
3.				□	□															◆	□	◆	□		◆
4.				◆																◆	◆	□	□		◆
5.				◆																◆	◆	◆	□		□
6.					□						□	◆					□		◆	□	◆				◆
7.				◆																◆	◆			◆	◆
8.																		◆				□			◆
9.																		◆				□			◆
10.				◆	◆																	□		□	◆
11.																							□		◆
12.																					□				◆
13.																									◆
Знаење и разбирање																									
1.											□			◆	◆	◆		◆							
2.											◆			◆	◆	◆		◆							
3.														◆	◆		◆		◆						
4.					◆									◆			◆		◆						
5.														◆			◆		◆						
6.														◆		◆			◆			□			
◆																									
□																									

Набљудување на детето од страна на наставникот

6. ИКТ

Општи вештини

1. Има лоша контрола на компјутерското глумче;
2. Има тешкотии при притискање на точното копче на тастатурата;
3. Има проблеми со наоѓање на курсорот на екранот;
4. Има проблеми со локализација на релевантни икони/алатки;
5. Не може да се сети на иконата за активни алатки;
6. Има тешкотии во помнењето и следењето на вербалните упатства;
7. Има проблеми со пренос на материјал добиен преку интерактивната табла на нечиј компјутер;
8. Не може да се сети на низата чекори што треба да се следат за да се отвори документ/папка на компјутерот.

Откривање работи

1. Има тешкотии со користење на база на податоци и табеларни пресметки;
2. Има тешкотии со линеарни и вертикални пребарувања;
3. Има тешкотии при читање информации претставени во различни големини и стилови на фонтови;
4. Има проблеми со разбирање и толкување на информации;
5. Не може да разликува и да интерпретира графикони на компјутерот, особено кога се сменети ориентацијата или насоката;
6. Има тешкотии со внесување звук во презентацијата.

Развивање идеи и остварување на работите

1. Има проблеми со идентификување на релевантни информации на екранот, особено кога се презентираат многу неважни информации, како на пр. на веб-страниците;
2. Има проблеми со препознавање на сличностите или различностите на големината на фонтовите;
3. Не може да интерпретира и да креира различни дизајни, како на пр. табели со податоци/табели во форма/постери;
4. Има тешкотии со разбирање и користење на тридимензионални претстави на екранот;
5. Има проблеми со разграничувањето на информациите, со цел да се прикажат во различен формат;
6. Има тешкотии да разбере што претставуваат пиктограмите;
7. Не може да вметне графика во текст.

Размена и споделување на информации

1. Не може да ги разликува различните потреби на другите кога разменува информации;
2. Има тешкотии со споделување информации преку е-пошта;
3. Има тешкотии со користење на нови програми, како на пр. Power Point;
4. Има проблеми со внесување информации во програмите;
5. Не може да креира белешки кои одговараат на презентациите на слајдови;
6. Има тешкотии со презентирање на вербални презентации пред публика.

Разгледување, ревидирање и оценување на работата во тек

1. Не може да ја вклучи идејата на другите во сопствената работа;
2. Има проблеми со оценување на сопствената работа;
3. Има тешкотии да разбере какви промени треба да направи;
4. Не е подготвено да ја поправи/уреди задачата.

Вкупен број на примарни точки
Вкупен број на секундарни точки

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Социјални и емоционални аспекти		
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Преминна средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик		Аудитивна меморија	Организација
Општи вештини																									
1.		☐				◆	☐			◆	☐	◆			◆		☐								
2.		◆	◆			◆	☐			◆	☐	◆			◆		☐								
3.					◆					☐	◆	☐	☐	◆		◆		☐							
4.										◆	◆	☐	☐		☐		◆			☐					
5.					◆															◆			◆		
6.				◆		☐													☐	◆		◆		◆	
7.				☐							◆				◆		☐	☐		☐			☐		◆
8.				☐		◆										☐		◆	◆	☐		◆		☐	◆
Откривање работи																									
1.					◆						◆			☐	☐	◆		◆	☐				☐		
2.				☐	☐					☐	◆			◆		◆	◆	◆	☐			☐		☐	
3.				☐	☐						☐			◆	◆	◆	◆	☐							
4.				☐	☐						☐			◆	◆	◆	◆		☐	◆	◆	☐	◆		
5.				☐	☐						☐		◆	◆	◆	◆	◆		☐	☐	☐				
6.				◆	◆						☐			◆		◆	☐			◆		☐		☐	
Развивање идеи и остварување на работите																									
1.					◆						☐			☐	☐	◆	◆		☐	◆					
2.				☐	☐						◆		◆	☐	◆	◆	◆	☐		☐	◆	☐			
3.				☐	☐						☐			◆	◆	◆	◆	☐		☐	◆	☐			
4.				☐	☐					☐	☐			◆	◆	◆	◆		☐	◆	◆	☐			
5.				☐	☐						☐		◆	◆	◆	◆	◆		☐	☐	☐				
6.				☐	☐						☐		◆			◆	◆		☐	◆	◆	☐			☐
7.				☐	☐					◆	☐			☐	◆	◆	◆		☐	☐					☐
Размена и споделување на информации																									
1.				◆														☐	◆	◆				◆	
2.					◆													☐	◆	◆	◆			☐	
3.					◆					◆	☐					☐		☐	◆	◆	◆				
4.				☐									☐	◆		◆	◆		☐	☐	☐				
5.				☐						◆					☐	☐	☐		☐	◆	◆				
6.				☐		◆												☐	◆	◆	◆	☐			
Разгледување, ревидирање и оценување на работата во тек																									
1.					☐													☐	◆	◆		☐	◆	◆	
2.					◆						☐			☐				☐	◆	◆	◆	☐	◆	◆	
3.																☐		☐	◆	◆		☐	◆	◆	
4.					◆															☐			◆	◆	
◆																									
☐																									

Набљудување на детето од страна на наставникот

7. ФИЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ

Моторна координација

1. Има недостаток на издржливост;
2. Не може да го одржи движењето;
3. Има лоша рамнотежа;
4. Има слаба флуидност за време на движењата;
5. Удира во работи/се сопнува, паѓа;
6. Прави несмасни/чудни движења при одење или при трчање;
7. Паѓа или се потпира на сид, на некој уред или на некое дете;
8. Прави движења со различен интензитет, како на пр. многу силни/помалку силни;
9. Прави движења со тешки чекори;
10. Побавно стекнува вештини, за разлика од своите врстници;
11. Бавно се подготвува за активности за физичко образование;
12. Има тешкотии со закопчување на копчиња, затворање на патенти и врзување на врвки;
13. Одбива да учествува во активностите поради очекуваните тешкотии;
14. Има тешкотии да ги држи движењата под контрола;
15. Прави последователни движења за да си даде стабилност;
16. Има слаба способност за скокање;
17. Има тешкотии со координирање на двата дела од телото заедно, како на пример, при пливање;
18. Има намалена свест за просторот;
19. Постојано е во движење, секогаш е во брзање.

Танцување, гимнастика

1. Не е свесно за својата позиција во однос на другите;
2. Има лошо чувство за ритам и за време;
3. Има тешкотии со брзо менување насоки;
4. Има недостаток на флуидност за време на движењата;
5. Прави несмасни, чудни и претерани движења;
6. Користи брзина во обид да ја надмине лошата контрола/рамнотежа;
7. Не може правилно да ја запамети низата на движења;
8. Не е способно да се менува од една шема на движење во друга;
9. Има тешкотии со копирање или имитирање шеми;
10. Има тешкотии со синхронизирани задачи;
11. Има тешкотии при изведување прецизни и контролирани движења;
12. Загрижено е кога започнува активности;
13. Има тешкотии со фрлање и скокање во височина;
14. Има проблеми со координација на нозете и рацете заедно;
15. Се плаши од нестабилна опрема, како што се јажиња;
16. Има тешкотии со креирање и имплементирање на сопствени стилови на движење;
17. Има лоша проценка на височина, длабочина и на растојание.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик				Социјални и емоционални аспекти		
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Премина средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик		Аудитивна меморија	Организација
Моторна координација																									
1.	◆	□	◆			□	◆	◆				□													□
2.	□	□	□			◆	◆	◆	◆			□													
3.	◆		◆			□	◆	◆	◆	□			□	□										□	
4.	◆	□	◆			◆	◆	□	□			□	□												
5.	◆	□	□		□	◆	◆	◆				□													
6.	◆	□	◆			□	◆	◆	□			□													
7.	◆	□	◆			◆	◆	◆																□	
8.	□	◆	◆			◆	◆	□				□												□	□
9.	◆	□	◆			◆	◆	◆																□	□
10.	□	□	□			◆	□	◆	◆		◆														
11.		□				◆	□	◆	◆		□	◆											□		
12.		◆				□			◆		◆	□	◆			□							□		
13.	◆		□	□	□	◆	◆				□						□							◆	
14.	◆		□			□	◆	◆		□	◆	□												◆	
15.	◆	□	◆				◆	◆																	
16.	◆	□	◆				◆	◆	□																
17.	□	□	◆			◆		◆	◆	□															
18.	□	□	◆				◆				◆					□								◆	
19.	◆	◆	◆			□	◆																	□	
Танцување, гимнастика																									
1.	□	□	◆			□		◆			□			◆											◆
2.	◆	□	◆	◆	□	□			◆														□		
3.	◆		□			◆	◆			□								□	◆	□					
4.	◆	□	◆			◆	◆	□	□		□														
5.	◆	□	◆			□	◆	◆	□		□														
6.	◆	◆	◆			◆	◆	□																□	
7.				□	□	◆								□				◆	◆	□		◆		□	
8.	□	◆	□			◆		◆										◆	□	□				◆	
9.		□	◆			◆		□	□		□							◆	◆					◆	
10.		◆	□			◆		◆	◆	□								□	□						
11.	□	□	◆			◆	◆	◆	□	□															
12.	◆	□	◆			◆	□	◆			◆				□									□	
13.	□	□	□			◆	◆	◆	◆	□															
14.	□	◆	□			□	□	◆	◆	◆															
15.	◆	◆	◆				◆		□		□													□	
16.	◆	□	□			◆	□	◆		□														◆	
17.	◆	□	□				□	◆		◆				□	◆										
18.	◆																								
19.	□																								

Набљудување на детето од страна на наставникот

Игри/Атлетика

1. Има слаби вештини за игри со топка;
2. Не го следи патувањето на топката;
3. Не може да се погоди целта/фрлањето во целта;
4. Има незрело фаќање и фрлање на топката;
5. Се тресе кога ќе му се приближи топката;
6. Чека да го удри топката пред да реагира;
7. Има тешкотии со држење опрема;
8. Не може да ја задржи позицијата во тимот/секогаш е на погрешно место;
9. Одбива да учествува во игри;
10. Секогаш го бираат во тимот последно;
11. Секогаш сака да биде капитен на тимот;
12. Бавно одговара на инструкциите во тимски ситуации;
13. Има несоодветно однесување во тимските спортови;
14. Има тешкотии со наоѓање, одржување и поместување на правилната позиција;
15. Има мала свесност за важноста на улогите во тимската/групната работа;
16. Неуспешно иницира комуникација со другите;
17. Невнимателно слуша инструкции/има потреба од повторување на инструкциите;
18. Има проблеми со разбирање на улогите/тактиките/стратегииите на тимските игри;

Активности што се одвиваат на отворено и вклучуваат забава

1. Има тешкотии со ориентација, читање и со толкување на мапи;
2. Има слаби вештини за решавање проблеми;
3. Се плаши од нови искуства;
4. Бавно е и колебливо кога пробува нови активности;
5. Не може точно да процени висина и длабочина;
6. Не може точно да процени тежина;
7. Нестабилно се движи на неасфалтирани површини, се сопнува на неподвижни предмети, како на пр. камења.

Вкупен број на примарни точки

Вкупен број на секундарни точки

Основни столбови	Сетилен развој					Груба моторика					Контрола на фината моторика			Визуелна перцепција					Јазик			Социјални и емоционални аспекти					
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интеграција	Преминна средната линија и латерализација	Визуелна моторна интеграција	Вид и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни врски	Визуелна постојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик		Експресивен јазик	Аудитивна меморија	Организација		
Игри/Атлетика																											
1.		◆	□					□	◆	□	◆	◆				□											
2.	□				◆		□	□			□	◆				◆											
3.			◆			□	□		□		◆	◆		□		◆											
4.		□	◆			□		◆	◆		◆	□	□													◆	
5.		◆	□			□		◆	□		□	◆														◆	
6.	□	□				◆		◆	◆	□	□	◆														◆	
7.		◆	◆			□			◆	□	□		◆														
8.	□	□				□		◆								□	◆		◆							◆	
9.	□		□	□		◆	□							◆						◆						◆	
10.	◆			□	□	◆		◆				□					□									◆	
11.		□		□	□	◆																				◆	
12.	□			□	□	◆	□	◆											◆	◆						◆	
13.	□	□	□			◆													◆	◆						◆	
14.						◆		□				□				◆		□		◆	◆					□	
15.																							◆			◆	
16.																						□				◆	
17.	□	□	□	◆	□														◆	◆		◆				□	
18.				□	□	◆													◆	◆		◆				□	
Активности што се одвиваат на отворено и вклучуваат забава																											
1.						□					□		◆	◆		◆	◆	□									
2.						◆													□	◆		□	□			□	
3.	◆	◆		□	□	◆													□	□						◆	
4.	◆	□				◆													□	◆	□	□				◆	
5.	◆		□				□	◆			◆			□	◆												
6.	◆	◆	◆			◆	□																				
7.	◆		◆				◆	◆			□			□	□	□											
◆																											
□																											

Збирна табела на набљудувањата на наставникот за предметните области

	1. Стилеп развој				2. Груба моторика				3. Контрола на фината моторика				4. Визуелна перцепција				5. Јазик				6. Организација		7. Социјални и емоционални аспекти			
	Вестибуларен развој	Чувството за допир	Проприоцептивна обработка	Аудитивна обработка	Визуелен развој	Моторно планирање	Стабилност на положбата на телото и рамнотежа	Просторна и телесна свест	Двонасочна интерација	Преминна средната линија и латерализација	Визуелна моторна интерација	Виз и контрола на очите	Рачни вештини	Визуелна дискриминација	Визуелни просторни вреќи	Визуелна состојаност на формата	Слики од околината	Визуелно затворање	Меморија/визуелна меморија	Внимание и слушање	Рецептивен јазик	Експресивен јазик	Аудитивна меморија	6. Организација	7. Социјални и емоционални аспекти	
Дете																										
Одделение.....																										
Наставник.....																										
Дата																										
1. Општо знаење																										
2. Пишување и читање																										
3. Бројење																										
4. Науки																										
5. Уметност/Дизајн																										
6. ИКТ																										
7. Физичко образование																										
Вкупни примарни точки																										
Вкупни секундарни точки																										

II ДЕЛ

ОСНОВНИ ВЕШТИНИ - ГРАДИМЕ СТОЛБОВИ ЗА УЧЕЊЕ

Практични стратегии за вклучување на учениците со посебни потреби во основните училишта

Вовед во основните вештини

Основните вештини се главните развојни столбови за учење и се суштински за градење силна основа за секојдневните задачи. Тие им овозможуваат на децата да стекнат животни вештини и успешно да функционираат. Во основа, децата ги учат овие вештини:

- Да се грижат за себе;
- Да работат ефикасно во училиштето;
- Да играат.

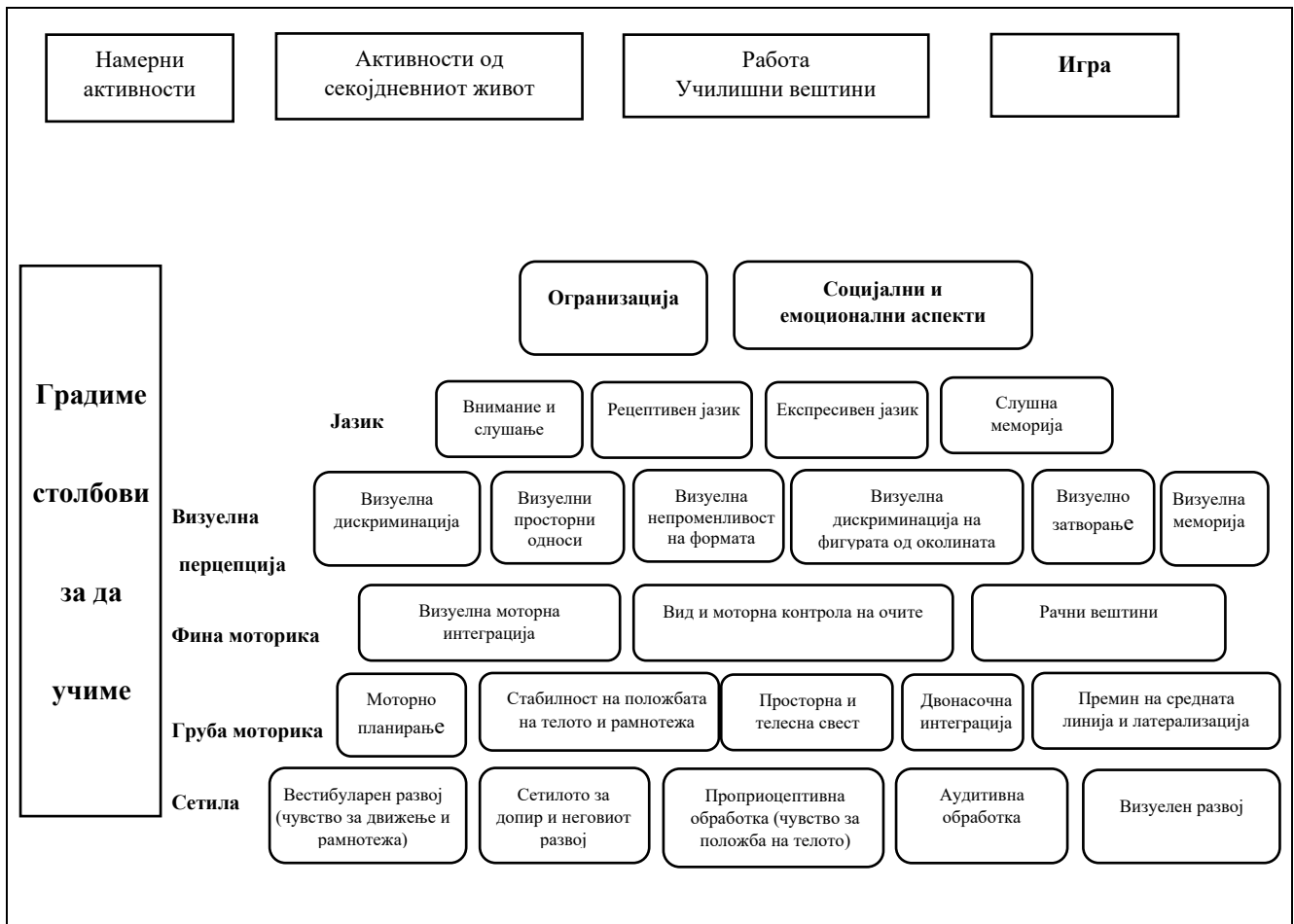
Ерготерапевстите имаат експертиза во оценувањето на развојот на вештините и во идентификувањето на врската помеѓу стекнувањето основни вештини и училишните активности. Тие користат различни пристапи и интервенции.

Сепак, тоа не значи дека наставниците не можат да се обучуваат и да го користат пристапот „отприлика“ за да ги анализираат задачите, да ги менуваат и да ги приспособат, со цел да му овозможат на детето/ученикот да остварува функционални задачи, коишто ќе му го олеснат учењето.

Во текот на раното детство, децата доживуваат низа активности кои го промовираат развојот на нивните индивидуални основни вештини. Основната способност за учење (графикон ОВ 01), го претставува опсегот на вештини коишто се потребни во процесот на учење и се од суштинско значење за воспоставување силна основа за секојдневните задачи. Бидејќи сите вештини се меѓусебно поврзани, одложувањето на стекнувањето на една вештина ќе има негативен ефект врз децата и тие ќе најдат на потешкотии во секојдневните активности, работата и во играта.

Основните вештини продолжуваат да се развиваат како природен процес, додека се работи низ Основните фази и низ програмата за клучните фази 1 и 2. Годишните поминати во основното училиште даваат многу можности да се развијат и да се прошират овие основни вештини. Децата користат некои од тие вештини во текот на училишниот ден, каде што се одвиваат многу активности кои им овозможуваат да ги користат и дополнително да ги прошират вештините за:

- Правилно користење на ножиците за сечење по линија – децата треба да развијат постурална стабилност, умешност на рацете, визуелна моторна интеграција, визуелна просторна асоцијација, моторно планирање и билатерална интеграција.
- Да ја фати топката, детето мора да развие стабилност на држење на телото (положба на телото) и рамнотежа, просторна и телесна свест, билатерална интеграција, преминување на средната линија, визуелна моторна интеграција, визуелна моторна контрола.

Графикон ОБ 01

Во времето кога детето го напушта основното училиште, многу е важно сите овие основни вештини целосно да се зајакнат во подготовка за предниот период, т.е. премин од основното во средното училиште. Основните вештини се:

- Сетилен развој;
- Координација на груба моторика;
- Контрола на фина моторика;
- Визуелна перцепција;
- Јазик;
- Организација;
- Социјални и емоционални аспекти.

Основните вештини се приспособени на овие прашања и за секое прашање следи нивно објаснување:

- *Што е тоа?* – ја дефинира специфичната област на вештината;
- *Зошто е важна оваа вештина?* – објаснува зошто детето треба да ја стекне вештината;
- *Кои се тежкотиите со кои се соочуваат учениците?* – сугерира што може да забележи наставникот кога на ученикот му недостасува способност или таа не е применлива од ученикот;
- *Образовни стратегии* – даваат совети и идеи за работата на наставникот;
- *Активности за подобрување на вештините* – предлагаат активности за индивидуална работа или за мали работни групи (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).
- *Додатоци* – содржат списоци за проверка, проформи, програми, ресурси и системи кои ги таргетираат сите оние области каде што децата покажуваат недостаток на вештини. Исто така, содржат и стратегии за имплементација.

1. Вовед во сетилен развој

а. Што е сетилен развој?

„Сетилниот развој вклучува регистрација и регулирање на сетилните информации, како и внатрешна организација на сетилните податоци, со цел човекот да може да примени реакции во зависност од ситуацијата и да учествува во работата во секојдневниот живот на успешен начин“ (Dunn, 1997). Научените однесувања имаат специфична цел и му овозможуваат на поединецот да ги надмине предизвиците и да научи нови вештини (Prodhomme, Mulligan, Merrill, & Wright, 2007), како што се: кога ќе допрете нешто многу жешко, ја оддалечувате раката; бебето гледа нешто што му го привлекува вниманието и оди да го зграпчи, тоа доведува до тоа бебето да ползи и да прави сложени движења, односно да покажува одредена вештина.

б. Зошто е важен сетилниот развој?

Сетилниот развој се смета за внатрешен процес на нервниот систем, којшто ни помага да ги примаме, организираме и да ги разбереме сетилните информации од надворешната средина (аудитивни информации, визуелни информации, како и информации за вкусот и за мирисот на храната). Тој ни помага и да добиеме информации од внатрешноста на нашето тело (рецептор за допир и за движење). Исто така, нè учи како да одговориме на барањата од надворешното опкружување. Неопходен е ефикасен сензорен развој за да ни овозможи да учествуваме во секојдневниот живот и соодветно да се вклучиме во секојдневната рутина (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

Секој поединец различно реагира на сетилните информации, бидејќи нивниот нервен систем има „праг (порта)“ за реагирање. Можеме лесно да реагираме на овие сензорни влезови ако имаме „**низок праг**“ познат како „**висок одговор**“, или ни треба подолго време за да реагираме, односно да имаме „**висок праг**“ кој е познат како „**низок одговор**“.

Децата од првата категорија се обидуваат да избегнуваат ситуации кои ги зголемуваат сетилните инпути. Додека, пак, децата од втората категорија сакаат да имаат повисок сетилен влез.

Основна шема на одговори на високи и ниски прагови на сензорни инпути:

- *Сетилно пребарување*, како на пр. – се движи за да допира сè;
- *Сетилно избегнување*, како на пр. – се повлекува или се мисли дали да се движи, или, пак, се искачува врз објекти за да избегне допир со одредени објекти за да не се извалка;
- *Сензорна чувствителност*, како на пр. – многу е чувствително на звуци и/или на допир и брзо се лути (Dunn, 1999).

Можно е да се има низок праг за еден сензорен инпут, а висок праг за друг сензорен инпут. Како на пр., може да ве збунува гласниот шум, но да не ве збунува хаотичната слика на различни бои. Нивоата на праговите и нашата способност да прифатиме различни сетилни информации зависат од многу фактори, од ден во ден, како и во текот на еден ден.

Можеби сме вешти возачи и возиме на познати места со вклучено радио, а и децата разговараат во автомобилот, но ако сме во непозната област и почне да врне силен дожд, тогаш можеме да побараме од децата да престанат да зборуваат и да го исклучиме радиото, со цел да можеме да ги обработиме тие сетилни информации и да се фокусираме на остварување на нашата задача.

Самата регулација и организација е начинот со кој ние управуваме со сетилниот инпут до нас, преку способноста соодветно да постигнеме, да одржуваме и да менуваме нивоа или будност за да ги усогласиме со барањата однадвор. Проблемите се јавуваат кога има „тешкотии да се одговори на сетилните информации, со однесување кое може да се класифицира во зависност од степенот, природата или интензитетот на сетилните информации. Одговорите може да бидат неусогласени со барањата на ситуацијата и нефлексибилни за да се приспособат на сетилните предизвици со кои може да се соочиме во нашата секојдневна рутина“ (Miller, Anzalone, Lane, Cermak, & Osten, 2007).

Сите ние имаме сензорни преференции во секојдневниот живот, така што некои од нас можат да изберат да се облекуваат во огнени бои и да носат големи бижутерии, да ги украсуваат своите домови во силни бои и да живеат во голем неред, додека други претпочитаат нежни, бледи бои и живот во уреден простор за да се чувствуваат смирени. Некои луѓе можат да уживаат во вртелешките во забавните паркови или во опасни спортови, а други можеби претпочитаат тивки, седечки активности.

в. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Фархам и Мејлокс (Parham, 2005) посочуваат дека проблемите со сетилниот развој честопати се поврзуваат со ниски социјални вештини, незрели вештини за игра, слаба самодоверба, слаби груби и фини моторички вештини, како и тешкотии во

извршувањето на секојдневните активности. Може да постојат многу други причини за децата да ги покажат овие карактеристики, но ако причината се тешкотиите во сетилниот развој, тогаш е можно горенаведените однесувања да бидат предизвикани од сензорното барање, сензорното избегнување или од сензорната чувствителност.

Децата/учениците со тешкотии во сетилниот развој во училиницата можат да се соочат со:

- Предизвици при реализација на вештини од секојдневниот живот:
 - тешкотии при носење одредена облека;
 - неуредни јадења или строга диета со храна;
 - тешкотии при организирање.
- Слаби социјални вештини:
 - навлегување во туѓ личен простор;
 - се чини како да не обрнуваат внимание на другите додека слушаат;
 - непотребно се мешаат во разговорите.
- Неразвиени вештини за игра:
 - не ги избегнуваат неуредните игри;
 - скокаат од една задача во друга;
 - имаат слаба резолуција на активностите.
- Ниска самодоверба или концепт:
 - ниска самодоверба;
 - неподготвеност да учествуваат во активностите во училиницата;
 - неточни очекувања за себе и но и за задачата.
- Слаби груби и фини моторички вештини:
 - слаби вештини со молив, слаб стисок на молив;
 - често се судираат со други деца или со мебел (училишни клупи);
 - секогаш се во брзање.

Сетилниот развој е поделен на неколку други делови:

- Вестибуларен развој (сензација/чувство за движење и рамнотежа);
- Чувствителноста на допир и нејзиниот развој;
- Проприоцептивна обработка (развој/чувствителност на положбата на телото);
- Аудитивна обработка;
- Визуелен развој.

1.1. Вестибуларен развој (чувство за движење и за рамнотежа)

1.1.1. Што е вестибуларен развој?

Вестибуларното сетило е нашето чувство за движење. Нашиот локомоторен систем ни овозможува да стоиме исправено, да ја приспособиме својата положба, да одржуваме рамнотежа и да се движиме. Преку движењето го откриваме и чувството за ориентација и проценка на нашиот однос со просторот. Чувството на движење влијае на нашиот мускулен тонус кога правиме нешто, што потоа ја одржува нашата рамнотежа. Ние го приспособуваме нашето тело, во зависност од моќта и од силата на движењето. Овој вестибуларен систем е поврзан со нашиот визуелен систем на таков начин што го координираме нашето движење, во зависност од она што го гледаме (Bhreachnach, 1995). Вестибуларниот систем се активира од стимулативниот систем, така што рамнотежата се приспособува за време на движењето.

1.1.2. Зошто е важен вестибуларниот развој?

Овој систем е важен поради фактот што е потребна постава на телото и ефикасна рамнотежа при реализација на секоја активност. Доколку сакаме да постигнеме и да одржиме мирна, будна и добро организирана состојба на телото, стимулацијата на овој систем е незаменлива. „Ги чувствуваме тивките ефекти на бавната вестибуларна стимулација кога седиме на стол, а, ги чувствуваме поживописните ефекти на брзата вестибуларна стимулација и кога се вртиме во брзите возења во забавните паркови. Исто така, овој систем ни помага да ги одржуваме нивоата на нашиот нервен систем балансираме“ (Ayres, 1979).

1.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Избегнување на чувствителност

Децата кои се многу чувствителни на инпутите (информациите) на овој систем имаат тенденција да избегнуваат движење, односно тие:

- имаат круто држење на телото и се збунети од брзите движења;
- избегнуваат играчки, како што се: лулашки, лизгалки и статични коњчиња за лулање;
- се плашат од височини и од сите активности што се вршат на височини, меѓу кои: качување по ѕид, одење по рамномерна греда, по работ на тротоари и по други средства од предметот физичко образование;
- не сакаат скали и ескалатори – повеќе се држат за оградата за разлика од децата на иста возраст;
- се дезориентираат кога се наведнуваат;
- бргу им се слошува од возење;
- избегнуваат тешки игри и игри во коишто има паѓање;

- не преферираат да седат наопаку (превртено), на пример, стоејќи со рацете и со нозете нагоре.

Истражување на чувствителност

Децата кои имаат помалку чувствителен вестибуларен систем имаат тенденција да бараат вестибуларен инпут и може:

- да немаат чувство за ограничување или контрола кога се во потенцијално опасни ситуации, не покажуваат страв;
- тие апсолутно бараат движење и простор за играње и за вртење на сите уреди за предење. Тие трагаат по возбуда и не чувствуваат вртоглавица или, пак, не се разболуваат кога на другите деца им се случува тоа;
- постојано се во движење, на пример, се вртат, трчаат, се балансираат на двете нозе од столот;
- имаат ненадејни движења – често се фрлаат на душек, тепих или на под.
- уживаат да се качуваат високо и не размислуваат за последиците.

1.1.4. Образовна стратегија

➤ Образовни стратегии за случаите кога имаме избегнување на чувствителноста

- однапред подгответе го детето за промени во положбата, поделете ја задачата на остварливи чекори;
- постепено зголемувајте ја активноста за да ја зголемите толеранцијата на детето постепено да се движи;
- дозволете му на детето да ја води активноста, со свое темпо, со цел да спречите неповолни реакции.

➤ Образовни стратегии за истражување на чувствителност

- вклучете активности за движење во секојдневната рутина на детето, како на пример: скокање, трчање и играње фудбал;
- дајте му на детето редовни паузи од движењата во текот на денот;
- дозволете му на детето почесто да ја менува положбата (да седи на под, на стол, да стои, да лежи на под, да клечи, итн.) доколку тоа му помага;
- седнете го детето на столчиња за лулка, дајте му тераписка топка и сл.

1.1.5. Активности кои помагаат во развојот на вестибуларниот систем

Важно е детето, во сите оние вестибуларни (моторни) активности што ги спроведува, да биде под контрола и да запре кога ќе го побараат тоа од него, бидејќи некои деца се многу чувствителни на движења и може да почувствуваат вртоглавица, бледило или да се разболат многу бргу. Треба да се преземат превентивни мерки за да се намалат сите оние случаи кога детето може да се стави во опасност. По завршувањето на секоја активност, честопати на децата им е потребен длабок притисок на сензорниот влез за да се смират и да закрепнат.

Активностите подолу се групирани на тој начин што сите попредизвикувачки задачи кои бараат најмногу движење се наведени на крајот.

- *Лазење* – замолете го детето да биде во положба на лазење (на раце и на колена), како коњ, преправајќи се дека лежи на стомак и замолете го да ползи по тепихот.
- *Нишање* – легнете го детето на голема топка или буре, со рацете надолу, на подот, и лулкајте напред-назад, од рацете до колената. Користете и столчиња за лулка или перници за лулка, како оние за седење.
- *Скокање* – дајте му на детето топки и други играчки за скокање.
- *Лизгање* – лизгајте на различни подлоги во играта.
- *Тркалање* – детето го тркала моливот по подот, со рацете над главата, држејќи го во права линија. Нека ги затвори очите за да ја олесни задачата. Зголемете го нивото на тежина, со тоа што ќе побарате од него да држи голема перница во рацете или меѓу колената, итн.
- *Вртење* – поттикнете го детето да биде хеликоптер. Обидете се да го вртите на различни начини, како на пр. со две нозе, со една нога, на грб или со друга опрема за вртење, што може да се купи.
- *Лулање* – лулајте го на лулашки на игралиште или во други забавни паркови со лулашки, јажиња, гуми, итн.

1.2. Сетилото за допир и неговиот развој

1.2.1. Што е сетилото за допир?

Кожата има многу различни рецептори за примање на чувствата за допир, притисок, текстура, топлина, студ, болка и др.. Иако можеби не размислуваме многу за важноста на допирот во нашите животи, системот за допир е најголемиот сетилен систем и игра витална улога во човечкото однесување (Ayres, 1979).

1.2.2. Зошто е важно сетилото за допир?

Чувството за допир е важно затоа што токму преку овој систем добиваме информации од светот. Додека да се развијат јазикот, моторните вештини и когнитивните процеси, ние, во голема мера, зависиме од нашето сетило за допир. Добивањето и поефикасното произведување на овие информации прави да се чувствуваме посигурни, помирни и придонесува во нашиот социјален и емоционален развој. Допирот, исто така, служи и како заштита, така што ни овозможува да разликуваме и да му помагаме на нашето тело да биде побудно-поподготвено за можни опасности. (Kranowitz, 1998).

1.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

➤ Избегнување на чувствителност

Децата кои се преосетливи на допир имаат преактивен заштитен систем (функција) и тоа може да се гледа како тенденција (способност) да се избегне чувството на допир (и затоа се познати како одбранбени на допир). За да останат смирени, тие:

- не сакаат активности/игри кои се валкани, како на пр.: да лепат со лепак, да бојадисуваат, да пишуваат со креда, песок или да имаат храна на рацете и на лицето;
- се повлекуваат или се плашат/вознемируваат од ненадејни лесни или силни допири;
- стануваат вознемирени кога стојат блиску до врсниците и, или ги туркаат другите деца, или се изолираат;
- претерано реагираат на текстура, допир или на болка, како на пр., за мала исекотина на прстот можат да го удрат или да го каснат другиот;
- покажуваат изразено сакање или несакање на квалитетот на активноста, предметите и, на тој начин, развиваат ограничен репертоар;
- се на строга диета или имаат ограничен опсег на прифатливи намирници, како на пр.: бела храна, исечен леб, јогурт, итн.;
- ги истражуваат предметите со врвовите на прстите, ретко со цела рака – може да реагираат одбранбено кога допираат сè;
- не сакаат ветер, дожд или туширање и миење заби;
- не сакаат тесна облека или одредени текстури на облеката, може да изберат облека со долги ракави или панталони во лето, а кратки ракави и потенка облека во зима (Fisher, Murray, & Bundi, 1991).

➤ Барање сензации

Децата кои не покажуваат многу чувствителност на допир се помалку внимателни при допир и затоа имаат намалени заштитни реакции. Тие дури може да

потреба за допир за да направат разлика и на тој начин да научат (Fisher, Murray, & Bundi, 1991).

Децата реагираат вака:

- бараат валкани активности/игри, неуредни се, невнимателни се со храна, односно им е тешко да бидат чисти и уредни;
- имаат неуреден, разбушавен изглед – не можат да препознаат дали облеката е валкана, искината или облечена наопаку;
- претпочитаат да носат тесна облека и облека што е премногу мала;
- не се доволно свесни за нивниот личен простор и просторот на другите – имаат тенденција да го заземаат личниот простор и просторот на другите, да допираат предмети и да ги допираат другите, бараат физички контакти (седат премногу блиску до другите деца за време на активностите кога треба да седат долу на тепих) или играат со косата или со облеката на другите деца;
- имаат недостаток на свест за повреди (рани) – тие може и да не забележат осекотини или модринки;
- не се внимателни кога ги допираат другите деца или кога ги допираат предметите, само ако се интензивни. Тие често ги повредуваат другите деца кога играат, на пример можат да застанат на нечија нога, без воопшто да го забележат тоа;
- им недостигаат вештини, несмасни се во вршењето активности;
- претпочитаат силни вкусови, ароми и текстури на храна, како што се: зачинети, слатки, солени и кисели работи.
- ги ставаат работите во уста. Тие можат да држат предмети во устата или да цвакаат ракави, моливи или самите да се гризат (Fisher, Murray, & Bundi, 1991).

1.2.4. Образовна стратегија

- избегнувајте лесни допири, користете силен притисок кога го допирате детето и пристапувајте му од напред;
- приспособете ја околината на детето за да одговара на неговите потреби, како што се: ограничете или зголемете ја количината на предмети во работниот простор;
- ставете го детето на крајот од редот;
- поставете го детето во училницата подалеку од главните премини за да не биде изложено или случајно допрено;
- дозволете гризење на предмети, како што е крајот на моливот;
- земете ја предвид текстурата или квалитетот на работната површина, опремата/играчките, како на пример, на хартијата, опремата за математика, ако тоа е она што предизвикува вознемиреност кај детето. Ставете лента околу кредата;
- разговарајте за облеката на децата со родителите. Отстранувањето ознаки може да помогне (Bisell, Fisher, Owens, & Polcyn, 1998).

1.2.5. Активности кои помагаат да се диференцира или да се разликува она што го допираат

Важно е да се знае дека за оние деца кои ја избегнуваат чувствителноста на допир (се заштитуваат од допир), некои текстури и допири можат да бидат вознемирувачки. Затоа е многу важно да започнеме со активности со поголема чувствителност и помалку предизвикувачки текстури и на тој начин да му дозволиме на детето да го контролира нивото на контакт и да престане кога сака. Додека за оние деца кои се помалку внимателни на допир, односно не го избегнуваат, туку, напротив, тие се трагачи на допирот, е неопходно да се развијат карактеристични или диференцијални вештини (Bisell, Fisher, Owens, & Polcyn, 1998).

Активности кои ги препорачуваме се:

- *Игра со вода* – играјте со вода со различна температура, со или без меурчиња. Користете различни играчки, контејнери, школки, кујнски прибор за истурање и за мерење;
- *Игра со тесто* – правете тесто, тркалајте го и моделирајте го – текстурата може да се наполни со леќа, со песок и сл.;
- *Цртеж* – направете цртеж со различни материјали, како на пр.: песок, боја, ориз, исечен желатин, пченкарно брашно, вода или пена за бричење;
- *Охрабрете го детето да користи различни текстури (материјали) на неговата кожа*, како на пр.: четки за бојадисување, поцврсти четки, жичена четка за чистење садови, мека облека, крзно, течен сапун и сл.;
- *Облечете се* во различна облека, како на пр.: свила, крзно, капи, лажни бради, раквици и побарајте од него да ги идентификува;
- *Играјте со предмети* со различна текстура и замолете го детето да идентификува различни карактеристики, како на пр.: тврд/мек, топол/ладен, груб/мазен;
- *Кутии за полнење* – сокријте ги предметите во садови со ориз/песок/тестенини/пластика и замолете го детето да ги најде;
- *Торба за полнење* – ставете некои предмети во торбата и замолете го детето да почувствува што допира и да го именува нештото пред да го извади од торбата. Побарајте од детето да најде одредена предмет, ако има две слични, за да може да ги види и потоа да ги спореди.
- *Нацртајте* картички, форми на раката или на грбот на детето и замолете го да ги препознае (Bisell, Fisher, Owens, & Polcyn, 1998).

1.3. Проприоцептивна обработка (чувство за положба на телото)

1.3.1. Што е проприоцептивна обработка?

Тоа е нашата вродена чувствителност за „позиција“. Преку мускулната контракција/активација добиваме информации од нашите мускули и зглобови, а тоа ни помага да осознаеме како се движи нашето тело и што може да направи кога ни е потребно. Оваа чувствителност ни овозможува да ја знаеме положбата на нашето тело без да гледаме. Ако ги затвориме очите, знаеме дека стапалата ни се на подот или дека сме подготвени да ја движиме раката зад нас. Тоа ни овозможува прецизно да ја спознаеме положбата на нашето тело во просторот и, исто така, да ги класифицираме брзината и силата на нашето движење (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008). Овој систем е опишан и како наш внатрешен визуелен систем. Овој систем е тесно поврзан со другите сетила, особено со сетилата за допир и за движење, но воедно е и неопходен за рамнотежа, држење на телото, планирање и координација на нашето моторика. (Bhreatnach, 1995).

1.3.2. Зошто е важна проприоцептивната обработка?

Чувството за позиција ни помага да се движиме. Со слаб развој на овој систем, движењата на телото ќе ни бидат побавни, ќе бидеме несмасни и ќе ни треба повеќе труд. Ако движењето што доаѓа од нашите раце не ни кажува што прават, тогаш ќе биде многу тешко, на пример, да ги затвориме копчињата од облеката, да извадиме нешто од џебот, да го отвориме капакот на теглата или од која страна да ја отвориме славината за вода. Од друга страна, без трупот на телото и без нозете ќе ни биде многу тешко да излеземе од автомобилот, да одиме по скалите или да направиме каква било спортска активност, без оглед на визуелните информации што ги гледаме. Вообичаено, децата со лоша проприоцептивна организација имаат повеќе потешкотии да направат нешто (Ayres, 1979).

1.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата со слаб проприоцептивен развој може:

- Да бидат секогаш во движење, да не можат да седат на едно место, да го лулаат столот или да се избалансирани на двете ногарки на столот;
- Имаат слаб мускулен тонус и лоша положба на телото, многу лесно паѓаат и лесно се заморуваат;
- Брзо се иритираат;
- Удираат со нозете кога одат, чкртаат со забите и гласно зборуваат;
- Претерано реагираат, на пример, даваат емоционални одговори;
- Бараат физички контакт/прегратки;
- Силно го притискаат или лесно го притискаат моливот кога пишуваат;

- Расфрлаат предмети или истураат многу кога полнат нешто;
- Користат премногу сила за време на активностите, обично кршат работи и може ненамерно да ги повредат другите кога играат;
- Се судираат со другите деца/мебелот/рамките на вратите, итн. Тие често се сопнуваат додека одат (Newton Inamura, 1998).

1.3.4. Образовни стратегии

Тешката мускулна работа или активностите со отпор се клучни за обезбедување координирана релаксација и организација преку овој проприоцептивен стимул.

- Обезбедете активности против давање отпор или вклучување повеќе од вообичаен притисок, што ќе им овозможи на децата да станат свесни за положбата на своето тело, како на пример, удирање и тркалање со тесто за готвење или стоење. Охрабрете ги децата да одат на училиште пешки, со ранец на грб;
- Исто така, кога ќе забележите дека децата се вознемирени, дајте им повеќе можности да одат со ранец или со послужавник за време на часовите до училишната канцеларија;
- Создадете паузи кои бараат движење за децата во текот на денот;
- Седнете ги на столчиња што се вртат, со цел да ги зголемите нивната сензорна свест и концентрацијата;
- Научете ги децата на визуелни и когнитивни стратегии за планирање и за извршување на движењата (Tureg & Miesner, 1995).

1.3.5. Активности кои ќе помогнат при движење

- *Носење тешка облека, особено капи, чевли;*
- *Цртање/боење на различни рамнини (хоризонтални, вертикални) и на површини со различна текстура, како што се: згужван картон, песочна хартија, шеќерна хартија или кора од дрво;*
- *Игри за кои е потребен мал отпор (издржливост). Особено оние игри каде што треба да кршат и да поправаат играчки (играчки од тули и сл.);*
- *Активности по предметот Физичко образование – станување и седење на стол, скокање во воздух, кревање на нозете по сид и сл.;*
- *Секоја активност која бара туркање/влечење, како на пример, влечење на јаже;*
- *Трамболини – опрема за скокање во воздух;*
- *Одење како животно – замолете ги децата да одат како некое животно, на пример: слон, змија, зајак, кенгур, жаба, крокодил, итн.;*
- *Тркалање/завиткување во вид на ‘сендвич’ – завиткајте го детето како „виршла“ или „сендвич“, тркалајќи го во тепих или ќебе и потоа притискајте на различни делови од неговото тело;*
- *Побарајте од детето да помогне да носи торби за пазарење, училишни чанти, да ги преместува столчињата, килимите и опремата за вежбање;*

- *Кога ќе седнете*, замолете го детето да ги стави рацете на страните на столот, со испружени дланки и да го подигне телото од столот (Williams & Shellenberger, 1996).

1.4. Аудитивна обработка

1.4.1. Што е аудитивна обработка?

Аудитивната обработка е способност да се согледа и да се разбере она што се слуша во околината околу нас. Ова вклучува повеќе од само способност за слушање. Разбирањето на аудитивни информации е покомплициран процес, односно значи способност да разликуваме, да се придружуваме, поврзуваме или да интерпретираме звуци на разбирлив начин (Bissell, 1988). Важно е да можеме да ги блокираме звуците во позадина, со цел подобро да го разбереме конкретниот звук или глас што бара внимание.

1.4.2. Зошто е важна аудитивната обработка?

Добрата обработка на слушање е важна основа за развој на јазичните вештини и игра важна улога во училищата во однос на тоа учениците да формираат добри односи со врсниците. Учениците кои имаат потешкотии при обработката на она што го слушаат, понекогаш може да изгледаат збунето или невнимателно. Тие може случајно да брзаат со задачите, мислејќи дека го знаат одговорот, но потоа може да им треба долго време да одговорат на вашите упатства и да ги завршат задачите. Тие може да реагираат повеќе од другите на натпреварувачката бучава во училищата и во другите средини (Bissell, 1988). Децата може да имаат потешкотии да следат некои упатства или можеби ќе им треба дополнителен обид. Обично, тие добро визуализираат.

1.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

➤ Избегнување на чувствителност

Децата кои се преосетливи на звук имаат тенденција да избегнуваат аудитивен влез и може да имаат потешкотии, како:

- не сакаат ненадејни звуци, како што се: противпожарни апарати, гласно крцкање и може да реагираат со загриженост/анксиозност или со страв;
- избегнуваат гласни и некои одредени звуци, бидејќи може да ги чувствуваат болно;

- бараат од другите деца и од возрасните да бидат тивки кога зборуваат;
- не сакаат звуци во позадина, како што се: бучава од интерактивната табла, проектор или од детски разговори, бучава од уреди за греење, од столчињата што го гребат подот или од отчукувањето на часовникот;
- тешко им е да се концентрираат на работа кога има многу врева;
- не сакаат места каде што има бучава, како што се: базени или трпезарии;
- бргу го губат вниманието и имаат слаба концентрација;
- ги затвораат ушите или викаат на одредени звуци.

➤ Потрагата по инпут

Децата кои не се чувствителни на звуци можат да бараат дополнителни аудитивни информации или, дури, можат да бидат пасивни.

Тие можат:

- да не реагираат на гласови дури и во средини каде што воопшто нема бучава;
- тие изгледаат дека не слушаат;
- изгледаат несвесни за она што се случува околу нив;
- инструкциите мора да се повторат;
- зборуваат гласно сами со себе, прават звуци со предметите што ги користат;
- многу сакаат гласни звуци;
- покажуваат слаба фонолошка свест и потешкотии во читањето и во пишувањето.

1.4.4. Образовна стратегија

- Погледнете го детето во очи пред да зборувате;
- Давајте по една инструкција;
- Зборувајте полека и јасно, повторете му ги упатствата на детето и уверете се дека Ве разбрало, барајќи од него да го повтори истото;
- Осигурете се дека детето нема да замине додека не го заврши упатството што му го давате;
- Почекајте детето да ги обработи информациите и да одговори; можеби ќе му треба повеќе време од другите врстници;
- Користете визуелни распореди/системи за работа, работни листови за поддршка на дадените инструкции, исто така, доколку е потребно обезбедете дополнителни појаснувања;
- Подгответе го детето за предвидливи гласни звуци, како што е училишното свонче;
- Освестете го – објаснете му за звуците во позадина, како што се проектори, светилки и исклучете ги одредено време, доколку е потребно;
- Намалете ги одвлекувањата на вниманието при слушањето, што може да се создадат внатре или надвор од училницата;

- Обезбедете слушалки/приклучоци за уши за да може детето да ги носи кога треба да се фокусира на работа или во особено бучни ситуации, или, пак, овозможете му да работи на мирно место или област;
- Разговарајте со детето и со родителите за користење на музика за да му помогнете да се фокусира (или смирувачка музика во заднина или, по потреба, погласна музика) (Evamy, 2003).

1.4.5. Активности за подобрување на аудитивната обработка

Доколку детето покажува изразена чувствителност на звуци, се препорачува логопед или професионален терапевт.

- *Игри со меморија*, како што се: „Отидов во супермаркет и купив“....;
- *Повторување на познати низи* – денови во неделата, месеци од годината, броеви. Променете го овој редослед со тоа што ќе прашате кој го менува правилото;
- *Игри со торбички за полнење* – ставете некои предмети во чантата и замолете го детето да најде предметот или нешто тешко/меко, итн.;
- *Давајте насоки користејќи* локации на картата;
- Пред да им читате приказни на децата, замолете ги да слушаат и да се фокусираат на поконкретен збор, лик или фраза во приказната. Потоа прочитајте ја целата приказна и, на крајот, замолете ги да ја повторат и да ја елаборираат оригиналното прашање;
- *Игри за груба моторика* – со гласовни објаснувања, како на пр., гуската прави... (га-га-га), Патката прави... (ква-ква-ква)“
- *Други забавни игри* кои вклучуваат идентификување звуци од секојдневниот живот, како што се отчукување на часовникот, затворање врата, итн. (Jeffries & Jeffries, 2001)

1.5. Визуелен развој

1.5.1. Што е визуелен развој?

Визуелниот развој е општ термин којшто се однесува на сите вештини потребни за користење на сетилата за вид. Вештините вклучуваат:

- Добивање информации преку очите – вклучувајќи фокусирање, зближување на двете очи, нивно движење или следење и свесност за оптичката околина;
- Пренесување на информации до оптичкиот кортекс и споделување (интегрирање) на тие визуелни информации со други системи, како што се: слух, допир и рамнотежа;
- Толкување на она што го гледаме и негово користење за да се промовира акција.

1.5.2. Зошто е важен визуелниот развој?

Над 80% од нашето стекнато знаење е визуелно. Неефикасната визуелна обработка ќе влијае на ефикасноста на нашата интеракција со околината околу нас и со развојот на нови спомени и знаење за светот околу нас.

1.5.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

На децата со слаба визуелна обработка ќе им биде потешко да се справат со рутините од секојдневниот живот. Тие ќе бидат уште помалку ефикасни во голем број други области, како што се:

- Ќе им бидат тешки задачите кои бараат координација око-рака – особено оние во спортот;
- Може да им е тешко да запомнат информации, потпирајќи се само на вербалните вештини, а тоа ја отежнува нивната креативност;
- Во некои екстремни случаи, тие можат да станат несигурни дури и кон околината што ги опкружува поради слабите просторни врски. Ова може да влијае на нивната самодоверба на многу начини, па дури и на нивните социјални интеракции.

➤ Избегнување на чувствителност

Децата кои избегнуваат визуелни информации може:

- често да ги тријат очите;
- да бидат расеани од премногу визуелни стимулации;
- да не сакаат светлина од светилки или силна сончева светлина;
- да претпочитаат да работат под темно осветлување или во темни средини;
- да не можат да го најдат тоа што го бараат;
- да имаат потешкотии со препишување на напишаното на таблата;
- да имаат потешкотии да пишуваат и да останат на линијата.

➤ Истражување на чувствителност

Децата на кои им се потребни многу визуелни информации може:

- Да сакаат огнени бои или сончеви зраци;
- Да сакаат густе експозиции во училницата;
- Да сакаат огнени бои;
- Да имаат потешкотии да ја посочат разликата помеѓу слични слики или бои;
- Да го губат местото кога читаат;
- Бргу да се заморат од училишните активности;
- Да забораваат да ги поделат редовите или имаат слабо растојание при пишувањето.

1.5.4. Образовна стратегија

- Обезбедете приватен работен простор/табли, со цел детето да може да работи во простор без визуелни одвлекувања;
- Обидете се да избегнете да го ставате детето под флуоресцентна светлина за работа;
- Осигурајте се дека работната површина е чиста/уредна;
- Работете на аголна работна површина за да може сè да се провери;
- Обрнете внимание на работите кои го одвлекуваат визуелното внимание, како што се: експонати на ѕидот, накитот на наставниците и интерактивни табли;
- Користете визуелни организатори/програми;
- Користете огледало за детето да го провери својот изглед;
- Користете различни бои за различни линии на таблата или на интерактивната табла;
- Користете хајлајтер или пенкало со темна боја за да ја подвлечете работата и да ги нагласите главните точки;
- Погрижете се децата да носат очила против силна сончева светлина.

1.5.5. Активности за подобрување на визуелните вештини

Во овој дел од активностите ги користиме истите активности кои се користат за визуелна моторна контрола (види - 3.2.5. Активности кои ги зголемуваат визуелното следење и контролата на моториката на очите).

2. Вовед во груба моторна координација

а. Што е груба моторна координација?

Грубата моторна координација е способност да се извршуваат големи движења со флуентност, прецизност и точност. За да се постигне ефикасна моторна координација, децата мора да ги развијат и да ги интегрираат вештините на компонентите. Сетилната обработка на информациите кои се примаат и потоа се обработуваат преку рецепторите во зглобовите, кожата, очите, ушите и устата мора да биде автоматска за да се овозможи развој на повисоки нивоа на вештини. Големите моторни движења зависат од добрата координација на вештините, како што се: моторното планирање, стабилноста на положбата и рамнотежата на телото, како и свесноста за просторот и телото, преминувањето на средната линија и латерализацијата (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

б. Зошто е важна грубата моторна координација?

Оваа координација е важна поради тоа што ја дава потребната контрола на држењето (ставот) на телото (за стекнување на позрели способности на груба и на фина моторика).

Тоа е од суштинско значење за развојот на умешноста на рацете, бидејќи контролираните и координираните движења на грубата и на фината моторика мора да се воспостават, пред да се усовершат помалите движења (Chu, 2003).

в. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците кои имаат проблеми со грубата моторна координација може да имаат потешкотии во:

- Организација на телесните движења – тие не се свесни за својот личен простор, седат на тепих, предизвикувајќи непријатност;

- Облекување за активности по физичко образование и учество на часови, како на пр.: користење на уредите, правење движења за време на музички или драмски активности;
- Учество на разни игри на спортски терен, како на пример, игри со танцување (скокање) или со трчање;
- Движење во училиницата без да се судрат со други деца или со мебелот, и им е тешко да чекаат ред;
- Престојување на едно место или да бидат фокусирани на учење или на училишни активности;
- Одржување на работна положба, работа на вертикални површини, како на пример, на табла или на интерактивна табла;
- Отворање тешки врати или извршување на задачи кои бараат поголемо држење на телото;
- Чување и собирање на едукативни предмети или на образовна опрема;
- Учество во практична настава, особено кога е потребно користење на двете раце заедно;
- Поголема временска стабилност, особено за време на часовите по пишување, кога треба да напишат подолга писмена работа; (Подолга издржливост?)

Грубата моторна координација е поделена на неколку дела:

1. Моторно планирање;
2. Стабилност на држење и рамнотежа;
3. Просторна и телесна свест;
4. Двонасочна интеграција;
5. Премин на средната линија и латерализација.

Видете го прилогот

П. 1 Возраст и фази на развој.

2.1. Моторно планирање

2.1.1. Што е моторно планирање?

Моторното планирање е првиот чекор во посложените нови вештини, или во оние што бараат секвенционирање, бидејќи тоа вклучува пракса (планирање). Тоа е единствена човечка способност која бара свесна мисла, овозможувајќи му на мозокот да ги концептуализира, организира и насочува намерните интеракции со физичкиот свет (Ayres, Mailloux, & Wendler, 1987).

Тоа вклучува:

- Идеи – да знаеме што да правиме;
- Моторно планирање – да знаеме како да го направиме тоа;
- Имплементација – да знаеме како успешно да го спроведеме тоа;

2.1.2. Зошто е важно моторното планирање?

Секоја преземена активност, колку и да изгледа едноставна, бара моторно планирање, бидејќи ученикот мора да има идеја за задачата, односно што подразбира таа задача и како треба да се исполни. Организирањето, планирањето, а потоа и имплементацијата или моторното извршување на нови или на стари задачи му се потребни на детето во текот на денот. За да се случи добро моторно планирање, на мозокот му се потребни суштински информации од сите сетилни системи, како и свесност за телото и перцепција на движењето. Потоа тој може да користи сетилни импулси за планирање, организирање на времето и редоследот на непознатите задачи (Kirby & Drew, 2003).

2.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата кои имаат проблеми со моторното планирање може да имаат потешкотии:

- Во совладување нова вештина – може да се напрегаат (исцрпат) и да изгледаат невешти или неорганизирани;
- Кога започнуваат задача, не разбираат што треба да направат;
- Може да брзаат додека решаваат задача и да работат без план, а како резултат на тоа работата е неуредна:
- Немаат стратегија како да ја завршат работата;
- Во задачите за пишување – немаат организација на мислите, тие можат да бидат фрагментирани и да немаат флуидност;
- Со реализација на практични/занаемски/градежни и тематски работи;
- При маневрирање со алатки – како што се четки за боја, течни лепила, ножици, линијари, компаси и транспортери;
- Со организирање на движењата на телото – да бидат свесни за својот личен простор, да седат или да се движат без да предизвикуваат непријатности, најчесто при активностите по предметот Физичко образование;
- Во задачите за грижа за себе, како што се: облекување, користење прибор за јадење или одржување на чистота;
- Во преземањето задачи кои бараат голема издржливост или толеранција за издржливост.

2.1.4. Наставни стратегии

- Помогнете им на учениците да ја поделат задачата на различни делови, повторете ги сите инструкции од задачата неколку пати и презентирајте ги на листот чекорите што треба да ги преземе ученикот;
- Прашајте што?, каде?, кога?, зошто?, како?, со цел да го (натерате) детето да размислува за задачата;
- Давајте знаци или визуелни ориентации;
- Вклучете вербални дејства додека ја вршите задачата за да му помогнете на детето да се движи за време на акцијата;
- Поставете мали остварливи цели и планирајте метод на снимање кога ќе биде завршена задачата;
- Давајте инструкции навреме, односно кога ќе заврши едниот дел од задачата, дадете го другиот;
- Минимизирајте ги визуелните одвлекувања, стремете се кон средина без неред;
- Прегледајте ги правилата на игрите пред да ги играте – објаснете ги усно, со демонстрирање на играта;
- Обележете ги границите на играта – користете ленти или кој било друг ограничувачки уред;
- Правете вежби за она што го научил ученикот во еден типичен ден, исто така, давајте инструкции со демонстрации;
- Овозможете им на учениците да планираат промени во низата или текот на нештата и да ја запомнат и имплементираат секоја направена промена, така што вештината постепено ќе почне да станува рутина (Levine, 1991).

2.1.5. Активности кои помагаат да се подобри моторното планирање

- *Патека со пречки* – користете различни позиции (помеѓу, над, преку), насоки (како што се стрелките на часовникот, лево-десно или напред-назад, странично) држење на телото (лазење, одење со врвовите на прстите), висини или текстури (меки, тврди, неполирани);
- *Отскочни камења* – планирајте патека низ просторијата (газење камења);
- *Просторна ориентација* – движење низ просторијата или до патеката со пречки со затворени очи, следејќи ги упатствата;
- *Игри на игралиште* – прескокнување, разни игри со потскокнување во воздух или со топка;
- *Лавиринтски цртежи* – уметнички и занаетчиски активности, колажи, моделирање фигури од хартија;
- *Читање на карти* – од основни сликовни претстави до оперативни професионални карти;
- *Сечење со ножници* – сечете различни делови за да се направи целина;
- *Градежна задача* – следење на упатствата;
- *Вежбајте врзување* – врзување на вратоврска, врзување ленти за престилки и сл.

2.2. Стабилност на држење на телото (позиција на телото) и рамнотежа

2.2.1. Што се стабилност на положбата на телото и рамнотежа?

Стабилност на положбата на телото е способност за одржување и промена на положбата на телото и вратот, со цел 'рбетот да обезбеди стабилна основа за позиционирање и движење на екстремитетите, додека главата останува во својата оптимална положба за ефективно визуелно функционирање. Со оглед на тоа, рамнотежата може да се подели на статична (задржување на телото исправено при мирување) и динамична (контрола на држење на телото при движење) (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

2.2.2. Зошто се важни стабилноста на положбата на телото и рамнотежата?

Добрата стабилност на положбата на телото е неопходна за ефикасна контрола на движењата. Сите движења на грубата моторика се создаваат од работата на централната оска. Стабилноста на карлицата и рамениот појас (стабилност на вратилото) овозможува различен опсег на движења (на надлактиците и на рацете). Контролата на рацете и сета друга умешност и издржливост на рацете се значително намалени доколку телото не е стабилно.

Стабилноста на држењето на телото ја овозможува потребната постурална контрола за стекнување на груби и на фини моторни вештини. Исто така, тоа е од суштинско значење за развојот на фините вештини на рацете, бидејќи големите моторни движења кои се координирани и контролирани, мора да бидат правилни за да се подобрат овие помали движења (Chu, 2003).

2.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците со слаба стабилност на положбата на телото и со слаба рамнотежа може да ги имаат следниве потешкотии:

- Скокање, скокање нагоре/континуирани движења/менување на положбата/или учество на полињата за играње;
- Одење на нерамни површини/ преку јаже или качување по скали;
- Тимски игри со стап и со топка; патеки со пречки;
- Во активностите за физичко образование, работа со опрема што е на теренот (При седење на стол или на под без престан, движејќи се цело време, тие се искривуваат или паѓаат);
- Отворање тешки врати;

- Непрецизност при играта на градење со тули, во други игри со конструкции или при прицврстување на опремата;
- Во грижата за себе – при облекување, јадење или лична нега, ставање кутии со храна високо на полица или закачување на палтото;
- Да одржуваат функционална работна позиција, да пишуваат на интерактивната табла или да имаат трпение за задачата, или да имаат трпение до крајот на учебната година.

2.2.4. Наставни стратегии

- Користете визуелни знаци, како што се килими во бои;
- Повеќе користете столчиња отколку седење на подот или стоење за време на демонстрациите на активностите;
- Научете ги на балансирачки движења, како што се: лактите фиксирани на масата, фокусирање на очите за одржување на рамнотежа;
- Овозможете аголна површина за пишување и големо перниче за седење или подвижно перниче за седење;
- Погрижете се ученикот да има јасен поглед на наставникот и на таблата, без да мора да го движи телото (Levine, 1991).

2.2.5. Активности за подобрување на стабилноста на држењето на телото и вештини за одржување рамнотежа

- *Стоење со една нога* на ниска кутија која служи за пеење/ракоплескање, играње, за земање играчки или предмети од подот;
- *Работа на нерамни површини* – застанете на даски кои се нишаат или на фудбалска топка и предизвикувајте се со децата. (Повторете ги активностите со стоење на една нога);
- *Скокање на потпетици* – помеѓу две јажиња или по линија, напред, назад, на страна, на подот или покрај табла (маса);
- *Игри со вртење* – во права линија, напред, назад, странично, балансирање на различни делови од телото, потоа игри со вреќи за скокање или игри со пикадо;
- *Игра како 'статуа'* – стојте како статуа кога давате знак или останете така кога партнерот ќе дојде да ве допре;
- *Активности кои вклучуваат лежење на стомак* – издолжување на рацете и нозете, отворање и кревање нагоре;
- *Активности кои вклучуваат лежење на грб* – легнете на грб и со рацете повлечете ги колената кон себе (градите) или ротирајте;
- *Давање наредби за лазење или имитација на животни* – одење како рак или скокање како зајак;
- *Одење* – по дрвени скали, качување низ разновидна опрема на терените за играње;
- *Патека со пречки* – за оваа активност вклучувајте различна опрема, текстури, висини, насоки и ориентации.

2.3. Просторна и телесна свест

2.3.1. Што е просторна, а што телесна свест?

Просторната свест е способност да се интерпретираат информациите од просторот (околината) и на организиран, систематски начин да се користат за планирање на движењето. Свеста за просторот и за телото ни дава информации за околината што нè опкружува и за поврзаноста на нашето тело со надворешниот простор.

Свеста за телото е нашата потсвест која знае каде е секој дел од телото и како се движи нашето тело, без да се потпираме на сетилото за вид. Оваа информација се толкува преку мускулите, зглобовите и преку рецепторите на кожата, по што се интегрираат визуелните информации. Таа се потпира на добра проприоцептивна и вестибуларна обработка и на чувствителност на допир (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

2.3.2. Зошто е важна свесноста за просторот и телото?

Како што доенчињата ја развиваат свеста за нивната способност да ги контролираат своите движења и да дејствуваат на околината, така и учат да го согледаат растојанието помеѓу деловите од нивното тело. Раните просторни расудувања се донесуваат користејќи го *јас* како референца (интраперсонален простор). Децата постепено ја развиваат својата свесност за предметите и за надворешниот простор, односно дека тој е нешто друго и ги применуваат научените информации за позицијата на нивните тела во однос на предметите во вонперсоналниот простор (Levine, 1991).

Користејќи физичко истражување и движење, децата се развиваат низ следниве фази:

- просторни односи на делови од телото;
- судење за големината, обликот и растојанието помеѓу деловите од телото и предметите и
- односи помеѓу еден објект и други објекти во просторот.

Учениците со слаба просторна и телесна свест повеќе се потпираат на визуелните информации, бидејќи немаат јасна свест за нивната положба во просторот. Можеби нема да можат лесно да се движат ако не ги гледаат рацете и нозете. Тие, исто така, може да имаат проблеми и со: визуелното внимание, страничноста, разликата помеѓу лево и десно, преминување на средната линија и просторни концепти на телото (горе/долу, напред/странично/назад) (Chu, Occupational Therapy for Children with Developmental Coordination Disorder, 5th edn (course handbook, self-published), 2003).

2.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците кои имаат проблеми со просторната и со телесната свест можат да имаат потешкотии со:

- Идентификување, пронаоѓање и запомнување на делови од телото кај себе и кај другите;
- Препознавање на десната/левата страна на нивното тело и користење на свесноста десно/лево во однос на другите луѓе, предметите и за време на пишувањето;
- Движење во просторот – потешко се движат без да се судрат со други предмети или имаат потешкотии со учество во други активности по предметот Физичко образование, како: трчање во вистинската насока, танцување или драмски импровизации, движење на нозете при пливање, итн.;
- Грижа за себе – правилно носење облека, закопчување на копчињата во линија, облекување на чевлите на правилен начин, чешлање на косата, четкање заби, користење на прибор за јадење (лажица, вилушка, нож), мачкање путер на леб или истурање нешто во чаша;
- Организирање на себеси или на работи што им припаѓаат;
- Останување во нивните лични граници, без навлегување во туѓ простор, безбедно поминување на патот, судење/оценување на сообраќајот во движење;
- Следење на инструкции коишто вклучуваат просторни концепти (вертикално, хоризонтално), односно разбирање геометрија, симетрија и поставеност на нештата;
- Пишување – да разликуваат големини, форми и растојание на зборовите во редовите, да пишуваат на линијата (во ред) и да ја направат писмената работа на една страница;
- Активност со молив и хартија – прецртување слики, цртање планови (скици), класификација на дијаграми, следење на лавиринти;
- Комплетирање игри со загатки (сложувалки), градење тридимензионални работи, со користење на тридимензионални модели (3D-3D) или, пак, на дводимензионални слики во тридимензионални (2D-3D);

2.3.4. Наставни стратегии

- Овозможете вербално засилување на положбата и насоката;
- Научете ги учениците како да гледаат (скенираат) информации од лево кон десно, од врвот до дното;
- Користете картички со знаци за да им помогнете на учениците да зборуваат за време на активноста;
- Користете кодирање во боја, што ќе им помогне на учениците да ги организираат работата и просторот;
- Фокусирајте се на активностите за движење за да ги мотивирате учениците;

- Користете теписи во форма на квадрат за да го дефинирате просторот за седење;
- Користете подлога за компјутерско глумче или каква било подлога за маса за да ја дефинирате работната површина.

2.3.5. Активности за подобрување на свесноста за просторот и телото

Неопходно е учениците да се движат наоколу и да ја искушат положбата на своето тело во средината во којашто се наоѓаат, наместо прво да се обидуваат да учат со пополнување сложувалки или со активности што ги прават додека седат.

- *Именувајте и допирајте различни делови од телото, со отворени и со затворени очи, а потоа со балон. Репродуцирајте ги движењата на телото за да може ученикот да го копира возрасниот, а потоа репродуцирајте ги движењата на телото, со цел ученикот да ги копира како во огледало;*
- *Влечете се со телото со помош на тактилни повратни информации, како што се: седење (еден зад друг, допрени со грбот) со испреплетени лакти и обид да го повлечат партнерот на својата страна; и истата вежба, со седење на колена.*
- *Осветлете различни делови од телото на ученикот и натерајте го да идентификува на кои делови од неговото тело свети;*
- *Нацртајте нешто и направете колаж, користете налепници за етикетирање и за именување – претставете го детето кога ќе ја нацрта својата слика;*
- *Користете загатки за тело или за лице – пополнете слика на нацртана личност или копирајте слики од различни ликови;*
- *Тркалајте различни површини и текстури – теписи, дрво, трева, активности за носење тежина – носење големи тежини, правење отпечатоци од раце на сидот/подот или притискање надолу;*
- *Туркајте/влечете го столот – лазење низ тунел, скокање на трамболина, активности за безбедност на патеката на движење;*
- *Патека со пречки што вклучува движења, и тоа: во, надвор, над, помеѓу, во средина и околу предметите;*
- *Активности со цел – со топки, вреќи, при што треба постепено да се намалува големината на целите и да се зголемува растојанието за гаѓање/удирање.*

2.4. Двонасочна интеграција

2.4.1. Што е двонасочна интеграција?

Двонасочната интеграција е способност да се координираат двете страни на телото, заедно и на ефикасен начин, со цел извршување на некоја активност,

овозможувајќи вешто координирање на движењата на десната и на левата страна, како и на оние нагоре и надолу.

Овие движења можат да бидат:

- Симетрични (исти движења на деловите на телото), како што е скокање во форма на ѕвезда;
- Наизменично/обратно (истото движење го изведува прво со едниот дел од телото потоа со другиот), како што е ползење;
- Вршење различни дејства (едната страна од телото врши/прави движење, додека другиот дел прави нешто сосема друго), како што е врзување врвки од чевли.

2.4.2. Зошто е важна двонасочната интеграција?

Двонасочната интеграција ја формира основата за развивање на координација помеѓу десната и левата страна на телото, ја зајакнува контролата на рацете и на ефективната координација со две раце. Исто така, придонесува за комуникација помеѓу десната и левата страна на мозокот за да се развијат функциите на перцепција (разбирање) и когнитивните функции (Chu, 2003).

2.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците кои имаат проблеми со интегрирање на двете страни на телото можат да имаат потешкотии со:

- Качување по скали, користејќи една нога по друга (реципрочни дејства);
- Физички активности, користење алатки за работа, со лазење, скокање, скокање во воздух или во игра со влечење јаже;
- Пливање, возење велосипед, играње на игралиште или качување;
- Игри со топка и стап, шутирање и фаќање, шутирање или дриблинг на топката;
- Грижа за себе – закопчување копчиња, користење нож, виљушка, врзување врвки од чевли или врзување вратоврска, или, пак, подготовка на пијалак;
- Учење или свирење на инструменти;
- Користење ножици, изведување активности со сечење и со лепење при ликовната уметност или при различни занаети;
- Градежни задачи за создавање палуби, работи со картонски хартии или преклопување хартија;
- Практични задачи – кога се користат алатки и опрема за балансирање, шиене, готвење, обработка на дрво или градинарство;
- Задачи со молив и хартија – прицврстување на хартијата што се користи, користење шаблони, линијари, модели.

2.4.4. Наставни стратегии

- Користете визуелни знаци за означување на позициите за почеток и за крај;
- Започнете со активности кои се еднострани и кои се изведуваат само со истите делови од телото, а потоа продолжете со оние кои се симетрични (со двете страни на телото), асиметрични и реципрочни;
- Поделете ја секоја задача на мали делови кои се остварливи и вежбајте ги поединечните делови;
- Помогнете му на детето да користи вербални знаци/поттикнувања;
- Работете со ученикот и однапред испланирајте ја задачата, користејќи стратегии за размислување, како што се: цел, планирање, оценување, размислување и реализирање;
- Изменете ја/приспособете ја задачата, како на пример: користете врвки кои се веќе врзани, наместо стандардните кои бараат врзување;
- Користете математичка опрема со магнети или линијар (Levine, 1991).

2.4.5. Активности за подобрување на стабилноста на држењето на телото и на вештините за рамнотежа

- *Одење на одредено место* или низ просторијата со отворени/затворени очи, ползење или одење на терени со пречки;
- *Скокање со споени нозе* – скокови во форма на ѕвезда (прво нозете, па рацете и нозете), скокање како зајак;
- *Скокање со јаже* – скокање преку јажето додека двајца пријатели го вртат јажето, индивидуални скокови со јаже;
- *Игри со топка* – фрлање/фаќање со двете раце заедно, шутирање и дриблинг;
- *Возење велосипед, пливање, возење на ролери, одење со дрвени стапови;*
- *Играње со песок и вода* – полнење и истурање шишиња, правење замоци од песок, правење меурчиња од вода и (ракоплескање);
- *Уметнички и занаетчиски активности со:*
 - листови: виткање, туткање, кинење, правење колаж, плетење, лепење;
 - активности со ножици: сечење, изработка и монтажа;
 - боење: боење со прсти, со пена за бричење, боење мермер, сечење линолеум, сечење и боење компири;
 - готвење: мешање, вртење, матење, сечење, истурање;
 - шиене и (активности со монистра): врзување врвки, панделки и везење монистра.
 - работа со тенка жица, со чипка, со различни игли за плетење;
 - обработка на дрво: мерење и обележување, сечење со пила, пескарење и користење чекан;
 - работа во градина: копање, садење, наводнување, берба;
- *Градежни активности со:* изработка на макети: играње со тесто, глина, конструкции од хартија и со налепници кои формираат различни флексибилни

форми, со користење белешки, сламки, врвки, плетење, плочки или различни фигури;

- *Вежби со употреба на училишни алатки:* линијар, компас, квадратен линијар, пенкало за истакнување;
- *Комерцијални игри:* Игра со мали стапчиња за да се изгради нешто, игри со Лавиринт (Labyrinth); Плеј стејшн (Playstation);
- *Свирење на кој било музички инструмент:* тапан, инструмент во форма на триаголник, вибрато (дрвени инструменти кои кога вибрираат, создаваат различни музички ритми), вибрато румба (дувачки инструменти со жица), како и пијано.

2.5. Премин на средната линија и латерализација

2.5.1. Што е премин на средната линија и латерализација?

Преминувањето на средната линија е способност за движење на раката, ногата и очите кон центарот на телото. Додека, пак, латерализацијата е свесност дека телото има два различни дела и дека тие мора да поседуваат способност за задржување на доминантната страна, разликата десно/лево е најнапредната форма на латерализацијата.

2.5.2. Зошто е важно преминот на средната линија и латерализацијата?

Преминувањето на средната линија ни овозможува да извршуваме различни активности, без да користиме многу енергија и напор. Учениците кои не можат да ја преминат средната линија (т.е. движења на рацете, нозете) можат да ја користат само едната страна, претпочитајќи да ја користат левата рака за активности на левата страна од телото, и десната рака за активности на десната страна на нивното тело. Ова се забележува кога ученикот ја префрла боичката (кредата) во другата рака за да го заврши пишувањето. Како резултат на тоа, целосната функционална умешност не може да се развие во ниту една рака (Chu, Occupational Therapy for Children with Developmental Coordination Disorder, 5th edn (course handbook, self-published), 2003).

2.5.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците кои имаат проблеми со преминувањето на средната линија и со латерализацијата може да имаат потешкотии со:

- Избор на раката која ќе ја користат за време на задачата – можат да ги менуваат рацете;

- Одржување на функционална положба карактеристична за извршување на задачите на маса – може да го придвижат телото за да избегнат пишување, цртање по средната линија, а во поекстремни случаи можат да пишуваат само во една насока во однос на телото (само директно), наместо да пишуваат од лево кон десно;
- Задачи каде што треба да се употребат двете раце, како што е држење на хартијата при пишување;
- Цртање луѓе;
- Пишување – цртање дијагонални линии, менување на насоката при пишување, пишување букви и бројки што ја нарушува флуентноста и испревртување на буквите и броевите;
- Пишување од лево кон десно додека го држат телото исправено – може да пишуваат со телото поставено нанапред или да се нишаат на столот кога пишуваат, па може да паднат;
- Практични задачи, како што се: држење и превртување на хартија при сечење со ножици;
- Следење на игрите кои се во координативна мрежа/координативни игри и работа со мапа;
- Игри со топка со удирање по телото;
- Употреба на нож и виљушка.

2.5.4. Наставни стратегии

- Подвлечете ја страницата каде што е почетната и крајната точка на линијата, како на пример: зелена точка во горниот лев агол и црвена точка во горниот десен агол на страницата;
- Користете визуелни знаци за да покажете каде треба да застане ученикот за време на активностите кои се изведуваат на средината на таблата при цртање на виножито;
- Седнете го ученикот во положба „седење на страна“ (со свиткани колена и нозете свртени на едната страна од телото) и охрабнете го да носи тежина во едната рака, така што ученикот да може да ја користи другата рака;
- Проверете дали ученикот правилно седи на столот, при што стапалата допираат на подот; користете аголна работна површина и правилно поставете го листот за да не доминира само едната рака. Потоа фиксирајте го листот на тој начин што ќе лежи на основата страница;
- Ставете ги опремата и играчките на спротивната страна од телото во однос на доминантната рака и охрабнете го ученикот да подаде (достигне) и со доминантната рака да земе нешто што се наоѓа подалеку од телото.

2.5.5. Активности за подобрување на премин на средната линија и на латерализацијата

Треба да имате на ум дека од суштинско значење е ученикот да ги користи очите, рацете и нозете во различен опсег на движењата на телото, без да ротира или да ја менува положбата.

- *Нацртајте големо виножито* на хартија, на сидот или, пак, на подот додека клекнувате. Во оваа положба цртајте лак околу себе, цртајте едноставни форми во воздухот или на таблата, користејќи ги двете раце заедно;
- *Игри со очи* – заедно со учениците следете ги зраците на светлина што ги емитува факелот (што ги испушта факелот), цамлиите, топките, ситните предмети и сл., држете го телото мирно и со очите следете ги хоризонталните, вертикалните и кружните движења;
- *Игри со топка* – класифицирајте ги топчињата од кутијата лево до онаа од десната страна (додека седите или клечите), поминете со топчињата покрај телото или фрлете ги (земете ги со левата рака и фрлете ги во кутијата од десната страна), тркалајте ја или замавнете ја топката покрај телото (држејќи ги стапалата на едно место), фаќајте мали хартиени топчиња во форма на конус (охрабрувајте ги да се движат преку средната линија);
- *Игра со балони/мали топчиња*: игра со балони (за која е потребно движење на екстремитетите десно/лево), игра со мали топчиња (испуштање различни форми направени од дрво или од пластика);
- *Тркалање/скокање на топката* околу телото додека мирно ги држите нозете;
- *Игри со чекан* кои бараат од вас да ја преминете средната линија;
- *Вкрстени ползења* и каква било активност за гимнастика на мозокот;
- *Разни комерцијални игри* на пазарот, како што е Твистер (Twister) (игра со зголемено физичко движење на сите делови од телото).

3. Вовед во контрола на фината моторика

а. Што е контрола на фината моторика?

Контрола на фината моторика е способност да се вршат движења со рацете и со дланките, со флуентност и точност, потпирајќи се не само на контролата на трупот, рамената, рацете и дланките туку и на визуелната моторна контрола, на визуелната моторна интеграција, визуелната перцепција и когнитивниот развој. Малото дете на почетокот ќе прави големи и непрецизни движења, пред да ги рафинира за да постигне повеќе специјализирани вештини. „За да ги контролираат суптилните движења, децата мора да бидат способни стабилно да држат некои делови од телото, додека ги движат другите делови“ (Levine, 1991). За развој на манипулативните вештини потребни се прецизни достигнувања, како што се: фаќање и контролирано ослободување.

б. Зошто е важна контролата на фината моторика?

Контролата на фината моторика, преку игра, грижа за себе и преку учење, го олеснува учеството и независноста на детето во сите области од животот.

в. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата кои имаат проблеми со контролата на фината моторика може да имаат потешкотии со:

- Истражувачки игри;
- Сечење со ножици, цртање, пишување и боење (бидејќи го користат движењето на целата рака, наместо да ја зголемат контролата на зглобот на раката и на прстите);

- Чување и користење алатки, како што се: ножици, молив, четка за боја, линијар, компас;
- Задачи со молив и хартија, како што се: боење, цртање и пишување;
- Употреба на алатки за пишување – тешко фаќање на работниот алат, бавна манипулација, намалена брзина на производство на работа;
- Цртање на вертикални површини – не можат да ја движат раката за да направат рамномерни движења нагоре/надолу;
- Вртење на страниците на книгата;
- Грижа за себе при: облекување, користење прибор за јадење (лажица, виљушка, нож), миење раце или користење на бања (тоалет);
- Самодоверба – свесни за нивниот недостаток на способностите, во споредба со другите врстници, избираат да не учествуваат во активностите;
- Фрустрација – лесно се откажуваат, не учествуваат и ја нарушуваат играта/работата (Erhardt, 1993).

Во оваа област, контролата на фината моторика е поделена на неколку дела, и тоа на:

- Визуелна моторна интеграција;
- Контрола на видот и моториката на очите;
- Рачни вештини.

➤ **Видете го прилогот**

- П. 1. Возраст и фази на развој.

3.1. Визуелна моторна интеграција

3.1.1. Што е визуелна моторна интеграција?

„Визуелната моторна интеграција, всушност, е степенот до кој визуелната перцепција и движењата на прстите и на рацете се добро координирани“ (Beery, 2004). Учениците со моторни движења го прават она што го гледаат. Оние ученици кои имаат слаба визуелна моторна интеграција знаат што сакаат да прават, но не можат да ја завршат задачата на задоволително ниво, бидејќи имаат потешкотии со изведувањето на прецизни движења.

3.1.2. Зошто е важна визуелната моторна интеграција?

Визуелната моторна интеграција е суштинска компонента за развојот и за усовршувањето на сите практични вештини, вклучувајќи ги и пишувањето и цртањето.

Исто така, ефикасната визуелна моторна интеграција е неопходна за: фаќање топка, везење, боење во рамки, користење визуелни знаци за сечење или пишување на линии. Важно е визуелната моторна интеграција да биде адекватно развиена и да доаѓа автоматски, така што вниманието да биде фокусирано на содржината, а не само на извршувањето на задачата (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

3.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците со проблеми со визуелната моторна интеграција може да имаат потешкотии со:

- Задачи со градење, како што се: лепење, спојување мали фигури, градење макети и сл.;
- Грижа за себе, како што е: облекување и користење прибор за јадење;
- Држење и ракување со наставните средства, како: подвлекување со линијар, сечење со ножици по линија;
- Задачи со молив и хартија, како: трасирање преку линија, боење внатре во линија, цртање, учење да се формираат букви, дизајни на кои им е потребна промена на насоката;
- Презентација – делење на зборовите во редови, да се наредат по редови и секогаш да се со иста големина;
- Препишување од книга или од табла;
- Извршување на практични задачи;
- Копирање и репродукција на форми/дизајни, особено кога се вклучени ориентацијата, просторното поставување и насоката;
- Физички активности, како што се: вештини со топка, тимска игра, работа со апарати (алати);
- Мотивација при писмени задачи (Henderson & Pehoski, 1995).

3.1.4. Наставни стратегии

- Поделете ја задачата на преглед/планирање/извршување;
- Користете долги потези за да ги утврдите просторните концепти, како на пр.: насоки и ориентации;
- Поедноставете ги визуелните моторни активности за кои е потребна помала прецизност;
- Оставете повеќе време за завршување на задачата;
- Овозможете аудитивни, визуелни и тактилни знаци кои можат да помогнат во насочувањето на движењата, како на пр.: зголемете ја ширината на линијата што треба да се исече и просторот што треба да се обои;
- Обезбедете вербална повратна информација кога ќе видите дека ученикот има потешкотии со некоја задача;

- Дајте му можност на ученикот повеќе да се фокусира на содржината на креативната задача, отколку на презентацијата;
- Размислете за алтернативни методи за пишување (Miller & Gilpin, 1994).

3.1.5. Активности за подобрување на визуелната моторна интеграција

- *Активности со хартија* – кинење/сечење/лепење/виткање;
- *Активности со ножици, со различни нивоа* – прво правење мали парчиња, примероци, пред да се започне со сечење по линии и околу формите;
- *Активности според даден модел* – бојење, готови шаблони;
- *Активности во форма на лавиринт* – со пена за бричење или со песок, пред да бидат претставени на листови;
- *Имитација и копирање* на линии, форми, букви, бројки, со користење на различни материјали, како што се: тесто за играње, пластелин, стапчиња;
- *Пишани модели* од различни медиуми, работа за фонолошка свесност – пред да користите листови со линии, идентификувајте колку пати ученикот останува на линијата;
- *Активности за везење со нишка* – почнете со голема опрема, па преминете на помала;
- *Активност од точка до точка* – копирање обрасци нацртани на квадратни или кружни крстозбори, комплетирање на симетрични и мозаични обрасци;
- *Користење на факел во затемнета просторија* – ученикот ги следи линиите над контурите на вратата, прозорецот или шаблоните на буквите кои се прикажани на ѕидот или на таблата;
- *Активности од предметот Физичко образование* – вежбање, фаќање и фрлање со употреба на марами, балони, топки и сл.; целни игри – замолете го ученикот да оди на одредено место во салата и да направи движење во низа, одејќи по подигнати столчиња или по линија/шара на земја (Hill & Hill, 2006).

3.2. Вид и моторна контрола на очите

3.2.1. Што претставува видот, а што моторната контрола на очите?

Гледањето е чин или моќ на перцепција со очите. Тоа се однесува на целокупниот систем, кој ни овозможува да гледаме и да искусуваме предмети и слики во околината. Мал дел од овој систем е окото; останатото ги вклучува сите сложени невролошки процеси кои ги трансформираат светлосните импулси, кои допираат до окото во вид на значајна ментална слика за светот кој нè опкружува (Holland, 1995a). За да се постигне визуелна моторна контрола, мора ефикасно да се координираат сите шест мускули од

секоје око, и тоа без напор за да се добие единствена, унифицирана и јасна слика за пренос преку оптичките нерви до визуелниот кортекс.

3.2.2. Зошто е важна моторната контрола на очите и на видот?

Видот ни помага во обезбедувањето на сите животни искуства, а бидејќи поголемиот дел од нашето знаење за светот околу нас се стекнува преку видот, правилното функционирање на овој систем е од клучно значење и за нашето функционирање. Врските помеѓу моторниот систем на очите (окуларни) и допирните и проприоцептивните системи обезбедуваат прецизни просторни информации, кои овозможуваат правилно и ефикасно држење на телото и контрола на моториката. Учениците треба да бидат способни да:

- Не ја движат главата кога ги движат очите;
- Не ги движат очите кога ја движат главата;
- Да ги движат и главата и очите, независно едно од друго, но на координиран начин.

Добрата контрола на моториката на очите е предупредувачки знак за ефикасен развој на координацијата рака-око. Потребата за подобрување на визуелното следење и на визуелната моторна контрола честопати се занемарува, додека се стремиме да ги подобриме другите способности на грубата и на фината моторика, како и перцептивните вештини.

3.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата со моторни проблеми на очите можат да:

- Показуваат визуелен стрес (главоболки, замор на очите) немир, избегнување на работи во непосредна близина. Понекогаш се случува помалите деца да претпочитаат да ја избегнат задачата, место да имаат главоболка, и тоа како симптом често не се пријавува;
- Показуваат замор, губење на концентрацијата или се расеани при работа. Малите деца обично покажуваат и губење на свеста и расеано однесување, и поради тоа понекогаш се погрешно сфатени како хиперактивни;
- Ги држат очите полузатворени, го искривуваат погледот или ги затвораат или ги покриваат очите кога работат. Малите деца кои се многу чувствителни на силна светлина, исто така, може да страдаат од проблеми со видот на двете очи, па секогаш треба да се проверат од страна на офталмолог;
- Имаат неправилно држење на телото при читање, пишување (честопати се приближуваат кон листот на многу блиско растојание);
- Имаат потешкотии додека читаат да го задржат погледот на местото/линијата што ја читаат, освен ако не користат подвлекување. Малите деца веднаш ќе згрешат ако имаат проблем со следењето на редот и можат да одбиваат да читаат;

- Наидуваат на потешкотии при препишување од книга или од табла;
- Имаат потешкотии при цртање – потешкотии со ориентација и одвојување на фигурите на листот;
- Показуваат и проблеми со ракописот – лошо растојание меѓу редовите, неправилно користење на линиите, губење на местото каде што препишувале, често забораваат зборови или пишуваат нагоре или надолу на страницата и бргу се изморуваат;
- Показуваат лоша координација и рамнотежа во активностите за физичко образование, во активности со топка или во тимски игри при контрола со топката, несмасни се во водењето на топката, паѓањето или во ударот на околните предмети.

3.2.4. Наставни стратегии

- Визуелните паузи се неопходни и треба да се практикуваат на секои пет минути за да можат некои деца да го намалат заморот;
- За да го намалите времето кое го поминувате на работата што ја извршувате многу внимателно, како промена, планирајте и практична работа;
- Планирајте и неколку кратки моменти помеѓу часовите за да ги затворите и да ги опуштите очите;
- Променете ги активностите од таблата со задачи кои бараат помалку визуелни активности;
- Чувајте ја таблата чиста, само со последните информации, заокружете ги или означете ги зборовите што учениците мора да ги препишат;
- Ограничете ги страничните пречки – размислете за работа од мали работни агли;
- Проверете ја положбата на книгата/листот за да го најдете оптималното работно растојание (кое е еднакво на растојанието од лактот до зглобот);
- Седнете ги учениците свртени кон таблата за да се елиминира потребата тие да ги вртат своите тела;
- Обезбедете што е можно повеќе природно осветлување;
- Исто така, обезбедете листови за препишување на информациите пронајдени во дневникот;
- Зголемете ги работните листови за да ги олесните барањата за фокусирање;
- Обидете се да користите обележувачи на страници, граничници или некоја друга алатка за следење на текстот.
- Зајакнете ја работата од лево кон десно и користете ги маргините (граничните линии) на листот како референтна точка, користете линијар/обележувач/налепница;
- Експериментирајте со различни бои на прекривки за да го минимизирате визуелниот стрес;
- Користете играчки што прават бучава или што светат, со цел да ги задржите визуелното внимание и концентрацијата на учениците.

3.2.5. Активности кои ги зголемуваат визуелното следење и контролата на моториката на очите

Најпрвин започнете со активности за груба моторика со учениците, додека лежат, потоа да продолжат да седат, потпрени со грбовите, па да преминат на активноста да седат без потпрени грбови, потоа да стојат до ѕидот, потпрени со грб и на крајот да можат да застанат во средината на голем простор.

- *Гледаат нагоре, надолу, лево, десно само со очите, а не ја мрдаат главата – по можност да гледаат во четирите агли на просторијата (десет пати пред почетокот на часот, тоа би овозможило едноставна стимулација на следење со очите);*
- *Да застанат под висечка топка за ученикот да може да ја фати топката и да ја допре. Топката треба да биде директно над градите на детето кога е во мирување. Потоа да се обидат со едната рака да ја запрат топката што се движи и нежно да ја удрат за да почне да се движи, а потоа да ја фатат или да ја удрат силно со едната рака. На крајот треба да користат мало стапче и постојано да ја удираат топката со него;*
- *Ги следат движењата на предметите (фрлање на лампиони или балони низ метални прстени, јажиња или гуми, како и следење на движењата на автомобилите), без разлика дали се движат хоризонтално, вертикално, дијагонално или кружно. Ја играат играта „бркање“ со фенер, се движат и се обидуваат да ги задржат мермерните камења поставени на послужавник за да не паднат;*
- *Тие ја играат играта „swing swing“ при што вежбаат фрлање на топката нагоре и надолу, фрлање вреќи во ротирачкото буре, фрлање или фаќање вреќи/топка или, пак, запирање на топката да се движи надолу/нагоре;*
- *Обележете низа од букви, броеви или слики, поставени хоризонтално на редовите на страницата и замолете го детето да гледа од лево кон десно, ред по ред, читајќи или заокружувајќи одредени букви/броеви/слики;*
- *Напишете броеви по случаен редослед на таблата и замолете го ученикот да ги поврзе со континуирана линија, обидувајќи се да избегне движења со главата;*
- *Учениците нека ги прочитаат првите и последните зборови од секој ред од текстот на страницата или првите букви од секој збор, за да развијат непосредни движења на двете очи за читање;*
- *Поттикнете го копирањето на шаблони, користејќи сè покомплексни форми за да развиете вештини за визуелна анализа, пребарување зборови во крстозбори или во игри наречени танграми;*
- *Поттикнете ја визуелизацијата, како што е мечтаењето, а потоа обидете се да ги поттикнете да опишат сон со што повеќе сетилни детали.*

3.3. Рачни вештини

3.3.1. Што се рачни вештини?

Рачните вештини се способност да се вршат сложени и прецизни движења со рацете, со флуидност, точност и брзина, соодветна на возраста. Пофините вештини на рацете се развиваат според познатата шема на развој. Се смета дека основните вештини со рацете потребни за посложени постапки го достигнале својот развој до моментот кога ученикот ќе започне да оди на училиште (Erhardt, 1993).

Рачните вештини се развиваат на следниов начин, и тоа една по една:

- Подигнување на показалецот како за нагласување;
- Слабо стегање или стискање;
- Тупаница со три прсти;
- Спротивна рамнотежа на двете страни на раката – фиксација на прстот до малиот прст со малиот прст, додека се обидуваат да ги движат палецот, показалецот и средниот прст;
- Манипулации со раката – движење на предмети во внатрешноста на раката.

3.3.2. Зошто е важно?

Ефикасната функција на рацете зависи од точните, прецизни и рамномерни движења на рацете. Ова ќе му овозможи на детето да научи нови вештини и ефикасно да ги извршува задачите без премногу напор.

3.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата кои имаат проблеми со умешноста на рацете може да имаат потешкотии со:

- Задачи кои бараат градење/правење, како што се: играње со градежни блокови или модели и со правење тесто;
- Закопчување копчиња, синцири, врзување врвки или користење на нож, виљушка, како и отворање кутии за храна и користење на дозер за сапун;
- Затегнување, отпуштање, гребење и ракување со предметите со помош на прстите;
- Вртење на предмети со едната рака, со прсти, како на пример: користење две раце при острење на молив;
- Цврст стисок – постојано ја менуваат положбата на моливот, цврсто ги држат ножиците;
- Задачи со молив и листови – боење, цртање, следење шаблони, па дури и во развивањето на контролата со моливот кога треба вешто, флуидно/непрекинато и брзо да формираат букви;

- Ракување со предмети – тие го користат стисокот на целата рака, во некои случаи ги користат двете раце, наместо да ги користат движењата и стисокот само од прстите;
- Чување практична опрема – подлога за броеви, пластични врски (за играње), фонетска опрема, компјутерско глумче, линијар, компас и други линијари во форма на квадрат;
- Фини моторни задачи кои бараат многу прецизност и точност: во извршување на обврски во градот, за научни експерименти, како и во задачите од уметност и занаетчиство;
- Манипулација со една рака – подигање неколку садови наеднаш и нивно подолго држење во раката.

3.3.4. Наставни стратегии

- Овозможете им на учениците да пишуваат на табла, на хартија со долги линии итн.;
- Овозможете им на учениците да користат различни позиции додека пишуваат (како: лежење на стомак или потпирање на лактите);
- Овозможете им на учениците да се грижат за себе – приспособување на некои детски алишта со налепници, носење на еластични панталони, кошули со пократки ракави, вратоврски со ластичиња, научете ги да користат прибор за јадење, сместен во поголем посудавник;
- Размислете и за употребата на ножици, линијари со поголеми места за фаќање и држење во рацете;
- Додека работите на одредена задача, подобрете ја стабилноста со користење на душеци што не се лизгаат, магнетни ленти на алатките и други помагала за држење на листот;
- Обезбедете употреба на моливи и пенкала за кои е потребен помал напор, како што се: пенкала на полнење, гел пенкала или меки моливи и други средства за пишување;
- Обезбедете помагала што се фокусираат конкретно на држењето молив, дозволувајте дополнително време за пишување задачи и за јасно читање;
- Обезбедете поддршка од врсник кога задачата ќе стане фрустрирачка;
- Изменете ги задачите, приспособете ја работата.

3.3.5. Активности за подобрување на рачните вештини

Активностите мора да се оценуваат (класифицираат) на таков начин што ќе ги одразуваат развојните способности на ученикот. Започнете со големи предмети за кои е потребно мало туркање, притискање или стискање, а потоа постепено намалувајте ја големината на предметите и зголемувајте ја отпорноста за да добиете сила (Addy, Speed

Up-A Kinaesthetic Programme to Develop Fluent Handwriting, 2006). Следниве активности може да се спроведат или индивидуално или групно:

- Продолжете со активности кои обично се насочени кон консолидирање и зајакнување на фината моторика;
- Игри кои ја развиваат грижата за себе: облечете играчки или креирајте маси или сцени каде што децата треба да прицврстуваат/затегнуваат или да заваруваат;
- Користење на играчки за градење и други игри кои бараат сила и умешност;
- Уметнички и занаетчиски проекти кои вклучуваат: кинење, плетење, влечење, дупчење, туркање, како и везење со нишка;
- Изработка на различни форми со тесто, пластелин, кал или глина, како на пример: цедење, виткање, вметнување со шаблони, користење прсти или дрвени алатки;
- Изработка на модели и виткање листови;
- Вежби за сечење со ножици;
- Вежби за држење на наставните алатки, како што се: линијар, компас и др., преку уметнички проекти и игри;
- Активности за фаќање мали предмети: започнуваме да ги држиме предметите со палецот и показалецот, а потоа продолжуваме со другите прсти од раката, продолжувајќи да собираме што е можно повеќе предмети. Набљудуваме колку предмети држат во рацете и потоа им велиме да ги префрлат во друг сад.

4. Вовед во визуелна перцепција

Секое наше сетило ни отвора различен аспект во светот. Вештините кои се развиваат преку ефикасна употреба на нашите сетила се нарекуваат перцептивни вештини. Тие, исто така, стануваат столбови за здрав развој и основа за развивање на когнитивните вештини и на способностите за расудување.

а. Визуелна перцепција

Визуелните перцептивни вештини се развиваат во првите недели од животот на детето, па сè до адолесценцијата, кога мора да се зацврсти целиот опсег на основни вештини. Обрасците на раниот развоен раст во детството ги воспоставуваат основните концепти, и тоа преку искуствата на хоризонталните и вертикалните оски (насоки), длабочината, брзината и проценките на насоката, и во мирување и во движење. Врз основа на ова, се развиваат вештините за дводимензионална (2D) и тридимензионална (3D) перцепција. Дводимензионалните способности можат формално да се проценат во категориите, како што се: визуелна дискриминација, визуелна меморија, визуелни просторни асоцијации, визуелна непроменливост за обликот, визуелна дискриминација за фигура од околина и визуелно затворање. Тридимензионалната перцепција, исто така, може формално да се процени со задачи со градење со коцки, но може да се забележат и потешкотии во функционалните вештини, како што се: безбедност во движење (внимателно преминување на патот), непречено движење во раздвижена средина или пакување на различни работи во училишната торба (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2008).

б. Перцепција на допир

Многу е лесно да се потцени важноста на нашето сетило за допир и проблемите што може да ги предизвикаат несоодветните или искривените перцепции. Надворешните дразби, како што се: топлина или студ, лесен или тежок притисок, текстура и болка мора да се класифицираат и препознаат. Врз основа на тоа се прави

разлика за обликот, големината, тежината и густината. Ако не сакаме ученикот да се збуни и да се оддалечи од сензорното преоптоварување, тогаш кога тој започнува да бара информации преку допирот, се случува и недопуштање/попречување на несаканата сензорна стимулација. На пример, тактилната свесност за облеката, додека се облекува, му овозможува удобно да ја облече облеката, но сензорната инхибиција (недопуштање/попречување) потоа му овозможува да продолжи со други активности, без да биде расеан од неговата преголема чувствителност на облеката.

Проприоцепцијата е дополнителна и поврзана област со перцепцијата за допир, којашто е поврзана со свесноста за телото во просторот. Информациите се добиваат од мускулите, лигаментите, зглобовите, рецепторите за гравитација и за рамнотежа. Вестибуларните вештини се специфично поврзани со механизмите на нашето држење и рамнотежа. Нашата свесност за телото во движење е нашето кинестетичко сетило, а повторувањето на планираните движења ја создава нашата моторна меморија. Визуелната моторна активност мора да биде интегрирана во рамнотежата на држењето на телото и флуидноста на движењето.

Од големо значење во нашата способност за учење се стабилноста и контролата што ја имаме врз држењето на телото и движењето на телото, како и од контролата што можеме да ја извежбаме за да се приспособиме на средината во која живееме.

в. Аудитивна перцепција

Како и со другите сетила, широк опсег на основни вештини се развиваат преку ефикасна интеграција на аудитивната стимулација. Способностите за снимање на животната средина ни овозможуваат да слушнеме одреден звук/глас од шумот во пазадина. Краткорочната и долгорочната меморија е од суштинско значење за учењето. Мора да се разликуваат звуците, ритамот и интонацијата, додека растојанието и насоката на истите треба да се толкуваат. Правилното подредување на истите е значајно за ефективна комуникација (Jenkinson, Hyde, & Ahmad, 2002).

г. Како се снаоѓаме кога имаме недостаток на перцепција?

Придобивката од добрата проценка на перцептивниот развој е во тоа што таа овозможува да се идентификуваат одредени области на потешкотии, така што терапијата или образовните програми можат попрецизно да ги таргетираат.

Бидејќи визуелните перцептивни способности го достигнуваат својот врв за време на пубертетот, рехабилитацијата е најефикасна во текот на основното училиште. Наставата треба да се одвива преку мултисензорен пристап, со кој учениците ќе се поттикнат да го вербализираат она што го прават, да гледаат внимателно додека ја вршат задачата и да се обидуваат да почувствуваат што прави нивното тело. Ова овозможува аудитивни, визуелни, тактилни, кинестетички реакции, што, пак, ги зајакнуваат поефикасните перформанси.

Во овој дел, визуелната перцепција е поделена на неколку дела, и тоа на:

- Визуелна дискриминација;

- Визуелна просторна асоцијација;
- Визуелна непроменливост за формата;
- Визуелна дискриминација за фигура од околината;
- Визуелно затворање;
- Визуелна меморија.

Видете го прилогот

П. 1. Возраст и фази на развој.

4.1. Визуелна дискриминација

4.1.1. Што е визуелна дискриминација?

Визуелната дискриминација е способност да се идентификуваат сличностите или разликите на даден облик или предмет. Тоа е првата перцептивна вештина што се развива и како резултат на нејзиниот развој, децата почнуваат да ги поврзуваат и да ги класифицираат предметите по големина, форма, боја, позиција, број и детали.

4.1.2. Зошто е важна визуелната дискриминација?

На децата им е потребна оваа вештина бидејќи таа ја дава основата за развој на сите визуелни перцепции. Без оваа способност, учениците не можат да ги идентификуваат предметите според нивните карактеристики и затоа не можат брзо и прецизно да ги толкуваат визуелните информации. Тие може да имаат потешкотии и при препознавање на броевите и буквите, што подоцна можат да влијаат на нивната способност за читање и за пишување, бидејќи клучниот елемент на визуелната дискриминација е способноста да се регистрираат промени.

4.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата со проблеми со визуелна дискриминација може да имаат потешкотии со:

- Одвојување и класификација на играчки, предмети;
- Препознавање на варијации по големината на играчките, деловите од загатките, предметите;
- Пронаоѓање слични предмети, без разлика на големината;
- Разликување сличности/разлики;
- Завршување практични задачи, како што се: во играта со составување мали фигури (загатки), вметнување на играчки или градење со играчки;

- Совпаѓање или препознавање на разликите кај бројките, буквите, формите, зборовите или предметите;
- Пишувањето кое може да биде обратно (како во огледало) или ги менува местата на бројките или буквите додека ги пишува (ако се појавува над типичната возраст на детето);
- Соодветно користење на големи букви;
- Концентрацијата – често изгледаат невнимателно и неорганизирано;
- Облекувањето за активности за физичко образование, при што тие може да бидат побавни од нивните врстници.

4.1.4. Наставни стратегии

- Научете ги на стратегии за учење ориентација на букви, преку фонетски пристапи за подучување на писменост, правопис и азбука;
- Поминувајте преку буквите, користејќи знаци за насочување кога правите појаснување на буквите;
- Користете визуелни знаци (сигнали), како што се: обликување на формата на буквите со помош на дланките: о, р, т, итн.;
- Поттикнувајте на вербализација при извршување на задачите;
- Обезбедете јасни и концизни работни листови;
- Погрижете се кога е потребно дополнително појаснување, да има конкретни примери (Chu, 1999).

4.1.5. Активности за подобрување на визуелната дискриминација

- *Активности за пронаоѓање и за сортирање* – вака учат да ги категоризираат предметите коишто се целосни, делумни, со различни бои и форми;
- *Наоѓање форми* во соба или на фотографија – вака се доловуваат сите квадратни, кружни и правоаголници предмети;
- *Игри со редување* – играчки за градење и сл.;
- *Изработка на форми* – со жици кои се намотани во клопче, стапчиња, сламки, идентификување на формите што се цртаат на грбот на децата и потоа нивно копирање на хартија;
- *Игри со познати предмети* – побарајте од учениците да покажат на предмети што означуваат храна, предмети што се користат за чистење на куќата, што се користат во градината, итн., направете слична игра, при што децата се истражувачи на слични идеи;
- *Игри со чувства* – разликување на форми, предмети, играчки, така што ќе ги почувствуваат со затворени очи и детално ќе ги опишат (дали се тркалезни, квадратни, долги, кратки, тешки, меки, тенки, дебели, големи, мали, високи, дали се во средината, на страна, итн.);
- *Наоѓање на иста буква или форма* – со заокружување на дадената буква/збор што завршува на (а, е, и, у) во приказните; користете весници и така учениците ги

заокружуваат или подвлекуваат сите букви „т“ или други специфични букви, наоѓаат одредени зборови како „и“, првиот збор во секоја реченица или последниот збор во секоја реченица, како и двојните букви во различните зборови;

- *Активности со користење на форми* – обоени на подот или на полето за играње – додека се движат (трчаат, одат или скокаат) во и надвор од обележаните форми (Levine, 1991).

4.2. Визуелни просторни односи

4.2.1. Што е визуелен просторен однос?

Визуелната просторна перцепција ни дава информации за околината и за односот на нашето тело со неа. Таа започнува со учење за просторните концепти и со тоа каде се наоѓа некој објект во однос на нашето тело. Подоцна децата ги разбираат односите на два или повеќе предмети во однос на себе или во однос на едни со други. Ова вклучува разликување на тоа дали објектот е над или под друг, пред, или зад него, долу или горе, внатре или надвор, итн. „Визуелната перцепција мора да се комбинира со толкувањето на физичката средина за да добие значење тоа што го гледаме“ (Chu, 1999). Во текот на првите години од животот, исто како што детето учи да седи, да ползи, да стои и да оди, тоа учи да развива свесност за вертикалните, хоризонталните и дијагоналните рамнини, што претставува основа за расудување и проценка на големината, растојанието и насоката помеѓу предметите и себеси.

4.2.2. Зошто е важен визуелниот просторен однос?

Некои деца имаат потешкотии во оценувањето и обработката на информациите за просторот од нивната околина, што може да има влијание врз нивните моторни вештини и перформанси во училищата. При влегувањето во училиштето, ученикот може да се сопне на луѓе или на мебел, честопати тешко може да најде соодветно место за седење. Во подоцнежните години може да има проблеми со стекнувањето на способност за просторна проценка и за нејзино толкување.

4.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата кои имаат проблеми со визуелната просторна перцепција може да имаат потешкотии со:

- Сознанието каде се наоѓа нивното тело во просторот, тие честопати без посебна причина се судираат со објектите;
- Движењето низ училищата или спортското игралиште, без да се судрат со работите, луѓето, а имаат и тешкотии при качување по скали;
- Свесноста за нивниот личен простор, што доведува до проблеми во позиционирањето во редица или со седнувањето на под;
- Активностите за физичко образование, возење велосипед, туркање скутер или преминување улица;
- Облекување – облеката ја облекуваат наопаку;
- Учење лево/десно, долу/горе или вертикална/хоризонтална рамнина;
- Пишувањето, во споредба со другите врсници – ориентација (координација) на букви, бројки, големини, делење на буквите во линии, нивно поставување на линија и сл.;
- Редослед на работата на хартија, со развивање понапредни вештини за цртање, прецртување фотографии, цртање дијаграми, како и со следење и паметење на местото каде што работат на хартија, табла или книга. Исто така, и со препишување од вертикална во хоризонтална рамнина;
- Конструктивни игри со градење – кога треба да конструираат модели на тридимензионални шаблони, користејќи тридимензионални шаблони како примери, како и при градење тридимензионални модели или шаблони, користејќи дводимензионални форми како примери. Цртање дијаграм од тридимензионален примерок во дводимензионален и сл.;
- Класификација и организирање на личните предмети и нивно држење во границите на личниот простор.

4.2.4. Наставни стратегии

- Користете големи движења за да можат да ја зајакнат свесноста за телото и за просторните концепти, како на пр.: делови од телото, предни позиции, насоки и ориентации;
- Охрабрете ги децата самите да ги искусат движењата пред да напредуваат во развојот и разбирањето на положбата, на просторот и на поставувањето на предметите;
- Работете со 3D-објекти пред да пробате со 2D-3D;
- Натерајте ги да ги следат лавиринтите или работните листови со прстот, пред да користат алатки за пишување;
- Користете обоени линии и визуелни знаци за да ги прецизираат големините, формите, положбата и поставеноста на буквите;
- Ставете зелени точки на врвот на страницата на левата страна за да ги прикажете маргините и од каде почнуваат тие, а црвени точки на десната страна на страницата за да покажете каде завршуваат.

4.2.5. Активности за помагање на визуелните просторни врски

- *Користење на опрема за играње на отворено*, играње со скокање или на терени со пречки во/помеѓу/надвор/низ/наоколу, како и играње со одење по карпи, активности со пластични хулалхопи за скокање внатре/надвор, потоа користење квадратни килими или повторно користење на овие кругови за движење наоколу итн.;
- *Вештини со топка* – шутирање и фаќање, игри со пикадо или фрлање на топката во голот, фрлање на ќесиња со грав во кутии со различна висина и играње со балони;
- *Игри со затворени очи* каде што следат вербални инструкции – одат напред, застануваат, скокаат десно, застануваат, скокаат лево, застануваат, скокаат назад;
- *Активности со ориентација* – интерпретираат референци кои се во координативна мрежа, читање карта или план;
- *Градежни игри* – прават модели врз основа на предмети или други фигури (3D-3D) и (2D-3D);
- *Активности со книги* – боење, наоѓање точни патеки (насоки) низ лавиринти, игра од точка до точка, довршување на цртежот, наоѓање на разликите и прецртување на цртеж;
- *Мултисензорни активности* – препишувачки активности: боење со пена за бричење, песок и со пченкарно брашно;
- *Занаетчиски активности* – сечење, лепење, виткање листови, везење, плетење и шиеење.

4.3. Визуелна непроменливост на формата

4.3.1. Што е визуелна непроменливост на формата?

Визуелната непроменливост на обликот е способност да се забележи дека обликот или предметот остануваат исти и покрај промените во големината, положбата, насоката, ориентацијата и растојанието, како на пример, објектот е сè уште ист, без разлика дали се гледа одозгора, од страна или одоздола.

Визуелната меморија, визуелната способност за фигури од околината, како и други способности за разликување, можат да придонесат за воспоставување непроменливост на обликот. Ова се развива уште од раните години, а созрева и се подобрува во посложени форми во соработка со визуелното затворање, како на пр. комплексен и континуиран развој од дводимензионални во тридимензионални форми. Се смета дека постои силна врска помеѓу визуелната непроменливост на формата и визуелната диференцијација на фигурата од околината, па затоа е препорачливо истовремено да се работи во двете области. Визуелната непроменливост на обликот се развива околу седумгодишна возраст и станува релативно поразвиена околу единаесеттата година (Chu, 1999).

4.3.2. Зошто е важна визуелната непроменливост на формата?

Таа му овозможува на детето доследно и точно да ја разјасни или толкува околината, и покрај појавата на промени. Кога станува збор за непроменливост на формата, ученикот препознава дека и дводимензионалните и тридимензионалните форми им припаѓаат на одредена категорија форми, без разлика на нивната големина, текстура, боја, средство за прикажување или аголот од кој се гледаат, како на пример: коцката е коцка и доколку се гледа од која било страна.

4.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата кои имаат проблеми со непроменливоста на формата може да имаат потешкотии со:

- Спроведување на дневни активности за нивната возраст, како што е облекувањето;
- Имагинарни игри и игри со улоги, минување на улицата, возење велосипед или скутер, користење опрема за забавен парк;
- Разликување и совпаѓање на предмети, форми и материјали, кога се менува ориентацијата и големината;
- Разликување на карактеристиките на формите и вештина за генерализирање;
- Стекнување на рани вештини за цртање и пишување, употреба на мали и големи букви и правење промени и правилна ориентација на буквите;
- Читање на материјал напишан со фонтови (различни големини на букви), како на пр. Италик (*Italic*) итн.;
- Промена на стилот на буквите, од печатени во ракописни;
- Препишување од книга или од табла што е во вертикала на лист, што е поставен хоризонтално;
- Проценка на висината, ширината, длабочината, големината, растојанието, насоката на објектот и во други задачи кои бараат евалуација;
- Практични предмети и развојни концепти, како што се: математика, наука, дизајн, технологија, уметност, тематска работа и физичко образование.

4.3.4. Наставни стратегии

- Користење соодветен речник за да ја опише ориентацијата и положбата на некој предмет или предмети;
- Усно објаснете ги својствата и ориентацијата на предметите за да му помогнете на детето да формира концепти;
- Покажете како изгледа хоризонтално претставениот материјал кога е претставен вертикално;
- Напишете букви со прстите во воздух или на маса;

- Заедно вежбајте големи и мали букви во однос на нивното позиционирање на линијата во тетратката, како што се: *J* и *j*;
- Поделете ја задачата на практични чекори, истражувајќи ги својствата на објектот, како што се: табела, кутија (Levine, 1991).

4.3.5. Активности за подобрување на визуелната постојаност на формата

- *Практични активности*, како што се: разликување предмети по форма, големина, текстура, боја, категорија или насока (хоризонтална, вертикална, под агол), учете ги: исто/различно, да ги разликуваат предметите, но, исто така, и големи и мали букви и форми со забележливи разлики, постепено воведувајќи ги и најмалите разлики;
- *Идентификување* на различни предмети во просторијата, кои се со одредена форма, како на пр.: сè што е квадрат;
- *Покажете им на децата некој предмет* (камион, цигла, мече) и нека погодат што е тоа, така што ќе го погледнат само одзади, однапред, од страна или одоздола. Подредете ги предметите по големина, како на пр. од најголем до најмал;
- *Активности со лепење, везење*, како на пр.: составување делови на мали загатки, создавање големи модели, истражување на форми во различни насоки и големини;
- *Поврзете 2D објекти* што се на картон со 3D објекти од кутијата и на тој начин креирајте модели (или шаблони) од 2D слики или дијаграми во 3D;
- *Игри со облекување* во кои ученикот мора да ја идентификува облеката кога ќе се промени нејзиниот изглед, како што е: чевел наопаку, шлем;
- *Патеки со пречки со иста форма* или со различни големини или насоки и затоа оваа активност ќе им помогне на децата да ги разберат висината, растојанието;
- *Уметнички и занаетчиски активности* – креирање различни шаблони на форми, како: облици за сечење компири, исечоци од линолеум, обоени прсти, пена за бричење, жици, форми од тесто, сламки. Потоа исечете ја истата форма, но во различни големини и користете ја за колаж;
- *Вежбајте ги да ги следат точките*, да цртаат и да обојуваат различни форми во различни насоки, да пронаоѓаат геометриски форми што се свртени наопаку или ротирани и да ги поврзат;
- *Напишете ја истата буква* или збор, но во неколку различни стилови (фонтови), бои и големини. Охрабрете ги децата да подвлечат истиот збор, но претставен со различни фонтови.

4.4. Визуелна дискриминација на фигурата од околината

4.4.1. Што е визуелна дискриминација на фигурата од околината?

Визуелната дискриминација на фигурата од околината е способност да се идентификува и разликува предмет или одредена информација за објектот од околината, што вклучува несоодветни и вознемирувачки информации. Децата мора да се оспособат да замислуваат пред да видат нешто, а оваа вештина зависи од нивната способност да создаваат концепти. Постои силна врска помеѓу визуелната непроменливост на формата и визуелната диференцијација на фигурата од околината, па затоа е препорачливо да се работи истовремено во двете области. Почнувајќи од осум па сè до тринаесет години, децата се здобиваат со забележително подобрување на визуелната способност да ја осознаат фигурата од околината (Chu, 1999).

4.4.2. Зошто е важна визуелната дискриминација за фигурата од околината?

Децата мора да бидат способни да ги разликуваат предметите од секојдневниот живот. Кога е на училиште, ученикот можеби нема да може да најде одредени работи, да пронаоѓа работи на слики или, пак, да се движи низ просторијата без да гази по предметите. Тој, исто така, често може да изгледа неорганизирано и збунето. Учењето во оваа област треба да им помогне на децата соодветно да го пренасочат своето внимание, фокусирајќи се на соодветни стимули и игнорирајќи ги несоодветните стимули, да бидат пофокусирани на предметите и настаните и да се однесуваат поорганизирано.

4.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата со проблеми во дискриминација на фигурите кои се во околината може да имаат потешкотии со:

- Нивната подготовка и продлабочувањето во задачата. Активно учество во задачата и со концентрацијата, кога се опкружени со многу стимули или визуелни влијанија;
- Наоѓање предмети на масата, подот, на закачалката или наоѓање на одреден дел од материјалот наменет за градење.
- Спроведување на практични задачи, како што се: составување мали парчиња сложувалка, лепење играчки, играчки за градење и нивно класифицирање;
- Задачи кои бараат боење и следење одредени линии (или точки) или пронаоѓање скриени предмети;
- Пронаоѓање на некоја улица, со пронаоѓање на нивното место низ просторијата или на игралиштето на отворено или на патот од училиште до дома;
- Самоорганизирање на себеси и на работното место, со наоѓање на својата книга во купот други книги на масата;

- Следење на редот при читање, пополнување на работен лист или препишување задачи од книга или табла, пребарување во книга за да се најдат потребните информации (вештини за пребарување и брзо читање);
- Пронаоѓање детали во слика или наоѓање одреден дел од работен лист, текст или мапа, со тестови со повеќе од еден точен одговор, при толкување и класификација на дијаграми (табели), цртежи, графикони, табели со податоци;
- Пронаоѓање на вистинските зборови во прашалните реченици, идентификување на клучни зборови, завршување на сите делови во писмените задачи.

4.4.4. Наставни стратегии

- Поттикнете го ученикот да го визуелизира (замисли) именуваниот предмет пред да пребарува и пред да ја започне задачата;
- Вежбајте ги вештините за облекување, давајте им упатства и предлози за поедноставување на задачите;
- Обезбедете можности за безбедно движење во, на или околу уредите;
- Одржете го ненатрупано визуелното поле, обезбедете кутии за организирање (систематизирање) на работите или извршените задачи;
- Уверете се дека неговата клупа е подалеку од пречките, седнете го во прв ред и блиску до таблата и ограничете ја количината на материјалите кои се наоѓаат на неа.
- Ограничете ја количината на информации на листот или на таблата за да работат без визуелен неред;
- Користете тактилни и визуелни знаци – со затемнување и задебелување на линиите, каде што тие треба да се сечат, ставете и налепници на маргините (рамките) на листот;
- Користете различни ограничувања, како што се граничници од картон за да ја изолирате работата и обезбедете означувачи на линии при читање текст;
- Поттикнете ја употребата на пенкало во боја за подвлекувања во текстот или за важни делови во текстот;
- Зголемете ги фонтовите кога пишувате на компјутер, користете јасни и задебелени букви, користете пошироки линии и повеќе простор кога пишувате;
- Користете контрастни бои кога пишувате на табла или во работна книга.

4.4.5. Активности за подобрување на визуелната дискриминација на фигурата во околината

- *Активности кои вклучуваат пронаоѓање и сортирање по форма, големина, текстура, итн.;*
- *Боене и следење врз линиите на која било дадена форма на фотографија;*
- *Комбинирање на мали енигматски форми, игри со лепење, конструкција, како што се: играта „Што има во квадратот?“, мозаик, паркет, комплексни модели;*

- *Дизајни со монистра и спојки* – картички со врзување и активности со везење;
- *Уметнички и занаетчиски активности* – колажи, мозаици, цртање по бројки;
- *Наоѓање на истата буква, истата форма*, заокружување на одредени букви во приказната (користете и училишни списанија), натерајте го ученикот да ги заокружи сите букви „т“ или други наведени букви, насочете го да најде одреден збор, на пример, што почнува на буквата „и“, насочете го ученикот да го најде првиот или последниот збор во секоја реченица;
- *Активности со книга* – најдете ги сите „скриени предмети“, најдете ги сите парови што не се совпаѓаат, најдете ги разликите, итн.;
- *Истражувајте и дискутирајте* за содржината на цртежите, фотографиите;
- *Истражувачки/имагинативни игри*, како што се: облекување, играње на игра со кукла, играње на игра со фарма за животни, игри со песок и вода.

4.5. Визуелно затворање

4.5.1. Што е визуелно затворање?

Визуелното затворање е способност да се види со „окото на мозокот“ целиот дел од објектот, кога дел од него е скриен. Тоа вклучува манипулација и транспорт (поместување) на визуелните информации. Тоа ни овозможува да донесеме точни пресуди од познати, но делумни информации. „Во раниот развој, детето се фокусира на „целината“, а подоцна во развојот се фокусира на деловите, особено на деловите што ја сочинуваат таа целина. Петгодишно дете се фокусира на еден аспект од стимулирачката слика, додека, генерално, односите со цели делови созреваат кај деветгодишните деца (75%)“ (Chu, 1999). Визуелното затворање, обично, е последната визуелна перцептивна вештина што се развива, бидејќи тесно е поврзана со когнитивните вештини и со развојот на концептите.

4.5.2. Зошто е важно визуелното затворање?

Визуелното затворање е важно бидејќи тоа е основната вештина за флуентност и брзина во читањето, правописот и правилното изговарање на зборовите. Ефикасното читање се потпира на визуелното затворање, бидејќи со секое фиксирање на окото се воочуваат само некои од буквите од зборот или од фразата. Како што ученикот станува повешт во читањето, фиксацијата на очите станува сè помала и тој мора да ја пополни меморијата со повеќе материјал.

4.5.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците кои имаат проблеми со визуелното затворање може да имаат потешкотии со:

- Идентификување на визуелен предмет (на пр. чевел), кога е видлив само еден дел од него. Како резултат на тоа, може да им биде тешко да го најдат она што го бараат;
- Иницирање и организирање непознати задачи;
- Спојување на делови за да се формира целина кога станува збор за игри со градење, составување на мали парчиња сложувалки, мозаици или активности со книги, со довршување на цртежот со поврзување на точка по точка за тоа што недостасува;
- Визуелизирање на завршената задача (финален производ), земајќи ги предвид составните делови, на пр.: следење рецепт, составување конструкција од фотографија, пополнување мали парчиња сложувалка, со барање за соодветните делови;
- Течно читање и говорење – може да бидат бавни, бидејќи не можат да препознаат зборови или групи зборови, без да ги прочитаат сите букви, една по една;
- Стекнување звучни и правописни модели, спојување на буквите за да се формира збор, иако тие можат да ја читаат секоја буква поединечно;
- Прецизност во формирање буква/облик – буквите/облиците често не се целосно обликувани или прецизно распоредени;
- Математички калкулации, избор на математички проблеми, табели за множење и логички математички проблеми;
- Работа која вклучува мозаици, симетрија и ротации на предмети;
- Планирање на еден цел ден и работа со временски ограничувања, категоризирање или класификација на времето и просторот и идентификување дали работниот лист е завршен или задачата е завршена.

4.5.4. Наставни стратегии

- Зајакнете ги правилата за формирање букви за да се поттикне прецизноста;
- Нагласете ја потребата да работите од маргините на левата страна;
- Поставете временски ограничувања за некои задачи и запишете го резултатот за да може ученикот да го подобри;
- Зголемете го бројот на делови во игрите со сложувалки како што се зголемуваат нивните вештини;
- Помогнете им да ги визуелизираат формите/буквите/броевите што треба да се нацртаат, користејќи упатства за големината и други описи за да им помогнете да создадат визуелна слика во нивните умови;
- Користете букви за допир за да ја напишете и таа буква, со цел да се зајакне перцепцијата за нејзината форма.

4.5.5. Активности за подобрување на визуелното затворање

- *Активности од точка до точка*, сликање по броеви (цртање на сликата по броевите, од почетниот, па сè до последниот) – побарајте од детето да ја идентификува сликата, веднаш кога сликата ќе стане видлива;
- *Боење на шаблони* или довршување на нецелосни слики (жена на која ѝ недостаува една рака), постепено намалувајќи ги барањата;
- *Изработка на модели* – градење 3Д модели од коцки, прецртување фотографија, пополнување на нецелосните делови од сложувалката, измешајте ги парчињата што треба да се состават и замолете го ученикот да ги најде тие делови и сам да ги состави;
- *Споредување на целосни и нецелосни форми*, креирање шаблони со кибрит, сечење фигури и нивно лепење, создавање колажи;
- *Цртање/пишување* на различни подлоги – песок, пченкарно брашно, пена за бричење, боички, со креда на табла, користење тесто за играње, итн. за да се нагласат формите и насоката. Направете форма/буква или број, а потоа направете друга со дел што недостасува и побарајте од ученикот да ја пополни;
- *Префрлање на формата на дизајнот* од една мрежа на друга, користете симетрија и мозаик за да го комплетираат остатокот од фотографијата или дизајнот;
- *Работен лист* – да пополнат букви за да создаваат зборови или да пополнат зборови за да создаваат реченици;
- *Покривање на предметите* – полека откривајте ги еден по еден. Започнете со познати предмети и замолете го ученикот да ги погодува пред да се открие целиот предмет.

4.6. Визуелна меморија

4.6.1. Што е визуелна меморија?

Визуелната меморија е способност да се запамети она што сте го виделе и способност да се потсетите на визуелните слики на предметите, формите, симболите и движења, поединечно или еден по еден. Тоа е термин што се користи за да се опише како активноста на меморијата ги обработува визуелните информации од краткорочната меморија, сè до складирањето во долгорочната меморија. Ефикасната визуелна меморија бара организирано складирање на информациите за да ни овозможи брзо потсетување. Тоа зависи од концентрацијата и вниманието, добрата мотивација, внимателното набљудување и од брзината.

4.6.2. Зошто е важна визуелната меморија?

Таа е основна способност за учење која е тесно поврзана со другите форми на меморија (аудитивна, тактилна и движења) и е од суштинско значење за точноста на задачите за препишување. Улогата на јазикот во класифицирањето и во организирањето на визуелните искуства во меморијата, заедно со развојот на визуелната фотографија и сликите, се фундаментални за постигнување на оваа вештина.

Редоследот на буквите во зборовите и на зборовите во речениците е дел од процесот на визуелно декодирање при читањето и процесот на кодирање во правописот. Учениците кои имаат проблеми со читањето и со правописот може да имаат проблеми со визуелната меморија.

4.6.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците кои имаат проблеми со визуелната меморија може да имаат потешкотии со:

- Игри за градење кога треба да следат модел или слика, креирање табели, игри со загатки;
- Дневни активности, како што се: облекување, организирање на задачи, иницирање на задачи, запознавање луѓе, места и опрема;
- Останување на работната задача и нејзино довршување;
- Учење, визуелизирање и формирање букви;
- Потсетување на визуелни секвенци и информации што ги научиле порано;
- Подредување на слики за раскажување на приказна, подредување на азбуката по видување, читање и правопис;
- Ориентација (насока) на букви, бројки, препишување информации од табла или од книга и бележење на информации;
- Математика – да ги паметат основните форми, редоследот на броевите, методите за избор на задачи и учење таблица за множење;
- Потсетување на низата од практична демонстрација во математика, наука, уметност, дизајн или технологија;
- Потсетување и репродукција на последователни движења по предметот физичко образование, игри, танцување, често заостанување чекор поназад во однос на другите пријатели.

4.6.4. Наставни стратегии

- Користете визуелни пристапи за подучување, како што се: погледнете, покријте, изговорете, проверете;

- Погрижете се да ја практикуваат визуелната меморија, а не аудитивната меморија, кога работите индивидуално со учениците;
- Користете прашалник кој помага да се вратат одредени спомени – како на пример, симбол или брз цртеж;
- Охрабрете ги учениците да користат визуелни знаци при извршување на задачата, како што се: големи обоени штипки, мали тркалезни монистра;
- Дозволете им на учениците да користат физичка стимулација кога трагаат по предмети или кога ги допираат;
- Користете шеми на идеи, концепти за помош на меморијата;
- Користете реченици или песни кои ќе им помогнат на учениците да го запомнат редоследот/изговорот.

4.6.5. Активности за подобрување на визуелната меморија

- *Вежбајте облекување* во правилен редослед, обезбедувајте визуелна стимулација;
- *Обезбедете визуелни стратегии/распореди* за тој ден, поттикнете ги учениците да цртаат слики или да направат дијаграми на настаните од денот и замолете ги родителите да зборуваат за настаните од денот. Користете дневници од училиште – дома за да обезбедите преглед;
- *Игри кои ќе помогнат во меморијата* – со предмети, форми на букви или бројки. На пример: играта „Отидов да пазарам и купив...“, играта „Јас шпионирам“ – замолете ги учениците да погледнат низ прозорецот и да запомнат три работи што ќе ги видат. Исто така, користете игра за совпаѓање, игра со бинго и пристап за слушање на таблиците за множење преку ЦД;
- *Отстранете некој предмет* од собата или дел од облеката и прашајте ги учениците „Што недостасува“, покажете им одредена слика и замолете ги да ги нагласат деталите, да ја опишат облеката на ученикот што седи до нив;
- *Направете патека со пречки* и замолете ги учениците да го запомнат и да го повторат планирањето, вежбајте го редоследот, дел по дел;
- *Копирајте шаблони* со монистра, тули, клипови, сменете го текот и замолете ги учениците правилно да ги вратат, да нацртаат и да копираат низа од повторувачки форми и текот/развојот на настаните;
- *Накратко покажете апстрактни форми* и откако ќе ги покриете формите, побарајте од учениците да ја повторат нивната структура, дизајн;
- *Активности со книга* – крстозбори, пронаоѓање на разликите, подвлекување на пронајдениот збор или предмет;
- *Подвлекете комбинации* на букви и броеви во даден текст;
- *Вежби со ограничување на време* преку препишување од табла на лист.

5. Вовед во јазикот

Иако оваа книга се фокусира на развојот на моторните, перцептивните и на когнитивните вештини неопходни за учење, сепак, важноста на развојот на јазичните вештини му овозможува на детето пристап до училишните програми и затоа не може да се занемари. За многу деца, комбинацијата од различни фактори ќе придонесе за потешкотиите што тие ги доживуваат, па затоа тука е вклучен преглед на клучните области на јазичниот развој, со цел да се овозможи посеопфатен пристап за поддршка на детето во основното образование.

Полиња кои се вклучени во овој дел се:

- Внимание и слушање;
- Рецептивен јазик;
- Експресивен јазик;
- Слушна меморија.

5.1. Внимание и слушање

5.1.1. Што е внимание и слушање?

Вниманието и слушањето се способност да се фокусирате на звукот или на гласот кој има значење.

5.1.2. Зошто се важни вниманието и слушањето?

Вниманието и вештините за слушање се предуслов за говорење и за развој на јазикот. Вниманието и вештините за слушање се неопходни во сите ситуации кога ученикот треба да слуша и да реагира на изговорените зборови. Учениците кои имаат потешкотии со слушањето не значи дека имаат оштетен слух (Delamain & Spring, 2003).

5.1.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците со проблеми во вниманието и слухот веројатно ќе:

- Се вознемируваат и ќе имаат потешкотии со седење мирно;
- Изгледаат „тврдоглаво“ или непослушно, затоа што не ги слушале упатствата;
- Имаат потешкотии со „слушање“ и со „движење“ во исто време;
- Можат брзо да се дефокусираат и да им го одвлечат вниманието на другите;
- Изгледаат како да мечтаат (фантазираат);
- Имаат потешкотии да воспостават и да одржуваат контакт со очите.

5.1.4. Наставни стратегии

- Повикајте го името на ученикот за да го привлечете неговото внимание пред да разговарате со него;
- Осигурајте се дека ученикот не работи, туку слуша;
- Користете визуелни знаци за да му дадете до знаење на ученикот да Ве слуша;
- Користете визуелни материјали за поддршка на говорот;
- Обезбедете инструкции и информации во мали, последователни делови што треба да се имплементираат;
- Помогнете му на ученикот да успее да обрне внимание и да слуша со извршување кратки задачи и наградете го за завршените задачи;
- Обидете се да го сместите ученикот блиску до наставникот и подалеку од можните пречки;
- Објавете правила на одделението и правила за слушање и дајте им до знаење на учениците дека следуваат награди за оние кои ги следат овие правила (Corbett, Speak Out! Great Ideas for Speaking and Listening. Ages 7-9, 2006a) (Corbett, 2006b).

5.1.5. Активности кои го подобруваат вниманието и слушањето

- *Игри каде што се бара секогаш да се биде подготвен* и внимателен, особено во активностите за физичко образование;
- *Музички активности*, како што се: имитирање ритам, погодување на кој инструмент свири;

- *Активност за пронаоѓање звук* – скријте предмет, како часовник, во училницата и замовете го ученикот да го слуша и да го лоцира (Mosely, 2005).

5.2. Рецептивен јазик

5.2.1. Што претставува рецептивен јазик?

Рецептивниот јазик ја означува нашата способност да ја разбереме содржината и структурата на говорниот јазик.

5.2.2. Зошто е важен рецептивниот јазик?

Учениците треба да развијат вештини за усвојување на јазикот за да пристапат до наставната програма и да развијат односи со возрасните и со врстниците. Учениците треба:

- Да разбираат дел од речникот погоден за различни ситуации;
- Да се оспособат да обработуваат информации кои се предадени во форма на реченици за да ги разберат упатствата и објаснувањата;
- Да бидат способни да поврзат нови информации со она што веќе го научиле порано;
- Да разберат како може да се промени значењето на еден израз, според контекстот и начинот на неговото кажување (Evamy, 2003).

5.2.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците со потешкотии во рецептивниот јазик можат:

- Сами да извршат дел од дадените упатства;
- Да ги имитираат постапките на децата околу нив;
- Да доминираат во разговорите за да не се соочат со прашања или со други теми што не ги разбираат;
- Да избегнуваат или да покажуваат предизвикувачко однесување кога јазичните нивоа стануваат посложени;
- Да изгледаат „непослушни“, затоа што не ги разбрале упатствата;
- Да „се иклучуваат“ – кога информациите се предаваат во вербална форма;
- Да ја применат добиената инструкција по погрешен редослед, бидејќи не ги разбрале концептите како што се: „пред“, „по“, „ако“ и „каде“;
- Да одговараат на прашањата со чудни одговори;
- Да ги повторуваат зборовите употребени во прашалните реченици и упатствата, без да ги разберат (Mosely, 2005).

5.2.4. Наставни стратегии

- Користете визуелни материјали за поддршка на говорниот јазик;
- Давајте упатства и информации во мали делови и според наредбата што треба да се изврши;
- Дајте му време на ученикот во својот ум да ја обработи информацијата што ја примил;
- Користете јасен, недвосмислен јазик;
- Однапред научете го вокабуларот на наставната програма;
- Повторете ги упатствата едно по едно, или малку по малку.

5.3. Експресивен јазик

5.3.1. Што претставува експресивниот јазик?

Експресивниот јазик ја означува нашата способност да комуницираме, користејќи зборови и реченици.

5.3.2. Зошто е важен експресивниот јазик?

Учениците треба да развијат вештини за изразување за да овозможат:

- Комуникација со други луѓе;
- Да ги изразат своите ставови;
- Да побараат предмети за исполнување на нивните потреби и желби;
- Да одбиваат нешто што не го сакаат или не им треба.

5.3.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Децата кои имаат проблем со експресивниот говорен јазик може да ги имаат следниве потешкотии:

- Да ги објаснат нивните мисли и идеи;
- Не можат да ги изразат своите потреби и желби;
- Прават граматички грешки;
- Користат јазик во „телеграмски“ стил или користат само кратки реченици;
- Во размислувањето за конкретни зборови децата можат да ги опишат или да ги користат зборовите, како што се: ова, тоа, таму;
- Фрустрирани се од нивната неспособност да комуницираат ефективно;

- Да учествуваат во разговори и дебати;
- Не се во состојба да прераскажат приказна или да зборуваат за некој настан по неговиот правилен редослед;
- Доцнат во зборувањето, користат многу паузи употребувајќи ги изразите „хм“, „ух“ и користат повеќе изрази научени напамет;
- Со пишувањето.

5.3.4. Наставни стратегии

- Користете домашни/училишни книги за поддршка на ученикот кога треба да научи нови наставни единици;
- Побарајте од наставниот кадар да поставува прашања со одредена цел и поддржете го ученикот да го даде одговорот;
- Практикувајте користење на зборови од речникот во речениците важни за тематската содржина;
- Подобро користете модел за правилно изговорање, наместо да го коригирате ученикот;
- Дајте му време на ученикот да го формулира својот одговор, без страв дека ќе биде прекинат;
- Користете слики, рамки за приказни, пајакови дијаграми и веб-страници за да генерирате идеи за креативно пишување и вежбање активности;
- Обезбедете повеќе избори ако ученикот има потешкотии да запомни еден збор.

5.4. Слушна (аудитивна) меморија

5.4.1. Што е тоа слушна меморија ?

Слушната меморија е способност да се запамети добиената информација во форма на звук.

5.4.2. Зошто е важна слушната меморија?

Слушната меморија е суштинска способност да се запамети список на предмети, инструкции, информации кои се претставени вербално, а не визуелно.

Децата со дефицит на слушната меморија може да направат грешки што може да доведат до неточни информации во долгорочната меморија, а коишто ќе ги користат во иднина.

5.4.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците со потешкотии со слушната меморија можат:

- Да не запомнат листа на инструкции добиени во вербална форма;
- Да имаат потешкотии да запомнат нов вокабулар;
- Да имаат потешкотии со меморирање на информации, вклучувајќи учење на стихотворби и песни;
- Да не можат да прераскажуваат приказна или да ги парафразираат информациите што ги добиле вербално;
- Да имаат потешкотии со разбирање на долга реченица; учениците може да ги забораваат информациите што ги добиле на почетокот на реченицата, а на кои ќе треба да се вратат на крајот од реченицата;
- Да имаат потешкотии со користење на вештините за предвидување во приказните, поради слабото сеќавање на деталите од претходните приказни (Beales, 1996).

5.4.4. Наставни стратегии

- Користете визуелни материјали за поддршка на информациите презентирани во вербална форма;
- Научете ги учениците на стратегии, како на пример, користење на прстите за претставување на ставките на списокот;
- Давајте инструкции и информации во мали делови, според наредбата што треба да се изврши;
- Повторете ги упатствата и замолете ги учениците да го повторат она што се бара од нив;
- Дајте му на ученикот лозинка за паметење и за употреба кога треба да пристапи до некоја активност;
- Како што се зголемуваат вештините на учениците, така се зголемува и бројот на инструкциите (Edwards, 1998).

5.4.5. Активности за подобрување на аудитивната меморија

- *Игра: „Отидов во продавница и купив...“;*
- *Носење на пораки низ училиштето;*
- *Сеќавање на редоследот на инструкции во активностите за физичко образование, музика и низата на чекори во танцувањето;*
- *Запомнување на телефонски броеви;*
- *Меморирање на песни и на стихотворби;*
- *Дајте му лозинка за паметење на ученикот кога треба да пристапи до некоја активност. Зголемете го времето за запомнување на зборот (Warren, 2004).*

6. Организација

6.1. Што е организација?

Суштинските компоненти на организацијата се: планирање, свесност за телото и за времето. Секоја нова задача вклучува моторно планирање, кога мозокот треба да размислува, организира и спроведува флуидност на непознати дејства (Stein & Chowdhury, 2006).

6.2. Зошто е важна организацијата?

Организациските вештини му овозможуваат на ученикот ефективно да функционира во секојдневните активности и во активностите за учење.

6.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците со организациски проблеми може да имаат потешкотии со:

- Свесност за нивниот личен простор кога реализираат груби моторни активности.
- Маневрирање низ училницата, учество како тимски играч и изолирање (затворање) внатре во просторот;
- Работење со други ученици или учествување во групни активности;
- Облекување за активности за часовите по предметот Физичко образование и одржување на чистотата, како што е уредување на алиштата по одење во тоалет;
- Подготовка за час и навремено започнување со работа, собирање на нивните лични работи на крајот од денот, ставање на книги во чанта, итн.;
- Преземање на вистинска алатка за одредени задачи, организирање на делот каде што работат, често преминување на границите кон другите деца и нивниот работен простор;

- Следење на визуелни или аудитивни инструкции за дадена задача, особено ако е даден текот на наставата;
- Планирање и организација на училишната работа;
- Меморирање задачи и нивно завршување;
- Имплементација на практични задачи;
- Користење на информатичко-комуникациска технологија;
- Пресметка на време – секогаш се забораваат и често се наоѓаат на погрешно место и во погрешно време;
- Слаба самодоверба и се чувствителни на тестови (Nagleri & Pickering, 2003) (Stein & Chowdhury, *Disorganised Children-a Guide for Parents and Professionals*, 2006).

6.4. Наставни стратегии

- Повторете ги поимите за одредени делови од телото додека учениците ги придвижуваат, со цел да им помогнете во развојот на позиционирање на деловите од телото;
- Користете тегови за рака/рачен зглоб/вратоврска или држете тешки предмети;
- Ставете визуелни/аудитивни знаци (лента, свонче) на деловите од телото за да создадете сензорен одговор;
- Охрабрете ги учениците да ги затворат очите и да ги елиминираат визуелните податоци, како и да развијат концентрација;
- Започнете со поголемите делови од телото (глава, нога) и продолжете до помалите (дланки, прсти, очи, уши) (Dunn, 2007);
- Учете ги на правилата за личниот простор. Работете со програмата за свест на просторот и телото. Обезбедете почести можности за конзистентни и класифицирани активности за да им помогнете во развивањето на свеста за телото. Вклучете ги учениците и родителите во усогласување на стратегиите;
- Разговарајте со остатокот од групата и објаснете им ги причините за потешкотиите на ученикот;
- Охрабрете ги учениците да имаат чиста работна површина, означете ја работната површина со леплива лента. Засилете го чистењето на работните алати и нивното поставување на соодветно место по завршувањето на работата;
- Охрабрете ги учениците да ги повторат дадените инструкции за да бидете сигурни дека ја разбрале задачата;
- Помогнете им на учениците и охрабрете ги однапред да ја испланираат задачата, побарајте од нив да направат листа на алатки потребни за време на работата;
- Осигурајте се дека работните алатки се лесно достапни за нив;
- Обезбедете списоци за проверка за визуелно следење/алатки за сугестии преку картички потребни за секоја задача;
- Обезбедете им на учениците сет од алатки и ангажирајте ги да создадат листа со секоја алатка, со објаснување зошто се користи алатката;
- Користете стратегии за активно реализирање за да ја разложите задачата во фази.
- Обезбедете чекор по чекор писмени или визуелни инструкции, како и усни упатства;

- Користете визуелен распоред за да ги информирате учениците за очекуваните промени;
- Имплементирајте сеопфатни системи за да ги подготвите учениците за промени пред тие да се случат, како што е вербално предупредување од пет минути, употреба на тајмер;
- Потпрете се колку што е можно повеќе на воспоставување рутина и кога тоа нема да биде можно, оставете доволно време за подготовка и повторете ги преземените промени;
- Охрабрете ги учениците однапред да ги подготват промените и да ги засилат со нивно повторување (Wallace, 2001);
- Размислете за седечката положба на децата: проверете дали децата се во стабилна положба пред да почнат да се облекуваат или да се соблекуваат. Помалите деца претпочитаат да седат на работ на подот, потпрени со грбот и со рамењата, едно до друго, додека постарите претпочитаат да седат на пониско столче, со стапалата на подот;
- Обезбедете визуелен распоред. Ова може да им помогне на децата, давајќи им преглед на фазите наведени за време на облекувањето;
- Размислете за други алтернативи кога ја закопчуваат облеката: на некои ученици им е потешко да ја закопчуваат облеката, како што се копчиња, врзување врвки за чевли, затоа работете на развивање манипулативни вештини и умешност на рацете за да ги подобрите вештините кога управуваат со закопчување на облеката. Користете поголеми копчиња и еластични врвки.
- Приспособете го стилот на облека, на пр.: широка облека, облека со поголем број и облека со ластик за да можат учениците лесно да се снаоѓаат. Кога ќе ги подбрат вештините за облекување, обидете се со потесна и постандардна облека;
- Користете специфична облека која е приспособена да ги задоволи посебните потреби на децата. На пример, учениците кои користат инвалидска количка можат да користат облека што е отворена одзади или со прицврстување од двете страни (Ball, 2002).

6.5. Активности за подобрување на организациските вештини

- *Песни и мелодии кои ги вклучуваат главата, рамената, колената и прстите (head, shoulders, knees and toes);*
- *Песни поврзани со тоа како го миеме лицето, ја чешламе косата, ги четкаме забите;*
- *Игри за облекување, обично за носење покомплексна облека, капи, чевли, ракавици и ѓердани;*
- *Сликање на лице – дозволете им на учениците да го насликаат своето и туѓото лице. Погрижете се дека ги обоиле и левата и десната страна на лицето. Исто така, практикувајте боење на телото;*
- *Игра „Симон вели“ – оваа игра може да се користи со отворени или со затворени очи. Покажете дејствија доколку ученикот има потешкотии за време на вербалната ориентација:*
 - Допрете го левото уво со десната рака;

- Допирајте ги чевлите, рамената и колената;
- Ставете ги рацете на глуждовите, колковите и колената;
- Протресете ги рацете;
- *Покажување со прстите* – Облекување различни кукли, мечки;
- *Храна* – заедно направете колаче, човече од ѓумбир, направете сендвич, користејќи калапи со форма на човек.
- *Уметност и занает* - користете различни видови алатки:
 - Бојадисување на луѓе, користејќи боја на прстите;
 - Направете отпечатоци од рацете и нозете;
 - Направете човечиња од пластелин или глина;
 - Нацртајте луѓе, користејќи пена за бричење, пченкарно брашно, густа боја, песок;
- *Игри со фрлање топка, сунѓер, лента, четка за заби:*
 - Допрете различни делови од телото со сунѓер/четка - и прашајте како се чувствуваат?;
 - Ставете ја лентата над левата рака;
 - Ставете ја топката на палецот;
 - Направете сендвич со мека топка или со сунѓер, така што ќе го ставите помеѓу лактот и коленото (Schmutz Boyd, Schmutz Law, & Schmutz, 2003);
- *Создавајте форми со телото:*
 - Нацртајте го целото тело во форма на круг или квадрат;
 - Со кои делови од телото можете да го допрете подот? – колена, стомак;
 - Нацртајте тело на животно (жаба, риба, црв), истражете како се движат тие;
 - Нацртајте го телото колку што можете помало или поголемо;
- *Истражете како се движи телото:*
 - Движете се напред, на страна, наназад како животни;
 - Движете се брзо, полека, тивко, бучно;
 - Направете симетрични движења – кренете ги двете раце, нозе;
 - Направете наизменични движења – подигнете ја левата нога, а потоа десната нога;
 - Направете две различни движења – подигнете една нога и една рака;
 - Движете се низ просторијата извлекувајќи различни делови од телото;
- *Свесност за одредени делови од телото:*
 - Масирајте делови од телото и потоа „релаксирајте се“;
 - Станете свесни за одредени делови од телото без да ги поместувате;
 - Техника за релаксација – затегнете/опуштете ги различните делови од телото (Addy, 2006).

7. Социјален и емоционален аспект

7.1. Што е социјален, а што емоционален аспект?

„Социјални и емоционални аспекти на учењето“ се некои од многуте термини што се користат во училишната средина за да се разјасни концептот на емоционална состојба и социјална благосостојба. Меѓутоа, другите употребени термини вклучуваат социјални и емоционални компетенции, емоционална писменост, емоционална и социјална интелигенција и емоционални и бихејвиорални вештини (Department for Education and Skills, 2004).

Низа социјални, емоционални и бихејвиорални вештини ги формираат темелите на емоционалната состојба и благосостојбата, вклучувајќи:

- Создавање и одржување на заедницата;
- Соработка за време на работа и игра;
- Решавање на конфликти со правда;
- Разбирање, вреднување и почитување на разликите меѓу луѓето;
- Подготвеност да се решат личните проблеми и проблемите со другите;
- Да се биде успешен ученик;
- Контролирање на чувствата, како што се: анксиозност, иритација и лутина.

7.2. Зошто се важни социјалните и емоционалните аспекти?

Емоционалната состојба и социјалната благосостојба на учениците се сметаат за сила и капацитет на учениците да растат и да ги развиваат со доверба оние вештини кои им овозможуваат да учествуваат во секојдневните активности и да ги препознаат нивните лични таленти. Таа, исто така, се состои од капацитет да се учи од искуството и да се надминат тешкотиите (Weare, 2000).

Се смета дека социјалните, емоционалните и бихејвиоралните вештини го поткрепуваат секој аспект од животот дома, на училиште и во заедницата, и се клучни аспекти на учењето.

Познато е дека училиштата имаат директно влијание врз емоционалната состојба на учениците, а тоа има свое влијание врз академските постигања и другите училишни постигања (Weare & Gray, 2003).

Социјалниот, емоционалниот и бихејвиоралниот аспект се користат за:

- Управување со различни чувства кои го попречуваат учењето, како што се: иритација, досада, фрустрација и анксиозност;
- Промовирање на состојба на умот, која овозможува ефикасно спроведување на задачите;
- Управување со социјалните и емоционалните компоненти кои ја придружуваат активноста.

Искуствата од минатото покажуваат дека со промовирање на социјалните и на емоционалните вештини и доброто однесување кај ученикот, позитивно влијание имаат следниве точки:

- Успех во образованието и работата;
- Подобрувања во однесувањето;
- Поголема вклученост;
- Поголема социјална кохезија;
- Ментална состојба.

Клучен фактор за создавање и одржување на добра социјална, емоционална и ментална благосостојба е самопочитта. Учениците со здрава самодоверба можат да се справат со анксиозноста, болката и со тагата на попозитивен и поконструктивен начин (Plummer, 2007).

Докажано е дека сите оние ученици кои имаат доцнење и нарушување во развојот на основните столбови, како што се: груба моторна координација, фина моторна контрола, имаат потешкотии во спроведувањето на училишните активности. На ист начин, тие може да имаат потешкотии во создавањето социјални, емоционални и бихејвиорални вештини, кои влијаат на развојот на основните столбови и на реализацијата на училишните активности (Lougher, 2001).

Учениците со нарушување на развојната координација, нарушување на дефицитот на внимание и хиперактивност, нарушување на спектарот на аутизам или оние со физички пречки и сензорни оштетувања се особено подложни на поврзани социјални, емоционални и проблеми во однесувањето (Department for Education and Skills, 2005a).

7.3. Кои се тешкотиите со кои се соочуваат учениците?

Учениците за кои емоционалниот, социјалниот и бихејвиоралниот развој претставуваат проблем може да имаат потешкотии со:

- Подготовка и продлабочување во задачата;
- Одржување на концентрацијата во текот на целата задача – покажуваат прекумерен замор, изгледаат како да мечтаат и се немирни;
- Организациски вештини – запомнување на алатките и информациите потребни за задачата, се врткаат во училница на начин на кој ги попречуваат другите.
- Вештини за слушање – запомнување инструкции, учество во информации или во активности кои претходно им се допаѓале, повлекување од активности;
- Социјални вештини – создавање друштво, одржување социјални односи со врсниците или ефикасно работење во групна работа;
- Соработка со возрасни и врсници/влегуваат во конфликти со врсници или со возрасни;
- Независна работа, која често бара внимание и интеракција од возрасните;
- Справување и решавање на конфликти, емоционална регулација, брзо расплакување, имаат гнев и ненадејни испади;
- Управувани од различни чувства, тие брзо стануваат раздразливи и ја покажуваат својата фрустрација;
- Редовно посетување на училиште, бидејќи тие честопати одбиваат да одат на училиште.

Учениците често го користат своето однесување за да покажат како се чувствуваат и да ги соопштат своите основни емоционални потреби (Colby-Trott, 2002).

7.4. Активности за промовирање на социјалните, емоционалните и бихејвиоралните вештини

Училиштата го промовираат развојот на учениците преку иницијативи, како што се: пристапи за самооценување, програми за поддршка од врсници, шеми за менторство и комерцијални програми за развој на емоционални, социјални и бихејвиорални вештини, како што се аспектите на социјалното и емоционалното учење (Department for Education and Skills, 2005a).

Во многу случаи, подобрувањата во однесувањето на учениците ќе бидат видливи преку:

- *Учество во иницијативи* насочени кон развивање на самопочит и емоционална благосостојба;
- *Развојот на основните столбови*, како што се: просторна и телесна свест, изразен јазик, кој се покажал дека има влијание врз добросостојбата или социјалната и емоционалната состојба на ученикот;
- *Работа во соработка* со родителите и со другите членови на семејството.

➤ **Барање дополнителен совет и поддршка**

Ако вознемирувачките чувства и однесувања траат со месеци, до тој степен што го попречуваат секојдневниот живот, тогаш може да биде потребна дополнителна поддршка.

Родителите, образовниот персонал и старателите можеби ќе треба да побараат дополнителен совет и поддршка од други профили, како што се: медицински сестри, лекари, психолози, работници за социјална заштита, општи лекари, работници за ментално здравје и други услуги.

Постојат голем број услуги кои нудат помош за учениците. Дополнителна поддршка на учениците ќе им овозможи тоа што семејството и училиштето ќе најдат начини да помогнат во разбирањето и справувањето со чувствата што го предизвикуваат нивното однесување (Cooper & Tiknaz, 2007).

Загриженоста што укажува на потреба од дополнителна помош вклучува:

- Прекумерен замор;
- Влошување на изгледот (неуреден);
- Честопати се водени, валкани, што е несоодветно за нивната возраст;
- Изолираност, самоизолација;
- Одбивање да оди на училиште;
- Депресија;
- Проблеми со јадење;
- Анксиозност;
- Зголемување на интензитетот и сериозноста на агресивното однесување;
- Емоционална нестабилност;
- Ставање себеси во ризик.

Ако загриженоста трае и има дополнително влијание врз способноста на ученикот да се вклучи во секојдневниот живот или има ненадејно влошување на изгледот на ученикот, тогаш може да се побараат дополнителни совети од специјализирани служби, како што се психолошките услуги за состојбата на децата и на адолесцентите. Овие специјалисти обезбедуваат серија интервенции за децата кога ќе видат емоционални проблеми, нивното однесување, проблеми со односите или ако имаат проблеми со менталната состојба (Rae, 2003).

Прилог 1

Возраст и фази на развој

Бидејќи секое дете расте и се развива на уникатен начин, невозможно е да се каже кога и како ќе го постигне стекнувањето на соодветните вештини. Овие развојни фази можат да дадат општа претстава за очекуваните промени како што расте детето. Не плашете се ако нивниот развој не оди во вистинска насока. Најважно е да се биде свесен дека ова е стабилна прогресија на стекнување вештини (Charman, Drew, Jenkinson, & Woollard, 2007).

Развојни фази од 3 до 4 години

- **Движења**
 - Балансира на една нога 2-3 секунди;
 - Скока до целта со двете стапала заедно;
 - Трча без пречки, може да запре за да избегне судир;
 - Може да трча и да ја шутне топката, стоејќи мирно;
 - Ја удира топката во насока;
 - Показува добро држење додека стои или седи (на клупа/маса, на стол, во ред);
 - Може да скока приближно 30 cm во воздух;
 - Може да прескокне приближно 30 cm растојание;
 - Обидувајќи се да се искачи, може да искачи две или три скалила со доминантна нога;
 - Оди нагоре и надолу по скалите, ги менува нозете;
 - Трча координирано;
 - Стои на прсти и оди 3 m;
 - Оди на пета и на стапало (наизменично) по кратка линија;
 - Умее да оди и да трча напред–назад со сигурност;
 - Вози велосипед на три тркала;
 - Лесно се наведнува, без да изгуби рамнотежа;
 - Фаќа голема топка, на далечина од 1,5 m;
 - Ја фрла малата топка со рака во вистинската насока;
- Добро се движи над и под детските мобилни опреми за вежбање.
- **Вештини на рацете и прстите**
 - Доминантната рака е јасно видлива;
 - Формира букви, бројки и основни форми кои се точни и читливи;
 - Фаќа мали предмети со пинцета;
 - Плете монистра;
 - Гради кула со повеќе од шест блокови или копира три чекори со шест коцки.
 - Црта човек со еден или два дела од телото;
 - Со молив или со боички прави вертикални, хоризонтални и кружни линии;

- Го држи моливот во положба за пишување (може да не користи правилен стисок);
- Отвора и затвора капачиња на тегла, на различни завртки;
- Отвора ротирачки рачки.

➤ **Јазик**

- Го разбира односот на положбата (над, во, под, горе, долу, напред, назад);
- Следи упатства составени од две или три фази;
- Ги препознава и идентификува речиси сите заеднички предмети и слики;
- Разбира повеќе реченици;
- Користи реченици со четири или пет збора;
- Може да каже име, возраст и пол;
- Користи заменки (јас, ти, мое, нив) и некои зборови во множина (автомобили, кучиња, мачки).

➤ **Познавање**

- Ги покажува и ги повторува зборовите за раце, стапала, нос, очи, уста, чевли;
- Може да преместува механички игри;
- Го поврзува предметот што го држи во рака или што е пронајден во собата со слика во книга;
- Глуми игра со кукли, животни и со луѓе;
- Одвојува предмети според обликот и бојата;
- Пополнува сложувалката од три или четири дела.

➤ **Социјализација**

- Имитира возрасни и другари во игра;
- Спонтано покажува љубов кон познаниците;
- Може да ги менува улогите во игрите;
- Го разбира значењето на „моето“ и „неговото/нејзиното“.

➤ **Емоционален развој**

- Отворено ги покажува чувствата;
- Покажува широк опсег на емоции;
- Од тригодишна возраст лесно се одвојува од родителите;
- Се спротивставува на големите промени во текот на рутината.

Треба да бидете загрижени доколку детето го покажува следново:

- Често заспива и има потешкотии со совладување на скалите;
- Постојано се лигави и не зборува јасно;
- Не може да изгради замок со повеќе од четири куполи;
- Има потешкотии при користење на мали предмети;
- Не може да црта круг до тригодишна возраст;

- Не може да комуницира со кратки фрази;
- Не е вклучено во играта „да беше“;
- Не разбира едноставни упатства;
- Има слаб интерес за другите деца;
- Има големи потешкотии при одвојувањето од мајката.

Развојна фаза од 4 до 5 години

➤ Движења

- Користи опрема од игралиште/физичко образование (рамка за качување со лизгачки скали, лоша рамнотежа на греда за рамнотежа, нишалки – можеби нема да може самостојно да започне со нишање);
- Прескокнува преку/низ ниски предмети на игралиштето (блокови, ниски пречки, јажиња и сл.);
- Стои на една нога пет или повеќе секунди;
- Скока на една нога пет или повеќе пати;
- Скока од една на друга нога четири пати или повеќе;
- Трча спретно кон препреките. Се качува нагоре и слегува надолу по скали, без поддршка, со една нога на секој чекор;
- Ја шутира топката напред во добра насока;
- Прецизно ја фрла топката со раце;
- Скока самостојно и ја фаќа фудбалската топка;
- Најчесто со раце ја фаќа топката во скок – не треба да го користи телото;
- Спретно се движи напред–назад;
- Оди по линија со петата и стапалото и се враќа наназад со шест или повеќе чекори;
- Оди 10 cm на гредата за рамнотежа, без воопшто да падне.

➤ Вештини на рацете и прстите

- Ги прецртува квадратите;
- Црта луѓе со два или четири делови од телото, вклучувајќи глава, нозе, тело и, обично, раце и прсти;
- Држи алатки со соодветен притисок на рачката (ножици, молив, пенкало, четка за боење);
- Ги отвора, една по една, страниците на книгата,
- Одделува лист/-ови од куп листови;
- Користи ножици;
- Самостојно црта кругови и едноставни форми;
- Почнува да препишува големи букви;
- Се обидува да користи копчиња и други рачки на играчките или на себе;
- Може да отвора и да затвора разни предмети.

➤ **Јазик**

- Го разбира значењето на „исто“ и на „различно“;
- Совладува некои од главните граматички правила;
- Зборува со реченици составени од пет или шест збора;
- Зборува доволно јасно за да можат да го разберат другите;
- Раскажува.

➤ **Познавање**

- Правилно именува некои бои;
- Го разбира значењето на броењето и може да препознае некои броеви;
- Ги решава проблемите од една гледна точка;
- Почнува да има јасна смисла за времето;
- Го следи редоследот од три дела;
- Се сеќава на деловите од приказната;
- Го разбира истото/различното значење;
- Учествува во игри со преправање.

➤ **Социјализација**

- Самостојно облекува и соблекува делови од облеката (кошула, фанела, чорапи);
- Покажува вештини за одржување на лична хигиена (ги мие рацете, ја чешла косата);
- Покажува интерес за нови искуства;
- Соработува со другите деца;
- Ги игра игрите „мама“ или „тато“;
- Ја зголемува креативноста за време на играта со преправање;
- Преговара за решение за време на конфликт;
- Понезависно е.

➤ **Емоционален развој**

- Замислува дека многу непознати облици може да бидат „чудовишта“;
- Се гледа себеси како целосна личност, вклучувајќи ги телото, умот и чувствата;
- Честопати не може да направи разлика помеѓу имагинацијата и реалноста.

Треба да бидете загрижени доколку детето го покажува следново:

- Не може да ја фрла топката со раце;
- Не може да скокне од место;
- Не може да вози трицикл;
- Не може да ги допре акрилните бои со прстите;
- Наидува на потешкотии при чкртање;
- Не може да подреди четири коцки;
- Плаче кога родителите заминуваат;

- Не покажува интерес за интерактивни игри;
- Ги игнорира другите деца;
- Не реагира на луѓе надвор од семејството;
- Не се вклучува во имагинарни игри;
- Одбива да се облекува, да спие и да користи тоалет;
- Нема самоконтрола за време на лутина или грижа;
- Не може да прецрта круг;
- Не употребува реченици со повеќе од три збора;
- Зборовите (заменките) „јас“ и „ти“ не ги користи редовно.

Развојна фаза од 5 до 6 години (прво одделение)

➤ Движења

- Стои на една нога 10 секунди;
- Скока во должина од 4 до 5 метри;
- Шета низ училница и во училиште, избегнува судирање со предмети и со луѓе;
- Скока од една на друга нога 5-10 пати или повеќе;
- Вешто се ниша и се качува;
- Може да вози велосипед без помагала;
- Оди додека ја дриблa топката;
- Прецизно ја удира топката во движење;
- Скока и ја фаќа топката со големина на тениско топче;
- Прецизно ја фрла топката;
- Може да скока со јаже (момчињата може да бидат побавни во овој подвиг).

➤ Вештини на рацете и прстите

- Сече/црта/подвлекува со точност и прецизност;
- Користи коцки, монистра, делови од загатки за да ги заврши соодветните задачи;
- Прецртува триаголници и други геометриски форми;
- Внимателно бои;
- Ја црта личноста со цело тело;
- Истакнува некои букви;
- Се облекува и се соблекува без помош;
- Користи виљушка, лажица и (понекогаш) нож.

➤ Јазик

- Се присетува на делови од приказната;
- Кажува реченици кои имаат повеќе од пет збора;
- Користи реченици во идно време;

- Раскажува подолги приказни;
- Кажува име и адреса.

➤ **Познавање**

- Знае кој е десниот, а кој е левиот дел од телото (не може секогаш правилно да ги именува);
- Може да изброи десет или повеќе предмети;
- Може правилно да именува четири бои;
- Има подобро чувство за времето;
- Ги знае работите што се користат секој ден дома (пари, храна, апарати).

➤ **Социјализација**

- Сака да им угоди на пријателите;
- Сака да биде како пријателите;
- Полесно се усогласува со правилата;
- Сака да пее, да танцува и да глуми;
- Покажува поголема независност и може само да оди да го посети соседот;
- Обично само се грижи за потребите во тоалет.

➤ **Емоционален развој**

- Свесно е за сексизмот;
- Умее да разликува реалност од имагинација;
- Понекогаш со нетрпение бара соработка.

Треба да бидете загрижени доколку детето го покажува следново:

- Покажува исклучително застрашувачко и срамно однесување;
- Покажува исклучително агресивно однесување;
- Не може да се одвои од родителите и покажува големо противење;
- Лесно се дефокусира и не може да се концентрира повеќе од пет минути на која било активност;
- Покажува слаб интерес за играње со други деца;
- Одбива да им одговори на други луѓе или им одговара површно;
- Ретко користи имагинација или имитација за време на играта;
- Поголемиот дел од времето е вознемирено и тажно;
- Не се ангажира за време на различни активности;
- Избегнува или се воздржува од контакт со други деца;
- Не изразува широк опсег на емоции;
- Има потешкотии при јадење, спиење или користење на тоалет;
- Не може да разликува имагинација и реалност;
- Изгледа премногу пасивно;
- Не може да ја разбере командата составена од два дела со предлог („Стави ја чашата на маса“; „Земи ја топката под креветот“).
- Не може правилно да го каже своето име и презиме;

- Не зборува за секојдневните активности и искуства;
- Не може да изгради замок од 6 до 8 коцки;
- Не се чувствува удобно додека ги допира акрилните бои;
- Има потешкотии со соблекување;
- Не може да ги мие и да ги суши рацете.

Развојна фаза од 6 до 7 години (второ одделение)

Во текот на оваа возраст, децата треба да имаат стекнато повеќето фази на развој, и тоа:

- Треба да ги набљудуваат основните моторни вештини, да работат на подобрување на брзината и на вештините за избор на задачи;
- Треба да можат да ги совладаат вештините за играње со топка, додека трчаат брзо и додека ја менуваат насоката;
- Да имаат точност при фрлање и гаѓање додека се движат;
- Да можат да ги координираат активностите со топка;
- Да имаат вештини за вклучување во групните игри;
- Да можат да прецртаат форма на дијамант и на правоаголник;
- Да можат да врзат лента или врвка за чевли. Мајсторството за врзување јазли се случува неколку години подоцна;
- Да се емоционално безбедни и независни од возрасните.

Не очекувајте децата да бидат непогрешливи во поистоветувањето десно и лево до осумгодишна возраст.

Референции

- Addy, L. (2006). *Get Physical! An Inclusive Therapeutic PE Programme to Develop Motor Skills*. Cambridge: LDA.
- Addy, L. (2006). *Speed Up-A Kinaesthetic Programme to Develop Fluent Handwriting*. Wisbech: LDA.
- Ayres, A. J., Mailloux, Z. K., & Wendler, C. L. (1987). Developmental dyspraxia is it a unitary function? *Occupational Therapy Journal of Research*, 7,, 93-110.
- Ayres, J. (1979). *Sensory Integration and the Child: Understanding Hidden Sensory Challenges*. . Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Ball, F. (2002). *Hints ans Tips for Activities of Daily Living*. London: Jessica Kingsley.
- Beales, G. (1996). *Oral Language Middle-Promoting Confidence in Speaking and Listening*. Coventry: Primary Education.
- Beery, K. (2004). *Developmental Test of Visual; Motor Integration, VMI*. New Jersey, USA: Modern Curriculum Press.
- Bhreathnach, E. (1995). *Your Child's Sensory Needs*. . Belfast: BTRS.
- Bisell, J., Fisher, J., Owens, C., & Polcyn, P. (1998). *Sensory Motor Handbook: a Guide for Implementing and Modifying Activities in the Classroom, 2nd edn*. . San Antonio, Texas: Therapy Skill Builders.
- Bissell, J. (1988). *Sensory Motor Handbook a Guide to Implementing and Modifying Activities in the Classroom*. San Antonio, Texas: Therapy Skill Builders.
- Chapman, G., Drew, S., Jenkinson, J., & Woollard, L. (2007). *Learn to Move, Move to Learn-How to Help Children with Coordination Difficulties*. Dorset County Council, West Dorset General Hospitals NHS Trust: Poole Hospital NHS Trust.
- Chu, S. (1999). *Assessment and Treatment of Children with Developmental Perceptual Dysfunction (course handbook, self-published)*. London, West London: Health Care Trust.
- Chu, S. (2003). *Occupational Therapy for Children with Developmental Coordination Disorder, 5th edn (course handbook, self-published)*. London: Ealing Primary Care Trust.
- Colby-Trott, M. (2002). *Oh Behave! Sensory Processing and Behavioural Strategies*. Tucson: AZ, Therapy Skill Builders.

- Cooper, P., & Tiknaz, Y. (2007). *Natyre Groups in School and at Home - Connecting with Children with Social, Emotional and Behavioural Difficulties*. London: Jessica Kingsley.
- Corbett, P. (2006a). *Speak Out! Great Ideas for Speaking and Listening. Ages 7-9*. London: A&C Black Publishers.
- Corbett, P. (2006b). *Speak Out! Great Ideas for Speaking and Listening. Ages 9-11*. London: A&C Black Publishers.
- Delamain, C., & Spring, J. (2003). *Developing Baseline Communication Skills*. Brackley: Speech Mark Publishing Ltd.
- Department for Education and Skills. (2005a). *Excellence and Enjoyment: Social and Emotional Aspects of Learning: Guidance: Primary National Strategy*. London: Department for Education and Skills, Crown.
- Department of Health. (2004). *Department of Health The National Service Framework for Children. Young People and Maternity Services*. London: Department of Health.
- Department for Education and Skills. (2004). *Promoting Emotional Helth and Well-being: Through the National Helthy School Standard*. London: Department for Education and Skills/Department of Helth.
- DfES, D. (2003). *Every Child Matters: Change for Children. Green Paper*. London: Department for Education and Skills.
- Dunn, W. (1997). The impact of sensory processing abilities on the daily lives of young children and their families: a conceptual model. *Infants and Young Children, 9 (4)*, , 23-35.
- Dunn, W. (1999). *Sensory Profile- User's Manual*. San Antonio, Texas: Psychological Corporation.
- Dunn, W. (2007). Supporting children to participate successfully in everyday life by using sensory processing knowledge. *Infants and Young Children, 20 (2)*, 84-101.
- Edwards, J. (1998). *Look! Listen! Thing!* Coventry: Primary Education.
- Erhardt, R. (1993). *Devolopmental Hand Dysfunction, Theory, Assessment and Treatment*. Oxford: Harcourt Assessment.
- Evamy, B. (2003). *Auditory and Visual Discrimination Exercises-a Teacher's Aid*. Bridlington, Yorkshire: BJE Publications.
- Fisher, A., Murray, E., & Bundi, A. (1991). *Sensory Integration Theory and Practice*. Philadelphia: F.A. Davis Company.
- Henderson, A., & Pehoski, C. (1995). *Hand Function in the Child-Foundations for Remediation*. St Louis, Missouri: Moseby.

- Hill, M., & Hill, K. (2006). *Fine Motor Skills. Photocopiable Activities to Improve Motor Control*. Cambridge, LDA.
- Holland, K. (1995a). Visual Skills for Learning in Topic. *Visual Factors and Occupational Therapy* (crp. Spring 1995, Issue 13). London: NFER-Nelson.
- Jeffries, J., & Jeffries, R. (2001). *Auditory Processing Activities: Materials for Clinicians and Teachers*. Perth, Western Australia: Unicom Publications.
- Jenkinson, J., Hyde, T., & Ahmad, S. (2002). *Occupational Therapy Approaches for Secondary Special Needs. Practical Classroom Strategies*. London: Whurr Publishers Ltd.
- Jenkinson, J., Hyde, T., & Ahmad, S. (2008). *Building Blocks for Learning: Occupational Therapy Approaches. Practical Strategies for the Inkluzion of Special Needs in Primary School*. Chichester, United Kingdom: John Wiley & Sons Ltd.
- Kirby, A., & Drew, S. (2003). *Guide to Dyspraxia and Developmental Coordination Disorders*. London: Fulton.
- Kranowitz, C. (1998). *The Out of Sync Child - Recognising and Coping with Sensory Integration Dysfunction*. New York: Perigee.
- Levine, K. (1991). *Fine Motor Dysfunction, Therapeutic Strategies in the Classroom*. Tucson, AZ.: Therapy Skill Builders.
- Lougher, L. (2001). *Occupational Therapy for Child and Adolescent Mental Health*. London: Harcourt Publishers Limited.
- Miller, J. K., & Gilpin, M. D. (1994). *Hands at Work and Play. Developing Fine Motor Skills at Home and School*. Tucson: AZ, Therapy Skill Builders.
- Miller, L., Anzalone, M., Lane, S., Cermak, S., & Osten, E. (2007). Concept evolution in sensory integration: a proposed nosology for diagnosis. *American Journal of Occupational Therapy*, 61 (2), 135–140.
- Mosely, J. (2005). *Circle Time for Young Children*. London: Routledge.
- Nagleri, J., & Pickering, E. (2003). *Helping Children Learn: Intervention Handouts for use in School and at Home*. Baltimore, MD: Brookes Publishing Co.
- Newton Inamura, K. (1998). *SI for Early Intervention: a Team Approach*. San Antonio, Texas: Therapy Skill Builders.
- Office of Public Sector Information. (1995). *Disability Discrimination Act*. London: Stationary Office.
- Parham, L. &. (2005). *Sensory integration. In: J. Case-Smith (ed.), Occupational Therapy for Children (5th edn)*. St Louis, MO, Moseby.
- Plummer, D. (2007). *Helping Children to Build Self-esteem*. London: Jessica Kingsley.

- Prodhomme, B. W., Mulligan, S., Merrill, K., & Wright, J. (2007). An examination of the relationships between motor and process skills and scores on the sensory profile. *American Journal of Occupational Therapy, 61* (2), 154–160.
- Rae, T. (2003). *Dealing With Some More Feelings: an Emotional Literacy Curriculum*. Bristol: Lucky Duck Publishing.
- Schmutz Boyd, K., Schmutz Law, J., & Schmutz, C. (2003). *Kids on the Move: Creative Movement for Children of All Ages*. Flower Mound, TX: Creative Publishing.
- Stein, S., & Chowdhury, U. (2006). *Disorganised Children-a Guide for Parents and Professionals*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stein, S., & Chowdhury, U. (2006). *Disorganised Children-a Guide for Parents and Professionals*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Tuper, L., & Miesner, K. (1995). *School Hardening: Sensory Integration Strategies for Class and Home*. San Antonio, Texas: Therapy Skill Builders.
- Wallace, B. (2001). *Teaching Thinking Skills Across the Primary Curriculum*. London: David Fulton Publishers.
- Warren, C. (2004). *Speaking and Listening Games: New Bright Ideas; Ages 5-11*. London: Scholastic.
- Weare, K. (2000). *Developing Mental, Emotional and Social Health Needs in Schools*. London: Routledge.
- Weare, K., & Gray, G. (2003). *What Works in Developing Children's Emotional and Social Competence and Well-being? DfES Research Report 456*. Southampton: The Health Education Unit, Research and Graduate School of Education, University of Southampton.
- Williams, M., & Shellenberger, S. (1996). *How Does Your Engine Run?, a Leaders Guide to the Alert Program for Self-regulation*. Albuquerque: Therapy Works Inc.